

ISSN: 2147-6071

EISSN: 2147-7035

SEYYAD

**Siyaset,
Ekonomi ve
Yönetim
Araştırmaları
Dergisi**

CENTER FOR POLITICAL,
ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH

**Siyaset, Ekonomi ve Yönetim
Araştırmaları Dergisi**

SEYAD

**ISSN: 2147-6071
E-ISSN: 2147-7035**

**Cilt/Volume: 9 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Haziran/June)**

Açık Erişim Politikası/ Open Access Policy

Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Alıntı-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracığı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

Research Journal of Politics, Economics and Management is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. Research Journal of Politics, Economics and Management provides immediate open access to its content on the principle that making research free available to the public supports a greater global exchange of knowledge.

Permission to make digital or hard copies of part or all of the Research Journal of Politics, Economics and Management (SEYAD) for personal or classroom use is granted without fee provided that copies are not distributed for profit or directional commercial advantage. No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, or stored in data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. Permission may be requested from the SEYAD. No responsibility for the views expressed by authors and reviews in the Research Journal of Politics, Economics and Management (SEYAD) is assumed by the editors or by the Publisher.

Dizinleme Bilgileri/ Abstracting and Indexing Services

**ASOS
indeks**

**ICJ JOURNALS
MASTER LIST**

ACARINDEX

MIAR

DRJI

Editör/Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Mücahit AYDIN

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi Veysel İNAL

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Sayı Editörü/Issue Editor

Arş. Gör. Enes TEKŞAN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Temel GÜRDAL (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Engin ÖNER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ASUTAY (Durham University)

Prof. Dr. Tank VURAL (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Web Sayfası Sorumlusu

Arş. Gör. Enes TEKŞAN

Tasarım/Design

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Yazışma Adresi/Corresponding Adress

Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2

Serdivan/Sakarya

+90 (532)769 5899

Web Adresi/ Web Page<https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyad>

e-posta/ e-mail: seyad@sakarya.edu.tr

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdulmenaf Turan (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Adem Çaylak (Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Uysal (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Birol Akgün (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent Güloğlu (İstanbul Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih Savaşan (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Ferit İzci (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Fuat Erdal (Eskişehir Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Halis Çetin (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk Alkan (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhittin Ataman (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman Pehlivan (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder Kutlu (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şakir Görmüş (Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Dinara Zubaidullina (Başkurd Devlet Üniversitesi)

Doç. Dr. Faruk Taşçı (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Furkan Beşel (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aysun Yaralı Akkaya (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Banş Kandeğer (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah Yılmaz (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Harun Yılmaz (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sait Ebinç (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Ebubekir Mollaahmetoğlu (İstanbul Üniversitesi)

ARAŞTIRMA MAKALELERİ RESEARCH ARTICLES

Müzakereci Demokrasi İlkeleri Bağlamında Birinci Meclis'te Musul Görüşmeleri/

Mosul Negotiations in The First Assembly in The Context of The
Principles of Deliberative Democracy

Ensar KIVRAK & Mustafa TOPKARA

1

Türkiye'de Siyasal Tercihleri Etkileyen Faktörler/

Political Factors Affecting Choice in Turkey

Berrin BAYBURT

19

Türkiye'de Dış Borç Ödemelerinin Gelir Dağılımına Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı (1989-2019 Dönemi)/

The Effects of The External Debt Payments on The Income Distribution
in Turkey: ARDL Bounds Testing Approach (1989-2019 Period)

Eren SÜMER

42

Alternatif Finansal Kaynak Oluşturmaya Yönelik Bir Model Önerisi/

A Model Proposal For Creating Alternative Financial Resources

Onur Baran ÇAĞLAR & Müge ÇETİNER

59

Reassessment of Financial Development and Income Inequality Relationship in Terms of Financially Developed and Underdeveloped Countries/

Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisinin Finansal Olarak Gelişmiş ve
Gelişmemiş Ülkeler Açısından Yeniden Değerlendirilmesi

Nurullah ALTINTAŞ & Ahmet Gökçe AKPOLAT

76

Türkiye'de Karbondioksit Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Testlerden Kanıtlar/

The Relationship Between Carbon Dioxide Emission and Economic
Growth in Turkey: Evidence from Structural Break Tests

Gökhan KONAT

105

ABD için Yenilenebilir ve Yenilenemez Enerji Tüketimi Durağanlık Sınaması: Fourier Testlerden Kanıtlar/

Renewable and
Non-Renewable Energy for the USA Consumption Stationarity Test for
the USA: Evidence from Fourier Tests

Eda FENDOĞLU

123

EDİTÖRDEN

SEYAD, Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından 2014 yılından bu yana tarafsız ve ilkeli yayın anlayışı ile Haziran ve Aralık ayları olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli uluslararası bir dergidir.

SEYAD yapılacak araştırma ve bilimsel çalışmaların bilim çevreleri, piyasa ve ilgilenenlerce paylaşılmasını, müzakere edilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. SEYAD ekibi olarak amacımız ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel makaleler yayınlanmasını sağlamaktır.

SEYAD olarak her yıl yayın politikamız doğrultusunda yeni adımlar atıyoruz. Geçen yıl dergimizi Open Journal System platformundan Dergipark platformuna taşдық. Ayrıca çok kısa bir süre içerisinde alanda önde gelen indekslerde indekslenmeye başlayacağımızı da ifade etmekten mutluluk duyuyoruz. Dergimizin bu sayısına 10'nun üzerinde akademik çalışma gelmiş, titiz bir hakemlik süreci sonucunda bu çalışmalardan 7 tanesi akademik olarak yayına yeterli bulunmuştur.

Tüm dünyayı kısa sürede etkisi altına alan Covid-19 salgınının neden olduğu kısıtlı imkânlarla rağmen bu süreçte özveriyle gayret eden dergi ekibimize, ön inceleme aşamasında desteğini esirgemeyen hocalarımıza ve kendilerine gönderilen makaleleri hiçbir karşılık beklemeden en ince ayrıntısına kadar okuyup değerlendirmek suretiyle dergimize destek olan hakemlerimize çok teşekkür ederiz.

Dr. Öğr. Üyesi Mücahit AYDIN

MÜZAKERECİ DEMOKRASİ İLKELERİ BAĞLAMINDA BİRİNCİ
MECLİS'TE MUSUL GÖRÜŞMELERİ

Mosul Negotiations in The First Assembly in The Context of The Principles of Deliberative Democracy

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Ensar KIVRAK

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ensarkivrak@sakarya.edu.tr 0000-
0002-2248-0127

Mustafa TOPKARA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD
mustafa.topkara@ogr.sakarya.edu.tr
0000-0002-2793-6234

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Kivrak, Ensar – Topkara, Mustafa. "Müzakereci Demokrasi İlkeleri Bağlamında Birinci Meclis'te Musul Görüşmeleri". Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi 9/1(2021), 1-18..

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 05.10.2021

Kabul Tarihi: 24.04.2021

Yayın Tarihi: 30.06.2021

Müzakereci Demokrasi İlkeleri Bağlamında Birinci Meclis'te Musul Görüşmeleri

Öz

Alternatif bir demokrasi modeli olarak müzakereci demokrasi, karar alma süreçlerinde tarafların karşılıklı görüşmesini ve müzakere etmesini; bunun neticesinde de ortak bir karara varılması idealini ifade eder. Müzakereci demokrasinin bu idealinin uygulanabilirliği noktasındaki çekince kabul edilmekle birlikte müzakereci demokrasi idealinden farklı olarak onun ortaya koyduğu müzakerenin ilkeleri, tüm demokratik karar alma süreçlerinde uygulanabilir. Bu çalışma, Birinci Meclis içindeki ihtilafların çözülmesi sürecinde müzakereci demokrasinin ortaya koyduğu bu müzakere ilkelerinin ne derecede uygulanabildiğini ölçmeyi ve böylece gerçek bir müzakere süreci çerçevesinde karar alınıp alınmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, örnek olay olarak Birinci Meclis'te 27 Şubat - 6 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen Musul Meselesi ile ilgili müzakereleri ele almaktadır. Çalışmanın sonucunda, birincisi, Heyet-i Vekile' nin müzakereleri sınırlandırmaya çalıştığı; ikincisi, iç ve dış siyasi dinamiklerin gerektirdiği şartlar sebebiyle müzakereci demokrasinin ilkelerine uygun bir tartışma ortamının oluşmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İdeal müzakere ilkeleri, Müzakereci Demokrasi, Musul Meselesi, Birinci Meclis

Abstract

Deliberative democracy, as an alternative model of democracy, involves mutual meetings and negotiations between the parties in decision-making processes; As a result, it points out to the ideal of reaching a common decision. Although the reservation about the applicability of this ideal of deliberative democracy is acknowledged, the principles of the negotiation that it puts forward, unlike the ideal of deliberative democracy, can be applied in all democratic decision-making processes. This study aims to measure the extent to which these negotiation principles advocated by deliberative democracy can be applied in the process of resolving the disputes within the First Assembly, and thus to determine whether a decision was made within the framework of a real negotiation process. As a case study, the study evaluates the negotiations on the Mosul Issue held in the First Assembly between February 27 and March 6, 1923. As a result of the study, it was concluded that the first, the Council of Delegation tried to limit the negotiations; Second, an environment which is conducive to debate in accordance with the principles of deliberative democracy was not formed due to the conditions dictated by internal and external political dynamics.

Keywords: Ideal negotiation Principles, Deliberative Democracy, Mosul Issue, First Assembly

Giriş

23 Nisan 1920 ile 15 Nisan 1923 tarihleri arasında görev yapan *Birinci Büyük Millet Meclisi*, üyelerinin kompozisyonu ve işleyişi itibariyle oldukça demokratik bir görünüme sahipti (Velidedeoğlu, 1990: 243). Birinci Meclis'teki mebusların aslî hedefi milli ve bağımsız bir devlet kurmaktı. Bu amaçla, vekillerin siyasi kimliklerini bir kenara bıraktığı ve sadece bu hedef etrafında birleştiği söylenebilir. Meclisin ilk açıldığı zamanlarda bu durumun devam ettiği ve herkesin *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* üyesi sayıldığı görülmektedir (Tunaya, 1952: 529). Ancak zamanla gerek 20 Ocak 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*'nun kabulü esnasında gerekse de anayasanın yorumlanması noktasında farklı gruplaşmalar ortaya çıkmıştır (Öz, 1992: 78). Bu gruplaşmalar zamanla iki kampta toplanmış ve bu kamplar, *Birinci Grup* ve *İkinci Grup* olarak adlandırılmıştır.

4 Şubat 1923'te Lozan görüşmelerinin kesilmesi üzerine, görüşmelerin tekrar başlaması halinde nasıl bir stratejinin izleneceği hususu meclisin gündemine gelmiştir. Bu noktadaki görüş ayrılıkları, 27 Şubat'ta başlayan müzakereler boyunca Birinci Grup ve İkinci Grup arasında ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Lozan görüşmeleriyle ilgili görüş ayrılığının olduğu konulardan birisi de Musul Meselesi'nde izlenecek yol ile ilgilidir. Bu konuda Birinci Grup, *Temsil Heyeti*'nin İngilizlerin teklifi doğrultusunda ortaya koydukları yolu izlemekten yana olmuştur. Buna göre Musul Meselesi Lozan görüşmelerinden çıkarılarak bir yıl içerisinde İngilizlerle yapılacak ikili görüşmeler yoluyla çözülmeye çalışılacaktır. Bunda da başarılı olunamazsa konu, Cemiyet-i Akvam'a intikal ettirilecektir. Buna karşın İkinci Gruba mensup bazı vekiller ise böyle bir yolun izlenmesinin Musul'un kaybedilmesi anlamına geleceğini; meselenin derhal halledilmesi gerektiğini ve hatta bunun için gerekirse yeniden savaşın bile göze alınabileceğini savunmuştur (TBMM, 1923a: 1305-1309).

Herhangi bir meclisin temsilî doğası gereği müzakereci demokrasiye bir örnek teşkil edemeyeceği savunulabilir. Zira meclisin çalışma mantığı içerisinde bir konunun müzakere edilmesi sonucu oylama yöntemiyle o konu hakkında karara varması söz konusudur. Bu itibarla bir mecliste müzakereci demokrasinin temel ilkelerinden olan herkesi ikna edecek ortak bir karara varma gibi bir durum olası görünmemektedir. Bu itibarla bu çalışma, daha baştan kronik bir sorunu haiz olarak düşünülebilir. Fakat diğer taraftan, müzakereci demokrasi ideali bir kenara bırakılarak müzakerenin bizatihi kıymeti kendinden menkul bir değer olduğu kabul edilirse, bu çalışmanın teorik çerçevesi de oluşturulabilir. Nitekim çalışmada esas alınan ölçüt, -müzakereci demokrasinin ideal ilkeleri değil- bizatihi müzakerenin kendinden bir değeri olması itibariyle *ideal bir müzakere sürecinin temel ilkeleridir*. Fakat bu ilkeleri de en iyi ifade

eden ve ortaya koyan yine müzakereci demokrasiye ilişkin teorik çalışmalardır. Bu sebeple müzakereci demokrasinin konunun kapsamı içerisine girdiği savunulabilir.

Ancak bu çalışmada, ilk olarak 1980’li yıllarda ortaya atılmış olan müzakereci demokrasi kavramının bizatihi kendisi günümüz liberal demokrasininin eksikliklerine bir çözüm getirme iddiasında olduğu için 1920’li yıllarda meydana gelen siyasi gelişmeler üzerine uygulanması, anakronik bir sorun olarak görülebilir. Fakat bu çalışma, teorik arka plan olarak müzakereci demokrasiyi değil; onun ortaya koyduğu müzakere ilkelerini esas almaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel çıkış noktası, günümüze hitap eden ve hatta günümüz demokrasi tartışmalarında bile artık ilgi uyandırmayan bir konu olan müzakereci demokrasi değil; onun ortaya koyduğu ideal müzakere ilkeleridir. Bu bağlamda müzakereci demokrasi geçmişe götürülemez de onun ortaya koyduğu ideal müzakere ilkeleri, zamanlar üstü bir yaklaşımla ele alınabilir ki bu çalışmada da bu iddiayla hareket edilmiştir. Dolayısıyla müzakereci demokrasinin bu çalışmada ayrı bir başlık olarak yer bulması da ideal müzakere ilkelerini en iyi bir şekilde müzakereci demokrasinin ortaya koyduğunun düşünülmesinden ileri gelmektedir.

Musul meselesi ile ilgili kısaca bahsedilen tartışmaların gerçekten bir müzakere anlayışı içerisinde ve müzakere ilkeleri çerçevesinde yapıp yapılmadığı bu çalışmanın araştırma sorusudur. Bunun ölçülebilmesi için müzakereci demokrasinin ortaya koyduğu temel ilkeler ve ideal bir müzakerecinin gerekleri etrafında bir değerlendirme yapılacaktır. Dolayısıyla çalışma boyunca öncelikle müzakereci demokrasiden neyin anlaşılması gerektiği ortaya konulacak ve konuyu daha da netleştirmek adına müzakereci demokrasiye yöneltilen eleştirilere değinilecektir. Ardından Musul Meselesi’nin ortaya çıkışından çözümlüğüne değin meselenin genel seyri hakkında kısaca bilgi verilecek ve son olarak Birinci Meclis’te gerçekleştirilen Musul müzakereleri, müzakereci demokrasi teorisinin ortaya koyduğu müzakere ilkeleri bağlamında değerlendirilecektir.

1. Müzakereci Demokrasi Kavramı

Müzakereci demokrasi, esas itibariyle Jürgen Habermas’ın *iletişimsel eylem kuramına* dayanmaktadır (Erdoğan, 2012: 25). Habermas’ın, konuşma ve sözün önemi üzerine vurgusu, bireyleri aşan ve *ideal konuşma durumu* olarak tanımlanan iletişimi garantileyen *iletişimsel rasyonalitesi*, sözün değerini tekrar ortaya çıkarmayı hedeflemektedir (Habermas, 1999: 47). Dolayısıyla sözü çoğu eleştirel teorisyenler gibi değerini kaybetmiş, mistik içerikli ve bir olumsuzlama aracı olarak görmek yerine eleştirel diyalogu diriltmeye çalışmaktadır. İletişimsel eylem, sözle sınırlı olmayan fakat sözle koordine edilen bir eylem tipi olarak tanımlanmaktadır

(Yıldırım, 2006: 249). Müzakereci demokrasi de esasında sözün ve diyalogun önemini teslim eden; tartışmayı, müzakereyi esas alan bir demokrasi türüdür.

Seyla Benhabib (1999: 104-105)'e göre bir yönetim biçimindeki ortak karara varma süreçleri açısından meşruiyeti ve rasyonelliği sağlamanın ön koşulu, herkesin ortak çıkarı olarak görülen şeyin eşit ve özgür bireyler arasında adil ve rasyonel bir biçimde yürütülen müzakere süreçlerinden kaynaklanmasıdır. Dolayısıyla müzakereci demokrasi, karar alma süreçlerinde rasyonelliğin ve meşruluğun temeli olarak görülmektedir.

Müzakereci demokrasi, liberal demokrasinin değişen dünyada toplumların yeni sorunlarının çözümünde yetersiz kaldığı ve meşruiyet sorunu yaşadığı yargısından hareketle öne sürülen alternatif bir yaklaşımdır (Sitembölükbaşı, 2005: 140). Buna göre, liberal demokrasinin aksayan yönleri şöyle özetlenebilir:

1. Liberal demokrasi, birey merkezliliği ve yurttaşlarla arasında kurduğu sözleşmeye dayalı ilişkiler nedeniyle azınlık hakları, cinsiyet ayrımcılığı, etnik farklılıklar vb. konularda çözüm sunmakta başarısız olmaktadır.
2. Liberal temsîlî demokraside düzenli seçimlerin yapılması, halkın katılımını sağlamakta fakat kendileri adına alınan kararlarda vatandaşların etkileri düşük düzeyde kalmaktadır. Dolayısıyla vatandaşların çıkarları ile onlar adına alınan siyasal kararlar arasında farklılık ortaya çıkmaktadır.
3. Çoğunluğu elde ederek iktidar olan bir partinin, yönetim organlarının tamamını ele geçirmesi ve iktidarından kaynaklanan yetkilerini çoğunluğa sağlanan haklara azınlığın ulaşmasını engellemek için kullanması, demokrasi açısından sorun doğurmaktadır. Yöneticilerin kendi çıkarlarını gözetmesi, vatandaşa karşı sorumlu oldukları düşüncesinde mugayir yaptıkları icraatlar için hesap verme kanallarının işlevsel olmaması demokratik kurumlara olan güveni sarsmaktadır.
4. Çoğunluk yönetiminden doğan iktidar paylaşımının uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar ekonomik ve sosyal dengesizliklere yol açmaktadır (Sitembölükbaşı, 2005: 140-144).

Liberal demokrasinin aksaklıklarına çözüm sunma iddiasındaki *müzakereci demokrasinin* ne olduğunun açıklanabilmesi için aslında öncelikle *müzakereden* neyin anlaşılması gerektiğinin netleştirilmesi gerekmektedir. İngilizce karşılığı olan *deliberative democracy* kavramındaki *deliberative* sözcüğü, Türkçe'ye *müzakere* olarak tercüme edilmiştir. Fakat bu sözcüğün kavramı tam olarak karşıladığı söylenemez. Nitekim *deliberative*, “derin ve uzun uzadıya tartışmayı, istişareyi, hep birlikte bilinçli, dikkatli ve soğukkanlı şekilde düşünüp-taşınmayı ima

ederken, Türkçe'deki *müzakere* kelimesi ilk planda *pazarlık etme* anlamındaki tartışma-görüşmeyi çağrıştırmaktadır” (Erdoğan, 2012: 27). Dolayısıyla müzakereci demokrasi de sonucu tüm toplumu ilgilendiren kararların alınması sürecinde toplumun tüm kesimlerinin müzakereye katılımını sağlayarak bu müzakere sonucunda ortak bir karara varılması hedefini ifade etmektedir.

Dolayısıyla müzakereci demokrasi, ilgili taraflara hitap etmenin, anlaşmazlıkları çözenin ve çatışmaları ortadan kaldırmanın diğer vatandaşlara gerekçesi ortaya konmuş argümanlar sunmaya dayalı bir yöntem bulma arayışını ifade etmektedir. Açıkçası, bir toplumun kaderini ilgilendiren kararların karşılıklı bir tartışma süreci sonunda alındığı bir demokrasi modeli anlamına gelmektedir (Sanders, 1997: 347 akt. Erdoğan, 2012: 27).

Müzakereci demokrasinin bu vurgusu, onun liberal/temsili demokrasiden ayrıldığı noktayı işaret etmektedir. Nitekim liberal/temsili demokraside esas olan, çoğunluk yönetimi ve azınlık haklarının korunması şeklinde kısaca formüle edilebilir. Fakat müzakereci demokrasinin öngörüsüne göre tüm tarafların bir araya gelmesiyle yapılacak müzakereler sonucunda yine tüm tarafları memnun edecek ortak bir karara varılacaktır. Nitekim Habermas'a göre müzakereci demokrasi usulleriyle toplumsal sorunların ele alınması, daha bütüncül karar alma mekanizmalarını geliştirecektir. Böylece kamusal alandaki demokratik müzakere, karşılıklı bir öğrenme süreci sayesinde müzakereye katılanların bakış açısını genişletecek; normal şartlarda dikkatten kaçabilecek çözüm önerilerinden ve yeni bakış açılarından onların haberdar olmalarını sağlayacaktır (Pennington, 2007: 724-725). Bu bakımdan müzakere, bir keşif süreci olmasının yanı sıra farklı ve çatışan görüş sahiplerinin birbirini ikna etme sürecidir de. Dolayısıyla müzakere sürecinin asıl amacı, gerçeği veya doğruyu ortaya çıkarmak değil; kişileri ikna etmektir (Manin, 2001: 502 akt. Erdoğan, 2012: 29). Çünkü ancak müzakere sürecinde çeşitli görüşlerin bir araya gelmesiyle taraflar kendi tercihlerini belirginleştirebilir ve hatta gerektiğinde başlangıçtaki yönelimlerini değiştirebilirler. Bu sebeple müzakereci demokrasi için meşruluğun temeli, bireylerin önceden belirlenmiş iradesi değil iradenin oluşma süreci; bizatihi müzakerenin kendisidir. Yani meşruiyete sahip bir karar, herkesin iradesini temsil eden değil; tarafların müzakeresi sonucu ortaya çıkan karardır. Daha öz bir ifadeyle müzakereci demokraside “konuşma-merkezli demokratik teori oy verme merkezli demokratik teorisinin yerini alır” (Erdoğan, 2012: 30).

Müzakereci demokrasinin genel anlamda şu argümanlara dayandığı savunulabilir:

1. Müzakereci demokrasi, birbirini anlamayı ve siyasal diyalogu hedeflemekte; eşitlikçiliği ve karşılıklı ikna düşüncesini hâkim kılmaya özen göstermektedir.

2. Bireylerin önceden belirlenmiş iradesini değil müzakere sürecinde oluşturduğu iradesini meşruiyetinin kaynağı olarak görmektedir.
3. Bireylerin müzakere ederek değişik bakış açılarını da görmelerini, karşılıklı etkileşimde bulunmalarını, karar alma sürecine bizzat bulunarak ortak bir noktada buluşmalarını ve karar alma sürecinde aktif rol oynamaları nedeniyle kararları benimsemelerini hedeflemektedir.
4. Karşılıklı tanınma ve saygıyı teşvik ederek toplumsal çıkarların bireylerin kişisel çıkarlarından üstün tutulmasını sağlamayı ve böylece derin görüş farklılıkları bulunmayan ihtilafların daha kolay çözümünü hedeflemektedir (Sitembölükbaşı, 2005: 148-156).

Müzakereci demokrasinin ideal ilkeleri de şöyle sıralanabilir:

1. Müzakere, tartışma şeklinde olmalı ve konu, görüşlerin doğruluğunu sorgulayan bireyler tarafından görüş alışverişi şeklinde yapılmalıdır.
2. Müzakere, kural olarak herkese açık olmalıdır. Kararlardan etkilenecek olan tarafların müzakereye eşit olarak katılma hakkı bulunmalıdır.
3. Müzakere, dış baskıdan bağımsız olarak serbest bir şekilde yapılmalıdır.
4. Müzakereler mantığa dayalı uzlaşmayı amaçlamalıdır ve şartsız devam ettirilmelidir.
5. Müzakereler herkesin eşit çıkarlarını gözetecek şekilde ihtiyaçların belirlenmesini ve gerektiğinde tercihlerin değiştirilmesini hedeflemelidir (Greiff, 2000: 403 akt. Sitembölükbaşı, 2005: 149-150).

1.1. Müzakereci Demokrasiye Yöneltilen Eleştiriler

İlk olarak William Galston (1999: 47'den aktan Erdoğan, 2012: 32) müzakereci demokrasi idealinin sonunda özgürlük taleplerini zayıflatan bir cumhuriyetçiliğe dönüşebileceğini ifade etmiştir. Öte yandan birçok yazar da müzakereci demokrasiyi savunanların müzakerenin önemini abarttıkları görüşündedir. Çünkü deneysel araştırmaların işaret ettiği gibi insanlar gündelik kararlarının birçoğunu sezgisel araçların ve kültürel geleneklerin belirleyiciliği temelinde almaktadırlar. Müzakereci demokrasinin üzerine odaklandığı akıldan ziyade tutku, bağlılık, dayanışma, kendini adama ve rekabet yeteneği gibi değerlerin de siyasette etkisi büyüktür ve bunlar çok kere akılla çatışma içerisindedirler. Ayrıca müzakereci demokrasi, müzakere sürecinin tarafsızlığı ve kişisel çıkar peşinde olmayı bertaraf edeceğini ve böylece kamu yararı üzerinde uzlaşılabilirliğini kabul etmektedir. Dolayısıyla müzakereci demokrasi, siyasette görüş farklılıklarının önemli ölçüde güç ve çıkar farklılıkları yoluyla

şekillendirildiğini göz ardı eden bir yaklaşımı benimsemiş görünmektedir. Hal böyle olmasa bile müzakere yoluyla makul bir uzlaşya ulaşılabileceği de kesin değildir (Erdoğan, 2012: 33).

Müzakereci demokrasiye yöneltilen eleştirilerden birisi de onun seçkin bir potansiyel taşıdığı yönündedir. Müzakerenin rasyonel ve kişisel çıkar arzusundan uzak olması gerektiğini öne sürmek, bir bakıma özel çıkarların yönlendirdiği sıradan konuşmaları dışlamak anlamına gelmektedir. Bu da müzakereyi bir seçkinler sınıfı etkinliğine dönüştürme tehlikesini barındırmaktadır (Sanders, 1997: 364; Bell, 1999: 74, 75). Ayrıca müzakereci demokrasi savunucularının müzakere için gerekli kabul ettikleri şartların sağlanmasının mümkün olmadığı ve bu durumda da farazi bir genel iradeye başvurulmak zorunda kalılabileceği ileri sürülebilir (Erdoğan, 2012: 35).

Öte yandan, müzakerenin, beklendiği gibi uzlaşya üretmek yerine, çatışmayı artırabileceği de savunulabilir. Müzakere, zıt çıkarlara sahip olan insanların farklılıklarını görünür kılabılır ve siyasi çatışma ve bölünmeyi azaltmak yerine artırabilir (Shapiro, 1999: 30-32 akt. Erdoğan, 2012: 35).

Sonuç olarak müzakereci karar alma yöntemleri konusundaki iyimser yaklaşımın gerçekçi olmadığı savunulabilir. Dolayısıyla asıl mesele, müzakereci süreçlere ne kadar bel bağlanacağı ve müzakereci karar alma sürecine atfedilen önemin ne kadar ileri götürüleceğindedir. Müzakereci demokrasinin, kamusal alanın ve ortak sorunların ötesine geçerek neredeyse bütün sivil hayatı kuşatacak bir şekilde düşünülmesi halinde, bu durumun özgürlük için bir tehdit oluşturabileceği ve farklılıkları sınırlandırabileceği savunulabilir. Dolayısıyla müzakereci demokrasiyle ilgili sorun, onun müzakereci süreçlerin önemini ortaya koymasında değil; demokrasiyi bu süreç ve mekanizmalarla sınırlandırmasındadır. Aslında bu anlayışın temelinde, akla aşırı güveni yansıtan Aydınlanmacı bir düşüncenin yattığı da söylenebilir (Erdoğan, 2012: 40).

Öte yandan, kimi temel meselelerde siyasi çıkar çatışması ihtimalinin daha az olacağı ve dolayısıyla toplumsal uzlaşının sağlanabileceği ve ortak bir karara müzakere yoluyla daha kolay ulaşılabileceği savunulabilir. Tabii bu noktada önemli olan, tarafların belirgin bir çıkar çatışması içinde olmaması; ortak bir uzlaşya zemininde buluşması ihtimalinin yüksek olması ve alınacak kararlarda müzakere sürecine önem verilmesidir. Böylesi bir ortak uzlaşya zemininin sağlanacağı hususların da ortak çıkarları yansıtan dış politika konularında olması beklenebilir. Bu çalışmada da Musul Meselesi örneğinde müzakerenin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Fakat Musul Meselesi ile ilgili müzakere sürecine geçmeden önce genel hatlarıyla Musul Meselesi'ne kısaca değinmek yerinde olacaktır.

2. Musul Meselesi

Her ne kadar Kurtuluş Savaşı, Yunanistan'a karşı kazanılmış bir savaş olsa da esas olarak Yunanistan'ın arkasında dönemin en önemli gücü İngiltere vardı. Savaş sonrası İngiltere'nin Ankara'ya bakışını ise iki önemli çekince şekillendirmekteydi. Birincisi; halifelik kurumu, İngiltere sömürgelerinde bir isyan hareketi başlatmak için kullanılacak mıydı? İkincisi ise Sovyetler Birliği'nin savaşta yaptığı yardımlar sebebiyle Sovyetler Birliği ile bir yakınlaşma olacak mıydı (Zarakol, 2011, 112-113; Gökay, 2006, 180)?

Mart 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde Batı kampı içerisinde kalınacağına duyurulması ve bir yıl sonra Halifeliğin kaldırılması, İngiltere'nin bu iki temel çekincesini ortadan kaldırmıştır (Balcı, 2013, 38). Fakat hemen belirtmek gerekir ki bu çalışmanın konusunu oluşturan Birinci Meclis'te gerçekleştirilen Musul görüşmeleri, 27 Şubat-6 Mart 1923 tarihleri arasında denk gelmektedir ki buradan, görüşmelerin devam ettiği sırada İngiltere'nin her iki çekincesinin de henüz ortadan kalkmamış olduğu anlaşılmaktadır. Musul Meselesi ile ilgili meclis görüşmelerinin başladığı bu sırada Lozan görüşmelerinin de çıkmaza girmiş olduğunu dikkate almak gerekmektedir.

Musul Meselesi'nin çözülememesi üzerine Lozan'da alınan karara göre mesele, dokuz ay içinde Türkiye ve İngiltere arasında çözülmeye çalışılacak; anlaşma sağlanamaması halindeyse Cemiyet-i Akvam'a havale edilecekti. Bu dokuz aylık süre zarfında İngiltere'nin Türkiye'nin talebini kabul etmemesi ve hatta Hakkâri'yi de Türkiye'den istemesi üzerine anlaşma sağlanamamış ve mesele, Cemiyet-i Akvam'a havale edilmiştir (Gönlübol-Sar, 1963, 65 akt. Balcı, 2013, 38). Neticede Cemiyet-i Akvam 16 Aralık 1925'te Musul'un Irak'a bırakılması kararını almıştır. Bu minvalde 5 Haziran 1926'da İngiltere ile imzalanan Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk Antlaşması ile Musul, Irak'a bırakılmış; karşılığında da 25 yıl boyunca Irak petrollerinden %10 pay alınması kabul edilmiştir (Balcı, 2013, 39).

3. Müzakereci Demokrasi İlkeleri Bağlamında Birinci Mecliste Musul Görüşmeleri

Çalışmanın örnek olayı olarak seçilen Musul Meselesi, Lozan görüşmelerinin tıkanması üzerine Birinci Meclis'te ilk olarak 27 Şubat 1923'te Lozan tartışmaları çerçevesinde yapılan gizli celselerde gündeme getirilmiş ve meseleyle ilgili müzakereler, 6 Mart 1923 tarihine kadar devam etmiştir.

Lozan görüşmelerinin 4 Şubat'ta kesintiye uğraması üzerine, 27 Şubat'ta toplanan meclis, müzakere edilecek konu başlığını "Hariciye Vekili İsmet [İnönü] Paşa'nın, Lozan Konferansı'nın hudutların tespiti ile alâkalı izahatı ve münkati [kesilmiş] bulunan Konferansın

tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça [delege heyeti¹] takip olunacak strateji esaslarının tespiti” (TBMM, 1923a: 1304) olarak belirlemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Lozan görüşmelerinin tıkanması üzerine görüşmelerin yeniden başlaması halinde Türk tarafının nasıl bir strateji izleyeceğinin belirlenmesi hususu, mecliste müzakereye açılmış görünmektedir. Bu süreçte, Lozan çerçevesinde müzakere edilen hususlardan birisi de Musul Meselesidir.

Bu noktadan sonra çalışmada, müzakere sürecinde Musul Meselesi’ne mebusların yaklaşımının genel seyri özetle aktarılacak ve Musul Meselesi üzerinden yapılan müzakere sürecinin müzakereci demokrasi teorisinin ortaya koyduğu müzakere ilkeleri etrafında tahliline yer verilecektir.

27 Şubat - 6 Mart arasındaki müzakerelerde Heyet-i Vekile, ya sulh ya da harp seçeneklerini meclise sunmuştur. Lozan Konferansı’nda İngiliz heyetinin ve Türk heyetinin bu meseleyi ‘namus’ Meselesi olarak addetmesi, meselenin çözümünü Lozan’da zorlaştırmıştır. İngilizlerin Musul Meselesi’ni halletmeyi bir sene sonrasına erteleme teklifi Türk Heyet-i Murahhasa’sına cazip gelmiştir. Sulh için bütün dünya devletleri ile diplomasi mücadelesi vermektense bu meseleyi bir sene sonraya erteleyip sadece İngilizlerle görüşmek daha akıllıca bulunmuştur. Bu noktada Heyet-i Vekile’nin meclise sunduğu teklifi, Musul Meselesi’nin Lozan görüşmelerinden çıkartılarak bir sene sonra görüşülmesi olarak kısaca özetlenebilir. Fakat Heyet-i Vekile’nin meclise daha baştan iki seçenek sunması, müzakereci demokrasinin bireylerin önceden belirlenmiş iradesinin değil müzakere sürecinde oluşturduğu iradesinin meşru ve geçerli olduğu yönündeki ilkesine aykırı görünmektedir. Nitekim müzakerelerin yalnızca iki seçenek üzerinde yoğunlaşacak olması, farklı çözüm önerilerinin sunulması ihtimalini de ortadan kaldırmış olmaktadır.

27 Şubat tarihli meclis müzakerelerinin açılışında, tıkanmış olan Lozan Konferansı’ndan yeni dönen İsmet Paşa, Lozan görüşmelerinde ilke edindikleri ülke sınırı tanımlamasını şöyle vermektedir: “Bir defa mesaili arziye hudutlar: Garbde Meriç olacak. Hudut Şarkta Musul vilâyetine taalluk eden hudut ve Cenubda Fransızlarla Suriye ile olacak hudut” (TBMM, 1923a: 1305). İsmet Paşa’nın beyanından da anlaşılacağı üzere Misak-ı Milli olarak ifade edilen bu sınırlara Musul’un da dâhil olduğu görülmektedir. İsmet Paşa, konuşmasının devamında, Musul ile ilgili olarak ulusal çıkarlar açısından Musul’u ısrarla istemelerine rağmen diğer taraftan bir zorunluluk altında olduklarını; dolayısıyla müttefiklerin talebi doğrultusunda bir yıl içerisinde İngiltere ile ikili görüşmeler yoluyla çözmek niyetinde olduklarını; eğer mutabakat

¹ Lozan Konferansına katılan Türk delege heyetinde (Heyet-i Vekile) İsmet Paşa (İnönü) (Heyet başkanı, Dışişleri Bakanı), Dr. Rıza Nur Bey (Sağlık Bakanı) ve Hasan Bey (Saka) (Eski Maliye Bakanı) yer almaktaydı.

sağlanamazsa konunun Cemiyet-i Akvam'a taşınması fikrine razı olmak gerektiğini ifade etmiştir. Fakat İsmet Paşa'nın bu ifadeleri, mecliste muhalif seslerin yükselmesine sebep olmuştur (TBMM, 1923a: 1305). Meclis içerisinde yükselen seslerden, İsmet Paşa'nın talebinin tartışmasız kabul görmeyeceği anlaşılmıştır.

Musul Meselesi'nin bir sene sonraya ertelenmesi teklifi mecliste büyük tepkilere yol açmıştır. İkinci Grup, Musul Meselesi'nin ertelenmesini Misak-ı Milli'den fedakârlık edildiği yönünde yorumlamıştır. Bursa mebusu Operatör Emin Bey² “Efendiler, yalnız Musul ile kalmaz, Musul’u verdiğimiz gün hudut Erzurum’dur” (TBMM, 1923a: 1307) diyerek Musul Meselesi'nin Lozan Konferansı görüşmelerinden çıkarılmasına tepki göstermiştir. Erzurum mebusu ve İkinci Grubun öncülerinden olan Hüseyin Avni Bey³, Ali Şükrü Bey⁴, Osman Bey⁵ gibi isimler de Musul Meselesi'nin ertelenmesini sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Genel olarak eleştirileri, Musul Meselesi'nin Lozan görüşmelerinden çıkarılmasının Musul’u kaybetmeye kadar gidebileceği yönündedir. Bu noktadan sonra Musul Meselesi'nin Cemiyet-i Akvam'a gitmesiyle elimizden çıkacağıın İkinci Grup içinde ortak bir kanaat haline geldiği görülmektedir. Ancak bununla birlikte Heyet-i Vekile bunun sadece bir teklif olduğunu, kabul edip etmemenin meclisin iradesinde olduğunu da dile getirmiştir. Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşa da tartışmaların uzaması üzerine Musul Meselesi'nin bir sene sonraya ertelenmesinin memleket için daha faydalı olacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

Bugün suhuletle hepimiz anlayabiliriz ki, Musul'u vermemekte ısrar edersek muharebeye dahil oluruz. Binaenaleyh Musul mes'elesini bir seneye kadar hal etmek; üzere talik edip sulhe geçmek ve muharebeyi kabul etmemek, mümkün müdür, kabil midir ve faideli midir? Bu muhakemeyi suhuletle yapabiliriz ve bunun için zan etmem ki vaziyeti askeriye hakkında vaziyeti hariciye hakkında, vaziyeti siyasiye hakkında fazla malumata arzı ihtiyaç edersiniz (TBMM, 1923a: 1318).

Tartışmaların bu ilk gününde, her ne kadar müzakere süreci iki seçenek ile sınırlanmış görünse de Heyet-i Vekile'nin teklifine güçlü bir muhalefetin oluşmuş olması, müzakere süreci için olumlu görülmelidir. Nitekim bu durum, müzakereci demokrasinin ilkelerinden birisi olan

² Mehmet Emin Erkul (1881-1964), Kalpaklı Emin Bey olarak da tanınan doktor, siyasetçi. İstanbul'un cumhuriyet dönemindeki ilk belediye başkanı.

³ Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948), Erzurum mebusu. 1945'te kurulacak olan Millî Kalkınma Partisi'nin kurucularındandır.

⁴ Ali Şükrü (1884-1923), Trabzon mebusudur. İkinci grubun öncülerindedir. Birinci Meclis'te Birinci Gruba karşı en sert muhalefeti ortaya koyan milletvekili olarak tanınmıştır. 1923'te suikaste kurban gitmiştir.

⁵ Osman Nuri Özgen (1888-1943), Lazistan mebusudur. TBMM Nâfia Encümeni Reisliği görevinde bulunmuştur.

konunun eşit şartlarda müzakere edilmesi ilkesinin sağlanabilmesi için İkinci Grubun yeterli muhalif sese sahip olduğunu göstermektedir.

3 Mart 1923 tarihli “Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat” (TBMM, 1923b: 29) başlıklı oturumda Mehmet Şükrü Bey⁶ gerek Musul Meselesi’nde gerekse iktisadi ve mali mesailde Heyet-i Vekile’nin Meclis-i Ali’ye yeterli malumat vermediğini iddia etmiştir. Bu iddiasını da Heyet-i Vekile’nin Musul Meselesi’ni bir oldubittiye getirmek istedikleri iddiası ile devam ettirmiştir (TBMM, 1923b: 34). Mehmet Şükrü Bey’in bu görüşünden hareketle, Heyet-i Vekile’nin bu tutumunun müzakere sürecini güçleştiren bir yönünün olduğu savunulabilir. Nitekim bu durum, müzakereci demokrasinin karşılıklı görüş alışverişinde bulunma, eşitlikçilik ve özellikle de karşılıklı ikna ilkelerine uygun düşmemektedir.

Mehmet Şükrü Bey’in bu iddialarına karşılık olarak Hüseyin Rauf Bey⁷ gizli bir şey yapmak istemediklerini ancak tehlikeleri dile getirdiklerini ifade etmiştir. Hüseyin Rauf Bey’e göre bu işin ortası yoktur. “Heyet-i Vekile müzakerelerin hep aynı çerçevede dönmesinden ziyade esas meselenin konuşulmasından taraf olmuştur. Heyet-i Vekile devletin menfaatini düşündüğü için müzakereleri hızlandırmak ve tedbirli davranmak zorundadır” (TBMM, 1923b: 36) diyerek bu iddialara yanıt vermiştir. Hüseyin Rauf Bey’in bu görüşlerinden hareketle bizatihi Heyet-i Vekile’nin değil fakat mevcut şartların müzakere sürecini kısıtladığı ve zorlaştırdığı savunulabilir.

Erzurum mebusu Mustafa Durak Bey⁸ de müzakerelerin hızlandırılmasının memlekete faydalı olacağını; meclisteki vekillerin karar vermekle yükümlü olmadıklarını ancak verilen teklifi anlamakla yükümlü olduklarını ifade etmiştir. Ancak bununla birlikte verilen projenin ve hükümetin kanaatlerinin müzakereye açılması gerektiğini düşünmektedir. Bunların müzakereye açılmamasını hükümetin siyaset yapmak istediği şeklinde yorumlamıştır. Ali Şükrü Bey’in “Efendiler; bütün illet bir noktadadır. O da Meclisimiz icraî ve teşriî salâhiyeti haiz bir meclistir. Fakat Hükümetimiz âdeta kabine usulü veçhile siyaset tedvir etmek istiyor. Yani yaptığı projeyi bizden saklıyor. Bu da bir siyasettir.” (TBMM, 1923b: 36) sözlerinden de

⁶ Mehmet Şükrü Koç (1887-1938), Karahisar mebusudur. Adalet komisyonu başkanlığı, Mali Kanunlar Komisyonluğu ve Anayasa Komisyonluğunun sözlüğünü yapmıştır. (1923b)

⁷ Hüseyin Rauf Orbay 81881-1964), Sivas Mebusudur. İcra vekilleri Reisliğini yürütmüştür. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurucuları arasında yer almıştır.

⁸ Mustafa Durak Sakarya (1876-1942), eski Emniyet-i Umum Müdürü, 1933-35 yılları arasında Erzurum Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur.

anlaşılabileceği üzere Lozan Konferansı'nda verilen projenin meclise sunulmamasını hükümetin siyaset yapmak istemesi olarak yorumlamıştır.

4 Mart 1923'te yapılan "Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbakir Mebusu Zülfü Beyin⁹ izahatı" başlıklı görüşmelerde, İngilizlerle bir sene sonra anlaşılabilmesi durumunda konu Cemiyet-i Akvam'a gider ve Türkiye aleyhinde sonuçlanırsa Heyet-i Vekile'nin nasıl bir yol izleyeceğine dair tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın ve Hüseyin Rauf Bey'in bu konudaki sorulara verdikleri cevapların muğlak ve geçiştirme hissi veren cevaplar olduğu görülmektedir. Bu geçiştirici cevaplar, meclisteki Birinci ve İkinci Grup mebusları arasında şiddetli tartışmalara sebep olmuştur. Heyet-i Vekile, sulhu mevcut şartlarda memleket için mecburi görmekteydi. Hüseyin Rauf Bey, İngilizlerin ilk önerdiği teklifin hiçbir şekilde kabul edilemeyecek durumda iken görüşmeler sonrası ikinci teklifin daha ümit verici olduğunu dile getirmiştir. Bu ümitle mesele bir sene sonraya ertelenirse Musul'un alınmasına dair bir ümidin var olabileceğini savunmuştur (TBMM, 1923c: 87).

Fakat muhalefet, Musul Meselesi'nin ertelenmesine itiraz etmektedir. Nitekim Musul'un etnik yapısı homojen değildir ve dolayısıyla ekseriyeti Kürtler olmak üzere Türkler ve Araplardan oluşan etnik yapının, bölge sınırlarında Kürdistan ve Ermenistan gibi devletlerin temellerinin atılması için kullanılma ihtimali vardır. Bu minvalde 4 Mart müzakerelerinde tartışılan önemli hususlardan biri de İngilizlerin Kürdistan ve Ermenistan Devleti kurma hayaline dair olan sorulardır. Hüseyin Rauf Bey bu meseleye dair görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Musul deyince ekseriyeti kahiresi Türk ve Kürt olan, denen hatta aslen bir olan ve bir millet olmamak için hiçbir sebep mevcut olmayan ve bu iki ırkla meskûn olan mıntıkayı murat ediyorum. Bu mıntika mutlak ve mutlak Türkiye halkını teşkil eylemeli ve hududa dâhil olmalı (TBMM, 1923c: 86).

Görülebileceği üzere Türkler ve Kürtler Heyet-i Vekile tarafından kardeş sayılmakla birlikte tarihi ve kaderi bir olan iki millet olarak görülmektedir. Hüseyin Avni Bey, her ne kadar o günün şartlarında kardeşlik hukukunun geçerli olduğunu kabul etse bile gelecek için tedbir alınması gerektiğini hatırlatmıştır. O'na göre Musul Meselesi'nin Lozan görüşmelerinden çıkartılması ile başlayacak sürecin sonucunda Kürdistan ve Ermenistan devletlerinin kurulma ihtimali söz konusudur. Türkiye'nin vatan topraklarının bu şekilde tehlikeye gireceğini İran ve

⁹ Mehmet Zülfü Tigrel (1876-1940), Lozan Konferansı'nda Temsil Heyeti'ne danışmanlık yapan isimlerdendir.

Türkiye'deki Kürtlerin kandırılıp ayaklandırılma ihtimalinin de bulunduğunu dile getirmiştir. Kendi nesillerinin buna tenezzül etmeyeceğinden emin olduklarını ancak gelecek nesiller için tehlike arz edebileceğinden bahsetmiştir (TBMM, 1923c: 94). Bu tartışma, 5 Mart 1923'teki müzakerelere de yansımıştır. İzmit mebusu ve ikinci gruba yakınlığıyla bilinen Sırrı Bey'e¹⁰ göre İngilizlerin sömürge bölgelerinde güçlü bir İslam devletinin bulunmasını istemeyeceği açıktır. Bu sebepten ötürü mesele Cemiyet-i Akvam'a giderse Musul'un elimizden çıkacağını ve orada bir Kürt ve Ermeni devletlerinin kurulabileceğini belirtmiştir. Bu durumun da Türk hükümetini zaafa düşürecek bir mesele haline dönüşmesinden endişe etmiştir (TBMM, 1923d: 112). Hüseyin Rauf Bey ise bu eleştirilere yönelik olarak bu tehlikelerin göz önünde tutularak çalışmalara devam edildiğini ifade etmekle yetinmiştir. Hüseyin Rauf Bey'in konuya açıklık getirilmeden yalnızca tehlikenin göz önünde bulundurulduğu şeklindeki kestirme cevabının, müzakere sürecini baltalayıcı bir niteliğe sahip olduğu savunulabilir.

5 Mart 1923 tarihli "Lozan Konferansı'ndaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat" başlıklı görüşmelerde ise Musul Meselesi'nin Lozan görüşmelerinden çıkarılma teklifi tekrardan tartışma konusu olmuştur. Tevfik Rüştü Bey'e¹¹ göre İngilizlerin verdiği ilk teklif, müstemleke (sömürgeci) hukukuna dayanan bir tekliftir. İngilizler bu teklifi kabul ettiremeyince sulhan çekilmeyi ve müzakereleri uzatmayı tercih etmiştir. O'na göre doğrudan Cemiyet-i Akvam'a gitmektense görüşmeleri bir sene ertelemek daha evlâdır. Bu bir diplomatik manevra olarak yapılmıştır (TBMM, 1923d: 126-129). Fakat Tevfik Rüştü Bey'in ardından söz alan Ali Şükrü Bey'e göre Musul Meselesi'ni görüşmeyi bir sene sonraya ertelemek onu kaybetmekten farksız olacaktır. Ayrıca Lord Curzon¹² ile İsmet Paşa arasında geçen özel konuşmanın kayıtlara geçen kısmından anlaşıldığı kadarıyla Lord Curzon'un Süleymaniye, Kerkük, Zaho gibi Musul'un topraklarının dörtte üçünü Türklere vermeyi teklif ettiğini ancak İsmet Paşa'nın bunu kabul etmediğini iddia etmiştir. Ali Şükrü Bey'in iddiasına göre, İngiliz Avam Kamarası'nın Irak'ta kalmanın İngilizlerin aleyhine olduğunu ve dolayısıyla Irak'tan çekilmeyi tartıştığı bir dönemde İsmet Paşa'nın Musul Meselesi'nin ertelenmesini ortaya atması, İngilizleri bu meseleyi tekrar düşünmeye itmiştir. İngiliz Avam Kamarası'nda Irak gündemi oylanırken *Türk sulhunu bekleyelim, ona göre karar veririz* mealindeki ifadelerin Ali Şükrü Bey'in tespitlerini doğrular nitelikte olduğu söylenebilir (TBMM, 1923d: 133-134).

¹⁰ Hüseyin Sırrı Bellioğlu (1876-1958), Dördüncü Dönem Meclis-i Mebusan üyesidir. Birinci Meclis'te İzmit vekili olarak bulunmuştur.

¹¹ Tevfik Rüştü Aras (1883-1972), Menteşe mebusudur. Birinci Gruba mensuptur. 1925-1939 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulunmuştur.

¹² Dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı. Lozan Konferansı'nda İngiliz heyetine başkanlık etmiştir.

Mecliste müzakerelerin uzaması ve ortak uzlaşının sağlanamaması üzerine Birinci Grup üyeleri, meclise Lozan Konferansı'nda Heyet-i Vekile'ye itimat edilmesi için bir takrir getirmiştir. Bu takrir, 6 Mart 1923'te "Lozan Konferansı'ndaki tekâlifi Sulhiye üzerindeki müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü" konu başlığı altında gizli bir oturumda oylanmıştır. Oturum önceki günlerde tartışılan Musul Meselesi'nin Lozan Konferansı görüşmelerinden çıkarılmasının iyi ve kötü yönlerine dair tartışmalarla başlamıştır. Mustafa Durak Bey ve Bitlis mebusu ve İkinci Gruba mensup olan Yusuf Ziya Bey¹³, özellikle Musul'un konumunun öneminden bahsederek Musul'un tarihinin Anadolu'dan ayrılamayacağını Kürtlerin tarihinde, kültüründe önemli bir yeri bulunduğundan bahsetmişlerdir. Musul olmadan yapılan bir antlaşmanın yarım bir antlaşma olacağını ve gelecekte büyük sıkıntılara sebep olabileceğini dile getirmişlerdir. Musul Meselesi'nin Cemiyet-i Akvam'a gitmesi halinde bizim olamayacağını ve sınırlarımızda Kürdistan ve Ermenistan devletlerinin kurulabileceğini ve böylece yeni bir cephenin daha açılabilceğini ifade etmiştir. Mustafa Durak ve Yusuf Ziya Beyler bu teklifin bir oyun olduğunu ve tarih karşısında sorumlu tutulmamak için bu oyunun tuzağına düşülmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir (TBMM, 1923e: 162-163). Hüseyin Rauf Bey, bu eleştiriler üzerine "Cemiyet-i Akvam elimizde değildir. Fakat Cemiyet-i Akvam'ın kararını kabul edip etmemek elimizdedir." diyerek Musul'u vermek gibi bir düşüncelerinin söz konusu olmadığını, Musul'u almak için azimle çalışacaklarını ifade etmiştir (TBMM, 1923e: 188). Bu oturumda Yusuf Ziya Bey tarafından Hüseyin Rauf Bey, müzakere esnasındaki sabırsız tutumları sebebiyle müzakereye karşı olmakla itham edilmiştir. Teklife muhalif herkesin sözünü keserek konuşması ve müzakere esnasında hiddetlenmesi (TBMM, 1923e: 165) Hüseyin Rauf Bey özelinde Heyet-i Vekile'nin müzakere etmekten yana olmadığı izlenimini vermektedir. Fakat diğer taraftan Heyet-i Vekile'nin, müzakerelerin daha fazla uzamasının memleket menfaatlerine zarar vermesinden ve milli mücadele sürecinde dışarıya karşı verilen birlik ve beraberlik imajının zarar görmesinden endişe ettiği görülmektedir. Zaten bu sebeple 6 Mart 1923'te bu takriri verdiklerini ifade etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa da görüşmelerin uzamasına karşı tepkisini şu şekilde dile getirmiştir:

Arkadaşlar; altı yedi günden beri malûm olan mesele üzerinde heyeti aliyenizce müzakere cereyan etmektedir. Müteaddit hatip arkadaşlar söz söylediler ve lüzumu kadar tenkidat yapılmış olduğu kanaatindeyim. Bütün bu mütalaat ve izahat ile

¹³ Koçzade Yusuf Ziya Bey (1882-1925), Bitlis mebusudur. İkinci Grubun saltanatın kaldırılmasına karşı çıkan fikirlerini meclis konuşmalarında savunmasıyla bilinmektedir.

mevzuu bahis olan meselenin iyi ve fena cihetleri bütün rüfekaca tamamiyle anlaşılmiştir. (TBMM, 1923e: 173)

Bu sözlerden hareketle müzakerelerin uzamasının, memleket menfaatine olmadığı gerekçesiyle istenmeyen bir durum olduğu söylenebilir. Bu tavrın verilmesi, Birinci Meclis'te müzakere ortamının yeterince sağlanamadığı, hükümetin müzakerenin seyri kendi aleyhine dönünce müzakereleri kesebileceği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim meclise verilen bu tavrın, 6 Mart 1923'te kabul edilerek Lozan Konferansı'nın gidişatı, Heyet-i Vekile'nin keyfiyetine bırakılmıştır (Bolat ve Demiraslan, 2013: 38). Böylece hem Musul konusu hem de genel olarak Lozan görüşmeleri, meclis gündeminden düşmüştür.

Sonuç

Kesilen Lozan görüşmeleri sonrasında meclis gündemine gelen genelde Lozan ve özelde Musul Meselesi, Birinci Meclis'te ciddi tartışmalara sebep olmuş görünmektedir. Fakat Musul Meselesi özelinde, görüşmelerin müzakereci demokrasi ilkeleri açısından pek çok sorunlu noktayı da içerdiği iddia edilebilir. Bu sorunlu noktalar, kısaca şöyle izah edilebilir:

1. Öncelikle müzakereci demokraside müzakere süreci, yukarıda da belirtildiği üzere anlaşmazlıkları çözenin; çatışmaları ortadan kaldırmanın ve tüm tarafları memnun edecek bir karara varmanın aracı olarak görülmektedir. Fakat Musul özelinde ele alındığında, müzakereler sonucunda anlaşmazlığın ortadan kalktığını ve muhalefetle ortak bir kanaatte buluşulduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla tüm tarafları memnun edecek bir karardan bahsetmek de olası değildir.

2. Heyet-i Vekile tarafından müzakerelerin ya harp ya sulh seçenekleri arasına sıkıştırılması ve sulh için de meselenin bir yıl ertelenerek İngiltere ile ikili görüşmeler yoluyla çözülmesi görüşünün dayatılması, müzakereleri zorlaştırmış görünmektedir. Nitekim bu şekilde seçeneklerin sunulmasının ve belirli bir görüşün dayatılmasının müzakere sürecinde dikkatlerden kaçabilecek yeni bakış açılarının ve çözüm önerilerinin doğmasına engel teşkil ettiği savunulabilir.

3. Özelde Heyet-i Vekile'nin ve genelde Birinci Grubun Musul ile ilgili oldubittiye getirmeye çalışan tutumunun birbirini anlamayı ve siyasal diyalog kurmayı zorlaştıran ve dolayısıyla görüş alışverişini ve ortak bir paydada buluşabilme ihtimalini güçleştiren yönlerinin olduğu savunulabilir. Nitekim Birinci Meclis'in görev süresinin yakın zamanda sona erecek olması ve kurulacak yeni mecliste daha güçlü olabileceğini ve dolayısıyla kendi istediği yönde karar

alabileceğini düşünen Birinci Grubun meseleyi oldubittiye getirmek istemesi de müzakereyi zorlaştıran unsurlar arasında görülebilir.

Bu üç madde, görüşmelerin müzakereci demokrasinin ortaya koyduğu müzakere ilkeleri açısından sorunlu noktaları işaret etmektedir. Fakat diğer taraftan konuya bir de *dış baskılar* çerçevesinden bakmak gerekmektedir. Nitekim müzakereci demokrasinin ilkelerinden birisi de müzakerelerin dış baskıdan uzak ve katılımcıların serbest olarak müzakereye katılımını öngörmektedir. Fakat ülkenin içinde bulunduğu savaş sonrası durumu halinde ve henüz bir barış anlaşması sağlanamamışken; üstelik sağlanmak istenen barış anlaşması süreci tıkanmışken bu konuların yeterince ve gereğince müzakere edilebilmesi imkânı sınırlı görünmektedir. Ayrıca görüşmeler, mecliste her ne kadar gizli celseler yoluyla gerçekleştirilse de görüşmelerin uzamasının ve bir karara varılamamasının meclisin iç tutarsızlığını açığa çıkaracağı ve İngiltere karşısında zafiyete sebep olacağı yönündeki çekinceler, haklı görülebilir bir mahiyettedir.

Son tahlilde denilebilir ki Birinci Meclis'te yürütülen Musul tartışmalarında hem Heyet-i Vekile'nin ya harp ya sulh şeklinde iki seçenek sunarak müzakereyi sınırlandırması ve Birinci Grubun meseleyi oldubittiye getirmek istemesi sebebiyle hem de içinde bulunulan siyasi şartların hızlı karar vermeyi ve siyaseten olumsuz sonuçlara yol açmamak için görüş ayrılıklarını görünür kılmamayı gerektirmesi sebebiyle müzakere sürecinde müzakereci demokrasi ilkeleri açısından olumlu bir tablonun oluşmadığı söylenebilir.

Kaynakça

- Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- Bell, Daniel A. "Democratic Deliberation: The Problem of Implementation". *Deliberative Politics: Essays on Democracy and Disagreement*. ed. Stephen Macedo. 70-87. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Benhabib, Seyla. "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru". *Demokrasi ve Farklılık*. ed. Seyla Benhabib. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999.
- Bolat, Bengül Salman - Demiraslan, Tekin. "Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansımaları". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 53 (2013), 29-60.
- Erdoğan, Mustafa. "Müzakereci Demokrasi ve Sınırları". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11, 22 (2012), 25-43.
- Gökay, Bülent. *Emperyalizm ve Bolşevizm Arasında Türkiye*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- Gönlübol, Mehmet vd.. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- Habermas, Jürgen. "Demokrasinin Üç Normatif Modeli". *Demokrasi ve Farklılık*. ed. Seyla Benhabib. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999.
- Öz, Esat. *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*. Ankara: Gündoğan, 1992.
- Pennington, Mark. "Hayekian Political Economy and the Limits of Deliberative Democracy". *Political Studies* 51, 4 (2003), 722-739.
- Sanders, L. Michel. "Against Deliberation". *Political Theory*, 25, 3 (1997), 347-375.

- Shapiro, Ian. "Enough of Deliberation: Politics is about Interests and Power". ed. Stephen Macedo. 28-38. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Sitembölükbaşı, Şaban. "Liberal Demokrasinin Çıkılmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 10 (2005), 139-162.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 27 Şubat 1339* [1923a]
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 3 Mart 1339* [1923b].
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 4 Mart 1339* [1923c].
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 5 Mart 1339* [1923d].
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 6 Mart 1339* [1923e].
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*. İstanbul: Arba Araştırma Basım Yayım, 1952.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *İlk Meclis: Milli Mücadele'de Anadolu*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990.
- Yıldırım, Yılmaz. "Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 2 (2006), 1-20.
- Zarakol, Ayşe. *After Defeat: How the East Learned to Live with the East*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

TÜRKİYE'DE SİYASAL TERCİHLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Political Factors Affecting Choice in Turkey

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Berrin BAYBURT

Milli Eğitim Bakanlığı
berrinbayburt82@gmail.com
0000-0003-2237-4583

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Berin, Bayburt. "Türkiye'de Siyasal Tercihleri Etkileyen Faktörler". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 9/1(2021), 19-41.

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 15.03.2021

Kabul Tarihi: 24.05.2021

Yayın Tarihi: 30.06.2021

Türkiye’de Siyasal Tercihleri Etkileyen Faktörler

Öz

Türkiye’de, ilk çok partili hayat deneyimleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşmiştir. Toplumsal ve siyasal koşullar nedeniyle tam anlamıyla çok partili hayata geçiş ise 1946 yılı sonrasında mümkün olabilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası faşist yönetimlerin başarısızlığa uğraması ve dünya genelinde demokratik yönetimlerin önem ve yaygınlık kazanmaya başlaması, Türkiye’de çok partili sisteme geçişte etkili olan bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de seçmen davranışlarını etkileyen faktörleri, siyasal parti lideri ve siyasi tercihlerin değişebilirliği çerçevesinde ele almaktır. Araştırma süreci karma desen çerçevesinde planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırmanın nicel verileri hazırlanan çevrimiçi anket aracılığıyla elde edilmiştir. Çalışmanın mantıksal çerçevesini ve bilimsel zeminini oluşturmak amacıyla gerekli olan nitel verilerin elde edilmesinde ise literatür taramasından yararlanılmıştır. Literatür taraması ile elde edilen veriler doküman analizine tabi tutulmuştur. Çalışma kapsamında hazırlanan ankete 184 kişi katılmıştır. Anket sonuçları incelendiğinde katılımcıların, siyasal parti tercihlerinin zaman içinde değişebileceği yönünde görüş bildirdikleri; siyasi parti liderinin oy potansiyelini etkilediğini düşündükleri; hemşehrilik ve aile baskısı faktörlerinin siyasal parti tercihinde etkili olmadığını belirttikleri görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini yaparken giderek ekonomik faktörleri ve parti icraatlarını göz önünde bulundurmaya başladıkları ve böylece rasyonel tercihler yapma yönünde eğilim gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Seçme ve Seçilme, Siyasal Seçimler, Seçmen Davranışları, Siyasal Parti Liderleri.

Political Factors Affecting Choice in Turkey

Abstract

In Turkey, the first multi-party life experiences, occurred in the early years of the Republic. Due to social and political conditions, the transition to multi-party life became possible after 1946. II. failure of the fascist regime after World War II and is starting to gain importance and prevalence of world-wide democratic government, which is considered as an effective element in the transition to a multiparty system in Turkey.

The purpose of this research, factors influencing voter behavior in Turkey, is to address the variability within the framework of the political party leaders and political preferences. The research process was planned and carried out within the framework of mixed design. The quantitative data of the study were obtained through an online questionnaire. The literature review was used to obtain the qualitative data required to establish the logical framework and scientific basis of the study. The data obtained through the literature review were subjected to document analysis. 184 people participated in the survey prepared within the scope of the study. When the survey results were examined, it was found that the participants stated that their political party preferences might change over time; that they considered influencing the voting potential of the political party leader; It was observed that they stated that citizenship and family pressure factors were not effective in choosing a political party. Therefore, economic factors when making increasingly political party preferences of voters in Turkey and they begin to consider their actions and thus it is understood that the party tends toward making rational choices.

Keywords: Democracy, Election and Being Chosen, Political Elections, Voter Behavior, Political Party Leaders.

Giriş

Eşitlik, özgürlük, çoğulculuk, seçme ve seçilme demokratik yaşamın en önemli unsurlarıdır. Antik dönemde nüfusun az olmasına bağlı olarak vatandaşların karar alma süreçlerine aktif olarak katıldıkları doğrudan demokrasi uygulamalarına rastlanılmaktadır. Kadınların ve kölelerin karar alma süreçlerine dâhil edilmediği bu sınırlı demokrasi uygulamaları, günümüzde temsili demokrasi olarak devam etmektedir. Temsili demokrasilerde, cinsiyet, ırk vb ayrımı olmaksızın vatandaş olan herkes seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Vatandaşlar seçilme hakkını kullanarak yönetime katılabilecekleri gibi, seçme hakkı kapsamında oy vererek de seçtikleri temsilciler aracılığıyla yönetime katılabilmektedirler. Genel olarak çoğunluğun yönetimi olarak da adlandırılan demokratik rejimlerde, hangi siyasal görüş iktidara gelirse gelsin kendisine oy vermeyen kesimlere de eşit mesafede durmak ve hizmet götürmekle yükümlüdür. Bu noktada yönetime gelecek temsilcilerin seçiminde seçmen davranışlarının rolü önemli bir yere sahiptir.

Günümüz dünyasında baskıcı ve otoriter yönetimleri andıran örnekler mevcut olmakla birlikte, özellikle demokrasinin gelişmesi ve yaygınlaşması uzun bir süreç sonucu gerçekleşmiştir. Avrupa’da başlayan Rönesans, Reform, Aydınlanma düşüncesi ve Fransız İhtilali hak ve özgürlükler bağlamında antik dönemlerde atılan demokrasi temelini inşa sürecini hızlandıran gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz çağdaş demokrasileri bu bağlamda sadece siyasal yaşama ilişkin bir kavram olmanın ötesinde demokrasiyi yaşam biçimi olarak hayatın tüm alanlarına entegre etmiş durumdadır. Huntington, siyasal modernleşme hususunda politik modernizasyon, yapıların farklılaşması ve politik katılıma dikkati çekmektedir. Huntington’a göre siyasal modernleşme Batı’da yüzyıllar boyunca yayılırken, üç bileşenin sırası ve kapsamı, Avrupa ve Kuzey’in farklı bölgelerinde önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Siyasal modernleşme Amerika’da Avrupa’dakinden daha erken ve çok daha yaygın bir şekilde meydana gelirken, Amerikan Devrimi, İngiliz tacını Amerika’dan kaldırmış ve yerini tek meşruiyet kaynağı halk egemenliğine bırakmıştır(Huntington, 1973)

Siyasal katılma kavramının tanımlanması ve açıklanmasında iki yaklaşımın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; siyasal katılımı, siyasal gelişme ve modernleşmenin göstergesi olarak gören yaklaşımdır. Buna göre; siyasal katılım, modernleşme ve siyasal gelişmenin göstergesi olup; oy siyasal katılımı belirleyici bir ölçüttür. Diğer yaklaşımda, seçmen davranışı esas olmakla birlikte, bu nedenle seçmen davranışına etki eden değişkenlerin incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla da bireylerin oy vermelerinde ve siyasal taleplerini siyasal otoritelere iletmeleri noktasında siyasal katılım davranışlarının ve bu davranışlara

yönelten değişkenlerin ele alınması önem taşımaktadır (Topbaş, 2010). Dahl, demokrasinin bu noktada etkin katılım, bilgi edinebilme, oy kullanmada eşitlik sağlayarak, bireylerin politikalar oluşturulmasında eşit imkânlar sunulmasına olanak tanıdığını belirtmektedir (Dahl).

Dökmen ve Ova'ya göre, seçmenlerin, siyasi tercihlerinde sosyo-ekonomik ve psikolojik etmenler etkili olmaktadır. Seçmenlerin tercihlerini etkileyen ekonomik faktörlerin başında, yatırım ve tüketim kararlarını etkileyebilen vergiler gelmektedir. Nitekim bu konuda yapılan çalışmalar, seçmenlerin siyasal tercihlerinde partilerin vergi politikalarının etkili olduğunu ortaya koymuştur (Dökmen - Ova, 2016). Blount'un çalışmasında, oylama ile reel gelir, enflasyon, faiz oranları ve işsizlik konularından biri veya daha fazlası arasında önemli bir ilişki olduğu ve bunun geleneksel olarak seçmenlerin ekonomik olarak rasyonel olduklarının kanıtı olduğu ele alınmaktadır. Diğer yandan, işsizliğin ekonominin belirsiz bir ölçüsü olduğu varsayımının aksine, işsizliğin anlamının iyi anlaşılmadığı savunulurken, yapılan faktör analizi, seçmenlerin işsizliği ekonomik olduğu kadar sosyal bir sorun olarak da değerlendirdiğini göstermektedir (Blount, 2002). "Klasik ekonomik oylama teorisine göre seçmenler bir bakıma, görevdeki kişiyi iyi günler için ödüllendirirken, kötü gün için ise cezalandırmaktadırlar. Ancak ekonomiyi tam olarak bir değer olarak gören bu paradigmanın başarısı, diğer teorik boyutların test edilmesinin dışında kalmıştır. Nitekim bu noktada özellikle konumsal ve patrimonial ekonomik oylama neredeyse hiç incelenmemiştir. İlki, seçmenlerin artan oranlı vergilendirme gibi ekonomi politikası konularında sahip oldukları farklı tercihlerle ilgilenirken, diğeri ise yalnızca bir sosyal sınıfın üyeleri olarak değil, aynı zamanda gerçek mülk sahipleri olarak ekonomik yapının kendisinde seçmenlerin yeriyle ilgilenmektedir(Lewis-Beck - Nadeau, 2011).

Oylama tercihlerinde etkili olan faktörler noktasında ülkeler arasında farklılıklar görülmektedir. Eğitim düzeyinin düşük ve birincil ilişkilerin baskın olduğu toplumlarda aidiyete dayalı oy tercihleri ağır basarken, toplumların modernleşmesine bağlı olarak daha rasyonel tercihlerin yaygın olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim Fraile ve Beck, İspanya'da sol-sağ ideolojinin yaygın ve silik etkileri nedeniyle, bu ülkede ekonomik oy olmadığı nosyonunun yaygın olarak kabul edildiğini; ancak yine de, artan sayıda araştırmanın, ekonomik değerlendirmenin İspanya ulusal seçimlerinde oy tercihi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu gösterdiğini belirtmektedir(Fraile - Lewis-Beck, 2013).

Gül ve Cansever'e göre ise; seçmenler, gelecekte ziyade geçmişini değerlendirerek oyunu kullanmaktadır. Bu açıdan iktidar partilerinin geçmişteki icraatlarının genel olarak

değerlendirmesini yapan seçmenler, bu icraatları kendilerine ne kadar katkı sağladığına bakarak değerlendirmekte ve kararlarını vermektedir. Bu nedenle de seçmenler, vaatlerden ziyade sonuçlara önem vermektedirler. Fakat son dönemlerde, vaatlerin proje tabanlı olarak açıklanması geleceğe yönelik planlanan seçim vaatlerinin de dikkatle ele alındığına işaret etmektedir(Gül et al., 2015). Diğer yandan, seçmenlerin, hedefleri doğrultusunda en fazla tercih ettikleri bir siyasal partiden farklı bir partiye oy vermeleri stratejik oy verme davranışı olarak adlandırılmaktadır. Bu oy verme davranışı, genel olarak seçmenlerin durum ne olursa olsun en çok tercih ettikleri siyasal partiye oy verdiklerini varsaymakta olan yaklaşımlardan ayrılmaktadır(Aydoğan Ünal, 2018). Bununla birlikte siyasal toplumsallaşmada etkili olan araçlar ele alındığında, aile, ideolojiler, eğitim düzeyi, arkadaş çevresi ve sosyal gruplar, siyasal partiler ve kitle iletişim araçlarının öne çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu araçlar da seçmen davranışlarının şekillenmesinde etkili olabilmektedirler(Beren, 2013).

Özellikle medyanın, seçmenlerin hangi fikir ve görüşlere sahip olması gerektiği konusunda onları yönlendirebildiği açıktır. Bu etki herkese aynı şekilde yansımayacağından dolayı, farklı kesimlerin özellikleri dikkate alınarak hitap edilmeye çalışılmaktadır. Günümüzde çok sayıda televizyon kanalının olmasının temel nedenlerinden birisi de budur. Seçtiğimiz bu kanallarda bir siyasi parti propagandası yapılabildiği gibi bu yayınlar da seçmenlerin düşüncelerini etkileyebilmektedir. Genel olarak halkın sorunları çerçevesinde yapılan tartışma programları her kesimden insanların izleyebileceği bir platform sunmakla birlikte, bu durum yayınların vermek istediği ideoloji için gerekli zemini oluşturmakla kalmamakta; aynı zamanda izleme oranı yüksek yayınların gerçekleştirilmesinde de etkili olmaktadır(Tinni, 2019). Ekonominin medyada yer almasının rolü, ekonomi hakkında seçmenlerin değerlendirmelerine, oradan da sorumluluğun görevdeki partiye ve oylamaya atfedilmesine dayanmaktadır(Sheafer, 2008).

Siyasal pazarda tüketici olarak yer alan seçmenler, psikolojik satın alma olarak değerlendirilebilecek oy kullanma ile rekabet halindeki siyasi partiler ve adayların içinden kendine uygun olanı tercih ederek, yaşadığı toplumun ve kendisinin gelecek dönemde nasıl yönetileceğine yönelik önemli bir rolü yerine getirmektedir. Seçmenler, sahip olduğu oy ile partilerin ve adayların seçim kampanyalarının hedefi haline gelmektedirler. Seçmen davranışlarının ortaya çıkmasında etkili olan koşullar ve değişkenlerin ne derece etkili olduğunu belirlemedeki güçlük, bu alana yönelik araştırmaların önem kazanmasına neden olmaktadır(Demirtaş, 2017). Seçmen tercihinde etkili olan unsurları belirlemeye yönelik araştırmalar genel olarak araştırma şirketlerinin gerçekleştirdikleri anketlere dayanmaktadır. Bu çalışmaların güvenilirliği konusundaki tartışmalar, akademik çalışmalar için bir kaynak olarak

uygun görülmemesinde etkili olmaktadır (Aydın Kılıç, 2013). Oy verme davranışlarını ele alan çalışmaların 1940'lerden itibaren gerçekleştirildiği görülmektedir. Genel olarak bu çalışmalarda, bireylerin oy vermelerinde veya oy vermekten kaçınmalarında etkili olan dinamikler araştırılmış, birtakım kavramsallaştırmalar yardımıyla oy verme davranışı açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan yaklaşımlar farklı başlıklar altında değerlendirilmektedir(Bingöl - Kaçer, 2018).

Columbia Okulu, 1940'lı ve 1950'li yıllarda ortaya konulan bir yaklaşımdır. Columbia Üniversitesi'nde Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet'in içinde yer aldığı sosyal araştırmacılar tarafından başlatılan bu yaklaşım bu nedenle Columbia Ekolü olarak da adlandırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, seçmenlerin parti tercihleri dini bir aidiyet ve vazgeçilmez alışkanlık olarak açıklanır. Bu nedenle seçmenlerin seçimlerde kullandığı oylar, değişmez bir kimliği ortaya koymaktadır(Gümüş, 2009). “‘İnsanlar sosyal gruplarına göre oy verir’ diyen sosyolojik modeller, yeni siyasi partilerin doğuşuna sebep olarak sosyal ve tarihi yapıyı öne çıkarmaktadır. Parti politikalarında yaşanan farklılaşmalar ve oy verme davranışının buna göre değişiklik göstermesi meşruiyetini bu noktadan kazanmaktadır. ‘İnsanlar parti aidiyetlerine göre oy verir’ diyen parti kimliği modeli ise, partiye aidiyet veya partizanlık üzerinden seçmen ile siyasi parti arasında kurulan psikolojik bağın oy verme davranışını belirlediğine vurgu yapar”(Aydoğan Ünal, 2016).

Bu alanda yapılan araştırmaların artmasıyla birlikte, sosyo-psikolojik yaklaşımın da önem kazanmaya başladığı görülmektedir. 1950'li yıllarda Michigan Üniversitesinde kurulan Ulusal Seçim Araştırmaları Merkezinde bazı araştırmacıların yayınladığı Amerikan Seçmeni isimli eser, yeni bir model ortaya koymuştur(Gökçe et al., 2002). Michigan Ekolü, seçmenleri sosyal birer varlık olarak görmekte ve Columbia Okulu'nun tersine, birey olarak seçmenlerin fikirleri olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda, seçmenlerin bir siyasal partiye karşı yerleşik hale gelmiş psikolojik sevgi bağı bulunmaktadır. Bu bağın oluşumu ise çocukluk dönemine kadar gidebilmektedir. Bu ekol, gruplar yerine bireylere odaklanmayı tercih etmiş ve seçmenlerin küçük yaşlardan itibaren aile ve çevrelerinin etkisiyle siyasal sosyalleşme sürecinde siyasal tutum ve ideolojik yönelimler kazanarak, sonraki yaşlarında parti tercihlerini yapmalarında edindikleri bu kazanımların etkili olduğunu öne sürmüşlerdir(Gümüş, 2009).

Michigan Ekolünde, psikolojik faktörler ön planda tutulurken, psikolojik güçler arasında tutumların temel bir rol oynadığı ve bireylerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde etkili olduğu belirtilmektedir(Şahin, 2011). Sosyo-psikolojik bu yaklaşım, parti kimliği kavramını

literatüre kazandırmış çocukluktan başlayan psikolojik bağlılığın zamanla güçlenerek devam ettiğini belirtmiştir(Çalışır, 2017). Psikolojik yaklaşımda, seçmenlerin geleneklere akılcı davrandığı ve körü körüne bir bağlı olmadığı dikkati çekmektedir. Diğer yandan seçmenin davranışı geçici olarak değişse de, siyasi görüş ve siyasal partiye bağlılığı sürmektedir(Yıldırım et al., 2019).

1950 ve 1960’lı yıllarda ortaya atılan kamu tercihi teorisi veya siyasetin ekonomik teorisi olarak adlandırılan teorisi ise, kamu tercihinin inceleme alanına giren devlet teorisi, seçim sistemleri ve seçmen davranışı, siyasi partiler gibi alanları ele almaktadır. Yöntem bakımından bireyci olarak değerlendirilen bu teoride, siyasal faaliyete katılan, karar veren ve tercih yapan bireyler temel olarak görülmektedir. Siyasal süreçte verilen karar ve uygulamaları, iktisadın araç, yöntem ve varsayımlarına dayalı incelemekle birlikte, metodolojik bireysellik, rasyonalite, maximand ve politik mübadele temel ilkelerine dayanmaktadır(Kızılboğa, 2012).

Kamu tercihi teorisyenleri siyasal insan ve ekonomik insanın aynı niteliklere sahip olduklarını ve bireylerin siyasal kararları verirken kamu yararı yerine kendi çıkarlarını ön planda tuttuklarını belirtmişlerdir. Bu teorisyenlerine göre, kolektif kamusal düşünce değil, bireysel çıkarları ön plana alan ve rasyonellik çerçevesinde hareket eden bireyler söz konusudur. Bu teori, oy veren seçmenlerin, seçimde aday olarak yer alan kişilerin ve bürokratların davranışlarını iktisat biliminin yöntemleriyle ele almaktadırlar(Akcagündüz, 2010).

Rasyonel tercih yaklaşımının önde gelen isimlerinden Downs ise, ücretsiz ve tam olarak bilgilendirilme varsayıldığında, seçmenler oy verme kararını bazı değerlendirmeler yaparak almaktadır. Dolayısıyla iktidardaki parti ile muhalefet partilerinin iktidara gelmesi halinde yapabileceği hizmetleri karşılaştırarak ortaya çıkan farka göre siyasal parti tercihinin yapacaktır. Eğer iki partili sistem var ise seçmen, tercih ettiği partiye oy verirken; çok partili sistemde, diğer seçmenlerin siyasal tercihleri üzerinde değerlendirme yaparak davranışının yönünü belirleyecektir. Seçmenler, desteklediği siyasal partinin kazanacağına inanırsa o partiye oy verecek; tam tersi bir durumda ise sevmediği bir parti kazanmasın diye başka bir partiye oy verecektir(Filiz, 2019). Rasyonel oy verme modelinin temelinde, seçmenlerin bireysel refah düzeyi ve çıkarlarını en iyi şekilde karşılayacak yönde hareket ettikleri düşüncesi yatmaktadır(Öztay, 2020). Diğer yandan ekonomik seçim modelinde ise temel belirleyici unsur, seçmenlerin, ekonomik gelişim ve değişimler hususunda iktidarı sorumlu görmeleridir. Bu nedenle seçmen, hangi partiden daha fazla yarar sağlayacaksa o partiye oy vermektedir. Ekonomik nedenler seçmen davranışında etkili olmakla birlikte, bu yaklaşım seçmen

davranışlarını ele almada maddi çıkarı ön planda tutması ve diğer siyasal etmenleri göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmektedir(Yıldırım, 2014).

II. Meşrutiyet dönemi Türk Siyasi Tarihi içerisinde farklı siyasi görüşlere dayanan oluşumların ortaya çıktığı bir dönem olmasından hareketle bazı çevrelerce demokratik hayatın ilk adımlarının atıldığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Padişah otoritesinin yanı sıra ikili bir meclis yapısının var olması yasama yetkisinin kullanılması açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilmekle birlikte, I. Meşrutiyet döneminin büyük bir hüsrarla sonuçlanması ve devamında gerçekleşen II. Meşrutiyet dönemi deneyimleri bu noktada daha fazla yol kat edilmesi gerekliliğini de ortaya koymuştur. Nitekim Bab-ı Ali Baskını ile yönetime İttihat ve Terakki Fırkasının hâkim olması eskiden gelen otoriteriyen zihniyetin devam ettiğine işaret etmektedir.

Milli Mücadele döneminde 23 Nisan 1920’de meclisin açılması halk egemenliğinin yeni düzende geçerli olacağı ilk sinyallerini vermiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte devletin yönetim şekli belirlenirken, inkılapların yapılması gibi önemli bir misyon yüklenen Halk Fırkasının kurulması siyasal alanda atılan bir diğer önemli gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde gerçekleşen inkılaplar aynı zamanda muhalif seslerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve bu muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile kurumsal bir kimliğe kavuşmuştur. Ancak Şeyh Sait İsyanı Türkiye’de ilk muhalefet parti deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. 1929 Ekonomik Buhranının etkilerini hisseden Türkiye’de halktaki hoşnutsuzluğun açığa çıkarılması için kurulması öngörülen Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi de Menemen Olayı nedeniyle hüsrarla sonuçlanmıştır. Böylece 1946’da çok partili hayata geçişin gerçekleşmesine kadar Türkiye’de CHP’nin iktidarda olduğu tek parti yönetimi deneyimi başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında faşist yönetimlerin son bulması ve dünya genelinde demokrasi rüzgârlarının esmesi, Türkiye’nin savaş sonrası dönemde Batı Bloku içinde yer alma isteği çok partili hayata geçiş sürecinde etkili olmuştur. Diğer yandan tek parti dönemindeki gelişmelerden kaynaklanan ve halkta partiye karşı oluşan olumsuz tutum, CHP’nin halk desteğini kaybetmesine neden olmuştur.

1946 sonrası Türkiye’de CHP’nin güç kaybetmesi ve ardından DP ile başlayan iktidar, 1960 darbesi ile son bulurken, devamında koalisyon hükümetleri, muhtıralar ve darbelerin yer aldığı bir siyasi çizginin devam ettiği görülmektedir. Bu dönem toplumsal bakımdan, kırsal alanlardan kentlere göçün hız kazandığı, kentlerde gecekondulaşma, rant, alt yapı eksiklikleri, plansız kentleşme, işsizlik, hemşeriliğe dayanan ilişkilerin kurulduğu bir sürece işaret etmektedir.

Dolayısıyla bu süreçte seçmen davranışlarının da sosyo-ekonomik ve siyasi gelişmelerden etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu açıktır. Nitekim 1980 sonrası Türkiye’nin liberal ekonomilere entegre olma çabaları, ekonomik krizler, dış borçlanma, siyasal istikrarsızlık gibi konular toplumsal alanda karşılığını bulmuş ve bu toplumsal tepki özellikle 2000 sonrası seçimlerinde birçok partinin Meclis dışında kalmasına yol açmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, inkılap karşıtlığı ile ortaya çıkan muhalefet, 1950’lerden sonra Tek Parti muhalefetinden hareketle yeni ekonomi arayışlarına yönelmiştir. Özellikle bu süreçte Türk-İslam Sentezi, Siyasal İslam başta olmak üzere muhafazakâr kesiminin ideolojisini şekillendirmeye başladığı; diğer yandan sol kesimlerin de farklı partiler halinde kurumsallaştığı görülmektedir. Ancak yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler nedeniyle yapıldığı öne sürülen darbe ve muhtıralar demokratik hayatı kesintiye uğratmakla kalmamış, anayasal düzenlemelerle de devletin temel işleyişine de düzenlemeler getirmiştir. Dolayısıyla 1950’lerden sonra sağ-sol ayrımı şeklinde kendisini gösteren siyasal yaşam, ekonomik problemlerin de etkisiyle partilerin halkın sorunlarına eğilmeleri gerekliliğini ortaya koymuş; özellikle 2000 sonrası istikrar, darbe karşıtlığı, parti programlarında halka yönelik projelerin yer alması gibi konuların önem kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Yukarıda da kısaca özetlendiği gibi seçmen davranışları ve siyasal tercihlerde etkili olan faktörler, alanla ilgili çalışmalarda temel konuları oluşturmaktadır. Bu çalışmaların odaklandıkları ve kullandıkları yöntemlerin ayrışması, farklı açıklama modellerinin ve yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu araştırmada ise katılımcıların verdikleri cevaplardan hareketle Türkiye’de seçmenlerin siyasal tercihlerinde etkili olan faktörler ele alınmaya çalışılmaktadır. Birçok ülkede sosyal ve politik yapı gereği, bireyler siyasal alana mesafeli yaklaşabilmektedirler. Bunun yanı sıra insan ve toplum davranışlarının dinamikliği, kuşkusuz bu alanda yapılan çalışmaların net sonuçlar ortaya koyması önünde bir diğer önemli engeli oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma karma desen çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel verilerin elde edilmesi için çevrimiçi anket hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formu mail ve diğer çevrimiçi iletişim araçlarıyla katılımcılara gönderilmiş ve katılımcılardan gönüllülük esasına göre cevap vermeleri istemiştir. Diğer yandan araştırma konusunun bilimsel ve mantıksal çerçevesini çizmek için, konu ile ilgili olarak literatür taraması yapılmış, elde edilen veriler doküman analizi ile değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Seçmen davranışlarını etkileyen faktörlere ilişkin olarak literatürde çok sayıda bilimsel çalışma mevcuttur. Özellikle günümüzde seçim dönemlerinde, seçim öncesinde farklı kurumlar tarafından kamuoyu araştırmaları da gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmanın konusu, Türkiye’de siyasal parti tercihlerini etkileyen faktörler konusu, siyasal parti lideri ve siyasal parti tercihlerinin değişebilirliği ile sınırlandırılmıştır. Bu bakımdan Türkiye’de seçim dönemi propagandaları, siyasal partilerin görüşleri, siyasal tarihe ilişkin gelişmeler çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini bilinçli yapmadıkları sıklıkla eleştirilen konuların başında gelmektedir. Güven’e göre “Türkiye siyasal hayatında tarihsel bir süreç içerisinde siyasi partilerin seçmen tercihindeki belirleyicilik özelliklerinin aşındığı, bu süreçte siyasi liderin giderek ağırlık kazandığı ve karar alma süreçlerinde lider odaklı bir siyaset yapma biçiminin siyasal sürece hâkim olmaya başladığı rahatlıkla ifade edilebilir. Ancak bu yapı Türkiye siyasal yaşamı açısından farklılıkların siyasal karar alma süreçlerine yansımaları engellemekte ve ortak aklın akim kalmasına neden olmaktadır”(Güven, 2016). Diğer yandan Çavuşoğlu ve Pekkaya’nın Bülent Ecevit Üniversitesi öğrencileri ile yerel seçimlerde siyasal davranışa etki eden nedenleri analiz etmeyi amaçlayan araştırmalarında, yerel seçimlerde “adayın etnik kökeni”, “adayın o ilden olması” ve “iktidar partisinden olması” gibi aday orijinine ait nedenlerin etkili olmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık katılımcıların “adayın hizmet tecrübesi”, “adayın projeleri”, “aday vaatlerinin yapılabilirliği” ve “adayın eğitim düzeyi” gibi faktörlerin seçmen tercihlerinde büyük etkiye sahip olduğu gözlenmiştir(Çavuşoğlu - Pekkaya, 2016). Bu noktadan hareketle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de seçmen davranışlarının şekillenmesinde etkili olan nedenler süreç içerisinde değişmekte, özellikle eğitim düzeyinin artması, sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmeler bu karar verme becerilerinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bu araştırmada aşağıda yer hipotezler test edilecektir:

- 1) Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihleri zaman içinde değişmektedir.
- 2) Türkiye’de siyasi parti liderinin nitelikleri seçmenlerin tercihinde etkili olmaktadır.
- 3) Hemşerilik Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini etkilemektedir.
- 4) Aile baskısı Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini etkilemektedir.

Araştırmanın Problemi

Türkiye’de çok partili demokratik hayat incelendiğinde, sosyo-ekonomik ve uluslararası siyasal gelişmelerden etkilenen bir süreç ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan toplumdaki siyasi kamplaşma ve beraberinde gelen olaylar neden gösterilerek darbe ve muhtıralarla sekteye

uğramış olan demokratik hayat, bazı çevreler tarafından seçmen davranışlarına indirgenerek açıklanmaya çalışılmaktadır. Seçmenlerin bilinçli-bilinçsiz oy kullanmaları, vergi afları, gecekondü bölgelerine verilen vaatler, eğitim düzeyinin ve ailenin etkisi, hemşehrilik boyutu seçmen davranışları alanında zaman zaman ön plana çıkarılan değişkenler olarak göz çarpmaktadır. Diğer yandan küreselleşen dünyada ekonomik problemlerin çözüm bekliyor olması, eğitime erişim problemleri, segmenter toplum yapısı, aile içi baskı gibi faktörler nedeniyle bireylerin siyasal parti tercihlerinin yıllar boyu değişmediği de öne sürülen diğer husustur. Bu araştırmada, bireylerin siyasal parti tercihlerini etkileyen faktörlerin yanı sıra, seçim sonuçlarının siyasal parti lideri üzerinden değerlendirilmesi aracılığıyla hemşehrilik ve siyasal parti tercihi ele alınmakta, diğer yandan zaman içinde siyasal parti seçiminin değişebilir olup olmadığı sorgulanmaktadır.

Soru Formunun Oluşturulması

Soru formu çevrimiçi olarak hazırlanmış; mail ve diğer çevrimiçi iletişim araçları aracılığı ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Çevrimiçi olarak hazırlanan form, 24 Kasım-10 Aralık 2020 tarihleri arasında cevapları kabul etmiştir. Formda ilk olarak katılımcılara, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, ikamet edilen il ve politik görüşe ilişkin temel sorular yöneltilmiştir. Diğer bölümde ise, siyasal parti tercihinin şekillenmesinde etkili olan faktörlere ilişkin sorular yöneltilmiştir. Son kısımda ise, siyasi parti tercihinin değişip değişmediğine ve bir siyasal partiye oy verirken hangi etmenlere dikkat ettiklerine yönelik açık uçlu ve çoktan seçmeli soruların cevaplanması talep edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, gönüllü olarak ankete katılan 184 kişiden oluşmaktadır. Kendilerine anket gönderilen bireylerin büyük bölümü siyasal içerikli bir ankete katılmanın sakıncalı olduğuna inandıklarını belirterek çalışmaya katılmak istemediklerini belirtmişlerdir. Bu önyargılı yaklaşım daha fazla sayıda kişinin katılımını engelleyerek araştırma evreninin 184 kişiyle sınırlı kalmasına neden olmuştur. Verilerin istatistiksel olarak analiz edilmesinde SPSS 20 programından yararlanılmıştır.

Bulgular

Türkiye’de seçmenlerin oylarını bilinçsiz bir şekilde kullandıkları, eğitim-kültür seviyesinin düşük olduğu, ekonomik gerekçelerle oy kullanıldığına yönelik eleştiriler uzun yıllardır dile getirilmektedir. Bu noktada “oyların sürekliliğini sağlamak için mi bu sorunlar çözülmemektedir?” sorusu akla gelmekle birlikte, bir ülkede demokrasinin gelişmesi için milli gelirin belli bir seviyede olması gerektiğine dair görüşler değerlendirilmeyi beklemektedir.

Nitekim Tablo 1’de ekonomik hayata ilişkin vaatlerin siyasal partilerin propagandalarının şekillenmesinde ne kadar etkili olduğu görülmektedir. Kısacası, seçmenlerin sosyal ve psikolojik niteliklere sahip ve ekonomik yaşamın bir parçası oldukları göz önünde bulundurulmadan peşin hükümlerin verilmemesi son derece önemlidir.

Tablo 1. Türkiye’de Sloganlaşmış Seçim Vaatleri

Seçim Tarihi	Parti	Seçim Vaadi
1991	Doğru Yol Partisi (Süleyman Demirel)	Kim ne veriyorsa 5 lira fazlası · Ekonomi 500 günde iyileşecek · Emekli yaşının inmesi
1994	Doğru Yol Partisi (Tansu Çiller)	Herkese 2 anahtar Her mahalleye milyon Her mahallede yüz trilyoner Her köylüye traktör
1994	Refah Partisi (Necmettin Erbakan)	Her ile fabrika ve havaalanı Hızlı tren
2002	Genç Parti (Cem Uzan)	Mazot 1 TL Her işsize 350 TL
2002	Cumhuriyet Halk Partisi (Deniz Baykal)	Bir milyon işsize iş Üniversite sınavının kalkması
2007	Genç Parti (Cem Uzan)	Üniversite sınavının kalkması Yüksek oranda vergi indirimi Gümrük Birliği Anlaşması’nın iptali
2011	Cumhuriyet Halk Partisi (Kemal Kılıçdaroğlu)	Yoksul ailelere 600 TL Parasız bedelli askerlik Askerlik süresi 6 ay

Kaynak: (Karagöl - Dama, 2015)

Aydemir’e göre, seçmen davranışları, siyasal, sosyo-ekonomik, sosyolojik ve psikolojik birçok faktörden etkilenmektedir. Nitekim seçmen davranışları iktisat teorisi kapsamında ele alınan konulardan birisi olmakla birlikte, özellikle 1980’li yıllardan sonra seçmenlerin ekonomik faktörlerden etkilenme düzeyleri ile ilgili çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de de seçmenlerin hangi faktörlerin etkisiyle oy kullandıkları önemli olmakla birlikte, Türkiye’de siyasal iktidarların partizan olmaktan çok fırsatçı bir yapıya sahip oldukları ifade edilmektedir. Farklı görüşlere sahip olan partiler birbirlerinin politikalarını etkileyebildiklerinden dolayı, birbirlerine benzemektedirler. Bu nedenle de seçmenler rasyonel olmayan ve geçmişe dayanan davranışlar sergilemeye devam etmektedirler (Aydemir, 2007).

Tablo 2’de araştırmaya katılan kişilerin cinsiyet bakımından politik görüşlerine göre dağılımları görülmektedir. Toplamda katılımcıların sol, merkez ve sağ görüşlere göre dağılımının dengeli olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların %46.2 ile en fazla sağ görüşte yer aldıkları görülürken, kadın katılımcıların sağ ve sol siyasi görüşlerde eşit olarak yer aldıkları dikkati çekmektedir.

Tablo 2. Cinsiyetiniz * Politik yelpazenin hangi tarafındasınız? Crosstabulation (Cinsiyete göre siyasi görüş)

		% within Cinsiyetiniz				Total
		Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?				
		Sol	Merkez	Sağ	Diğer	
Cinsiyetiniz	Kadın	35,8%	23,6%	35,8%	4,7%	100,0%
	Erkek	29,5%	20,5%	46,2%	3,8%	100,0%
Total		33,2%	22,3%	40,2%	4,3%	100,0%

Tablo 3’te ise katılımcıların eğitim düzeyleri bakımından siyasi görüşlere göre dağılımları yer almaktadır. İlköğretim mezunlarının %55.9’u, lise mezunlarının da %50’si sağ görüş içinde yer almaktadır. En az lisans mezunu olan katılımcıların ise %34.2’si sol görüşe sahip olduklarını belirtmişlerdir. Siyasi görüşlere göre dağılım incelendiğinde en az lisans mezunu olan katılımcıların ilköğretim ve lise mezunlarına kıyasla, dengeli bir dağılım gösterdiği dikkati çekmektedir.

Tablo 3. Eğitim durumunuz? * Politik yelpazenin hangi tarafındasınız? Crosstabulation (Eğitime göre siyasi görüş)

		% within Eğitim durumunuz?				Total
		Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?				
		Sol	Merkez	Sağ	Diğer	
Eğitim durumunuz?	İlköğretim	32,4%	11,8%	55,9%		100,0%
	Lise	30,6%	19,4%	50,0%		100,0%
	En az lisans	34,2%	26,3%	32,5%	7,0%	100,0%
Total		33,2%	22,3%	40,2%	4,3%	100,0%

Hipotez 1: Türkiye’de seçmenlerin siyasi parti tercihleri zaman içinde değişmektedir.

Tablo 4. Eğitim durumunuz? * Sizce siyasi parti tercihi zaman içinde değişebilir mi? Crosstabulation

% within Eğitim durumunuz?				
		Sizce siyasi parti tercihi zaman içinde değişebilir mi?		Total
		Evet	Hayır	
Eğitim durumunuz?	İlköğretim	64,7%	35,3%	100,0%
	Ortaöğretim	80,6%	19,4%	100,0%
	En az lisans	88,6%	11,4%	100,0%
Total		82,6%	17,4%	100,0%
Chi-Square Tests				
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,536 ^a	2	,005	,005
Likelihood Ratio	9,503	2	,009	,011
Fisher's Exact Test	9,750			,007
N of Valid Cases	184			
a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,91.				

Katılımcıların siyasi görüşün zaman içinde değişebilirliği ile ilgili olarak sorulan soruya verdikleri cevapların dağılımına bakıldığında, en az lisans mezunu olan katılımcıların %88.6’sı bu soruya “Evet” cevabını vermişlerdir. Bu soruda en düşük oran %64.7 ile ilköğretim düzeyine eğitime sahip olan katılımcılara aittir. Eğitim düzeyi ve siyasi görüşün değişebilirliği ile ilgili chi-square tests bakıldığında grupların anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Dolayısıyla bu soruya verilen cevaplar araştırmanın birinci hipotezini doğrulamaktadır.

Ancak, Eroğlu ve Bayraktar tarafından anket yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada, “siyasi parti tercihinizi ne zaman yaparsınız” sorusunu katılımcıların %82’sinin “seçimlerden uzun süre önce” olarak cevaplama, seçmenlerin geçmişten gelen tercihlerine bağlı kaldıklarını ve partilerini değiştirme eğiliminde olmadıklarını göstermektedir. Diğer yandan parti ideolojisi, seçmenlerin tercihlerinde rol oynayan önemli faktörlerdendir. Dolayısıyla buradan seçmenlerin, ideolojik bakımdan kendilerine yakın bulmadıkları bir siyasi partiye, siyasi pazarlama faaliyetlerinden ötürü oy verme ihtimallerinin düşük olduğu sonucunun çıkarılması mümkündür(Eroğlu - Bayraktar, 2010).

Tablo 5. Eğitim durumunuz? * Seçimlerde oy kullanacağınız partiyi belirlerken hangisi sizin üzerinizde daha etkili olmaktadır? Crosstabulation

		% within Eğitim durumunuz?				Total
		Seçimlerde oy kullanacağınız partiyi belirlerken hangisi sizin üzerinizde daha etkili olmaktadır?				
		Partilerin Çözüm Önerileri	Siyasi Görüşünüz	Siyasi Parti Liderinin Nitelikleri	Diğer	
Eğitim durumunuz?	İlköğretim	29,4%	70,6%			100,0%
	Ortaöğretim	44,4%	41,7%	11,1%	2,8%	100,0%
	En az lisans	53,5%	28,1%	13,2%	5,3%	100,0%
Total		47,3%	38,6%	10,3%	3,8%	100,0%

Chi-Square Tests				
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	22,121 ^a	6	,001	,001
Likelihood Ratio	25,667	6	,000	,000
Fisher's Exact Test	21,002			,001
N of Valid Cases	184			
a. 5 cells (41,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,29.				

Tablo 5’te görüldüğü gibi en az lisans mezunu olan katılımcıların %53.5’i partilerin çözüm önerilerinin oy verecekleri partiye karar vermelerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan ilköğretim mezunlarının %70.6’sı ise siyasi görüşlerinin oy verecekleri partiyi belirlemelerinde daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla eğitim düzeyi düştükçe siyasi görüşe bağlılığın daha fazla etkili olduğu sonucunun ortaya çıktığı açıktır. Nitekim veriler incelendiğinde bu iki etmen arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu da görülmektedir.

Akgün’e göre, Türk seçmenin parti tercihinde siyasal ve kültürel değerler çok fazla etkili olmaktadır. Dolayısıyla seçmenler kendilerine yakın gördükleri partilere oy vermektedirler. Michigan ekolüne göre bu durum siyasal sosyalleşme sürecinde kazanılmaktadır. Diğer yandan sağ-sol ayırımına benzer yönelimler günümüzde giderek belirgin hale gelen İslamcı-laik

ayrışması da siyasal parti tercihlerinde önemli rol oynamaktadır. Ancak vatandaşların sosyo-ekonomik statüsü, iddia edilenin tersine, oy vermede çok etkili olmamaktadır(Akgün, 2000).

Hipotez 2: Türkiye’de siyasi parti liderinin nitelikleri seçmenlerin tercihinde etkili olmaktadır.

Tablo 6. Eğitim durumunuz? * Bir siyasi parti lideri partinin oy potansiyelini etkilemekte midir? Crosstabulation

% within Eğitim durumunuz?		Bir siyasi parti lideri partinin oy potansiyelini etkilemekte midir?		Total
		0	1	
Eğitim durumunuz?	İlköğretim	97,1%	2,9%	100,0%
	Ortaöğretim	100,0%		100,0%
	En az lisans	96,5%	3,5%	100,0%
Total		97,3%	2,7%	100,0%

Tablo 5’teki soruyu ayrıntılandırmak için katılımcıların, siyasi parti liderinin partilerin oy potansiyelini etkilemesine yönelik olarak görüşlerine başvurduğumuzda, tüm eğitim düzeylerindeki katılımcıların bu soruya büyük oranda “Evet” cevabını verdikleri dikkati çekmektedir. Bir önceki soruda siyasi parti liderinin niteliklerine göre oy verme tercihinin oranının az olmasına rağmen, katılımcıların bu soruya ağırlıklı olarak olumlu cevap vermeleri önemlidir. Yukarıdaki verilerde yer alan dağılımlara bakıldığında araştırmanın bu hipotezi doğrular nitelikte olduğu göze çarpmaktadır.

Hipotez 3: Hemşerilik Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini etkilemektedir.

Tablo 7. Politik yelpazenin hangi tarafındasınız? * Yukarıdaki soruya cevabınız "Evet" ise siyasi parti liderinin hangi özelliğinin partinin oy potansiyeli üzerinde etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Crosstabulation

% within Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?		Yukarıdaki soruya cevabınız "Evet" ise siyasi parti liderinin hangi özelliğinin partinin oy potansiyeli üzerinde etkili olduğunu düşünüyorsunuz?						Total	
		Karizma	Ekonomik Güç	Hitabet Yeteneği	Hemşerilik	Halka Yakınlık	Önceki Deneyimleri		Diğer
Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?	Sol	9,8%	4,9%	21,3%		41,0%	16,4%	6,6%	100,0%
	Merkez	12,2%		29,3%		41,5%	14,6%	2,4%	100,0%
	Sağ	17,6%	9,5%	31,1%	1,4%	17,6%	18,9%	4,1%	100,0%
	Diğer			12,5%		37,5%	12,5%	37,5%	100,0%
Total		13,0%	5,4%	26,6%	0,5%	31,5%	16,8%	6,0%	100,0%

Siyasi görüşlere göre siyasi parti liderinin sahip olduğu niteliklerden oy potansiyelini hangisinin etkilediğine ilişkin olarak verilen cevaplar incelendiğinde, en düşük orana hemşerilik sahip iken, sağ görüş dışındakilerin halka yakınlık etmenini yüksek oranda seçtikleri görülmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi sağ görüşe sahip olan katılımcılar için hitabet yeteneğinin diğer etmenlere oranla daha fazla önemsendiği açıktır. Soru ile ilgili olarak siyasi parti liderinin doğum yerinde aldığı seçim sonuçları incelenmiş ve Tablo 8’de özetlenmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 20 genel seçimde 33 parti lideri kendi doğdukları illerde seçimi birinci sırada kazanmışlardır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarında hemşerilik siyasi parti liderinin oy potansiyelini etkileyen bir etmen olarak görülmemiş olsa da, seçim sonuçları farklı bir durum ortaya koyabilmektedir. Kuşkusuz bu farklılıkta birçok siyasi parti liderinin ailesinin kökeninin farklı ile dayanması, göç ettiği ilde dayanışma faktörünün etkili olması ve zaman içinde seçmen davranışlarındaki değişim ile de açıklanabilir. Araştırmada elde edilen sonuçlar hemşerilik faktörünün seçmenlerin parti tercihlerinde ve siyasi parti liderlerinde aradıkları nitelikler arasında yer almamaktadır. Bu nedenle araştırmanın üçüncü hipotezi doğrulanmamıştır.

Tablo 8. Türkiye’de genel seçim sonuçları ve parti liderlerinin doğdukları illerde aldıkları sonuçlar (1946-2018)

SEÇİM YILI	İLK 3'E GİREN PARTİ ADI	SANDALYE SAYISI	GENEL BAŞKAN	DOĞUM YERİ İLİ	İLDEKİ SIRASI	İLDE BİRİNCİ OLAN PARTİ
1946	Cumhuriyet Halk Partisi	397	İsmet İNÖNÜ	İzmir	1	CHP
	Demokrat Parti	61	Celal BAYAR	Bursa	2	CHP
1950	Demokrat Parti	416	Celal BAYAR	Bursa	1	DP
	Cumhuriyet Halk Partisi	69	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	DP
	Millet Partisi	1	Yusuf Hikmet BAYUR	İstanbul	3	DP
1954	Demokrat Parti	503	Adnan MENDERES	Aydın	1	DP
	Cumhuriyet Halk Partisi	31	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	DP
	Cumhuriyetçi Millet Partisi	5	Osman BÖLÜKBAŞI	Kırşehir	1	CMP
1957	Demokrat Parti	424	Adnan MENDERES	Aydın	1	DP
	Cumhuriyet Halk Partisi	178	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	DP
	Cumhuriyetçi Millet Partisi	4	Osman BÖLÜKBAŞI	Kırşehir	1	CMP
1961	Cumhuriyet Halk Partisi	173	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	AP
	Adalet Partisi	158	Ragıp GÜMÜŞPALA	Edirne	2	CHP
	Yeni Türkiye Partisi	65	Ekrem ALİCAN	Sakarya	3	AP
1965	Adalet Partisi	240	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	AP
	Cumhuriyet Halk Partisi	134	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	AP
	Millet Partisi	31	Osman BÖLÜKBAŞI	Kırşehir	1	MP
1969	Adalet Partisi	256	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	AP
	Cumhuriyet Halk Partisi	143	İsmet İNÖNÜ	İzmir	2	AP
	Güven Partisi	15	Turhan FEYZİOĞLU	Kayseri	2	AP
1974	Cumhuriyet Halk Partisi	185	Bülent ECEVİT	İstanbul	1	CHP

	Adalet Partisi	149	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	AP
	Milli Selamet Partisi	48	Süleyman Arif EMRE	Adıyaman	3	CHP
1977	Cumhuriyet Halk Partisi	213	Bülent ECEVİT	İstanbul	1	CHP
	Adalet Partisi	189	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	AP
1983	Milli Selamet Partisi	24	Necmettin ERBAKAN	Sinop	3	CHP
	Anavatan Partisi	211	Turgut ÖZAL	Malatya	1	ANAP
	Halkçı Parti	117	Necdet CALP	Kocaeli	2	ANAP
1987	Milliyetçi Demokrasi Partisi	71	Turgut SUNALP	İstanbul	3	ANAP
	Anavatan Partisi	292	Turgut ÖZAL	Malatya	1	ANAP
	Sosyal Demokrat Halkçı Parti	99	Erdal İNÖNÜ	Ankara	2	ANAP
1991	Doğru Yol Partisi	59	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	DYP
	Doğru Yol Partisi	178	Süleyman DEMİREL	Isparta	1	DYP
	Anavatan Partisi	115	Mesut YILMAZ	İstanbul	1	ANAP
1995	Sosyal Demokrat Halkçı Parti	88	Erdal İNÖNÜ	Ankara	1	SHP
	Refah Partisi	158	Necmettin ERBAKAN	Sinop	4	ANAP
	Doğru Yol Partisi	135	Tansu ÇİLLER	İstanbul	4	RP
1999	Anavatan Partisi	132	Mesut YILMAZ	İstanbul	2	RP
	Demokratik Sol Parti	136	Bülent ECEVİT	İstanbul	1	DSP
	Milliyetçi Hareket Partisi	129	Devlet BAHÇELİ	Osmaniye	1	MHP
2002	Fazilet Partisi	111	Recai KUTAN	Malatya	1	FP
	Adalet ve Kalkınma Partisi	363	Recep Tayyip ERDOĞAN	İstanbul	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	178	Deniz BAYKAL	Antalya	1	CHP
2007	Adalet ve Kalkınma Partisi	341	Recep Tayyip ERDOĞAN	İstanbul	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	112	Deniz BAYKAL	Antalya	2	AKP
	Milliyetçi Hareket Partisi	71	Devlet BAHÇELİ	Osmaniye	1	MHP
2011	Adalet ve Kalkınma Partisi	327	Recep Tayyip ERDOĞAN	İstanbul	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	135	Kemal KILIÇDAROĞLU	Tunceli	1	CHP
	Milliyetçi Hareket Partisi	53	Devlet BAHÇELİ	Osmaniye	2	AKP
7 Haziran 2015	Adalet ve Kalkınma Partisi	258	Ahmet DAVUTOĞLU	Konya	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	132	Kemal KILIÇDAROĞLU	Tunceli	2	HDP
	Milliyetçi Hareket Partisi	80	Devlet BAHÇELİ	Osmaniye	1	MHP
1 Kasım 2015	Adalet ve Kalkınma Partisi	317	Ahmet DAVUTOĞLU	Konya	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	134	Kemal KILIÇDAROĞLU	Tunceli	2	HDP
	Halkların Demokratik Partisi	59	Selahattin DEMİRTAŞ	Elazığ	3	AKP
2018			Figen YÜKSEKDAĞ	Adana	4	AKP
	Adalet ve Kalkınma Partisi	295	Recep Tayyip ERDOĞAN	İstanbul	1	AKP
	Cumhuriyet Halk Partisi	146	Kemal KILIÇDAROĞLU	Tunceli	2	HDP
	Halkların Demokratik Partisi	67	Sezai TEMELLİ	İstanbul	3	AKP
			Pervin BULDAN	Hakkâri	1	HDP

Kaynak: (“YSK”), (“SEÇİMSONUÇLARI”), (“SABAH”), (“MİLLİYET”), (“HURRİYET”)’den derlenmiştir.

Erzen’e göre, seçmenler sözel olmayan unsurları, siyasi lider sunumunda, sözel mesajlardan daha kalıcı, inandırıcı ve ikna edici olarak görmektedir. Sözsüz iletişim aracılığı ile oluşan imaj,

siyasal liderlerin geliştirmesi gereken bir becerileri içermektedir. Günümüzde imaj profesyonel yardım ile tasarlanırken, bu süreçte adayın tüm niteliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü tasarlanan imaj, kişilik özellikleri ile tutarlı olmazsa, inandırıcılık ortadan kalkmakta ve hedeflenen kitlelere samimi gelmemektedir. Bu noktada yaratılan imajın, hafızalarda kalıcı olması ve tüm niteliklerinin birbiri ile tutarlı olması gerekmektedir(Ünal Erzen, 2008).

Hipotez 4: Aile baskısı Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerini etkilemektedir.

Tablo 9. Politik yelpazenin hangi tarafındasınız? * Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerinde hangisinin etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Crosstabulation

		% within Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?					
		Türkiye’de seçmenlerin siyasal parti tercihlerinde hangisinin etkili olduğunu düşünüyorsunuz?					Total
		Ekonomik Durum	Partiye Bağlılık	Aile Baskısı	Eğitim	Diğer	
Politik yelpazenin hangi tarafındasınız?	Sol	42,6%	32,8%	4,9%	14,8%	4,9%	100,0%
	Merkez	48,8%	36,6%	2,4%	4,9%	7,3%	100,0%
	Sağ	52,7%	32,4%	2,7%	10,8%	1,4%	100,0%
	Diğer	25,0%	50,0%			25,0%	100,0%
Total		47,3%	34,2%	3,3%	10,3%	4,9%	100,0%

Araştırmada son olarak Türkiye’de seçmenlerin siyasal partileri tercih ederken dikkate aldıkları etmenler sorulduğunda, sol, merkez ve sağ görüşlerde olan kişilerin büyük bir bölümünün ekonomik duruma yönelik cevaplar verdikleri tespit edilmiştir. Ekonomik durumda sonra ise parti tercihlerinde etkili olan bir diğer faktör ise partiye bağlılıktır. Dolayısıyla buradan hareketle bireylerin artık içinde büyüdükleri aile, sosyal çevre, eğitim ortamında oluşan ve aidiyet gerektiren siyasal bağlılıktan ziyade rasyonel tercih yaptıkları dikkati çekmektedir. Dolayısıyla Colombia ve Michigan ekollerinde vurgulanan aidiyet, bağlılık ve çocukluğa kadar giden siyasal evrilme sürecinin artık eskisi kadar önemli olmadığı ve rasyonel tercih yaklaşımına uygun kararlar verilmeye başladığı ifade edilebilir. Tablo 9’da yer alan sonuçlara bakıldığında aile baskısı faktörü seçmenlerin siyasal parti tercihlerinde etkili olan faktörler arasında fazla bir öneme sahip değildir. Araştırmanın bu sonuçları dördüncü hipotezi doğrulamamaktadır.

Nitekim Türkiye’de 2000 ve 2001 ekonomik krizleri, bireylerin ekonomik sorunlara ilişkin beklentilerinin ön planda yer almasına neden olmuş ve bu durum kendisini iktidar partisi olan DSP’nin % 1 düzeyinde oy almasında göstermiştir. Buradan hareketle ekonomik krizler ve ekonomik sorunların, seçmen davranışlarının belirlenmesinde en önemli konuma geldiği belirtilebilir(Çinko, 2006). Diğer yandan, seçmenlerin oy tercihini etkileyen faktörlerin

belirlenmesi, siyasal partilerin seçim kampanyalarının planlanmasında ve yürütülmesinde önemli bir yere sahiptir. Ancak özellikle yakın zamanlarda yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerin neden olduğu sorunlar, seçmen davranışını etkileyen etmenlerden olan ekonomik durumun önemini ortaya koymaktadır(Karagöl - Dama, 2015). Diğer yandan Türkiye’de 2007 genel seçim sonuçları, seçmenlerin, kendi ekonomik durumlarına öncelik vermekten ziyade, ulusal ekonominin durumunu göz önünde bulundurarak oy verdiklerini göstermiştir. Dolayısıyla seçmenler siyasal tercihlerinde, geleceğin yanı sıra geçmiş dönemlerdeki ekonomik durumu da dikkate almaktadırlar. Seçmenlerin geleceğe dayalı karar vermelerinde ise partilerin vaatleri ve performansları da etkili olmaktadır(Ercins, 2007).

Sonuç ve Öneriler

İnsan, sosyo-psikolojik ve biyolojik boyutları olan bir varlık olmakla birlikte, araştırmalarda, her bir nitelik farklı değişkenlerin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. İnsana ilişkin olarak yapılan çalışmaların bu nedenle multidisipliner olarak gerçekleştirilmesi araştırmaların güvenilirliği için son derece önemlidir. Bireylerin siyasal yaşama ilişkin davranışları da bu noktada farklı faktörlerin etkisi altında ele alınmalıdır. Seçmen davranışları, uzun yıllardır çalışılmakta olan bir alan olmakla birlikte, bu davranışları açıklamak için farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar seçmen davranışlarını, psikolojik, sosyolojik ya da rasyonel olarak ele almakta ve seçmenlerin oy verecekleri partilere hangi etmenlerin etkisi altında karar verdiklerini açıklamaya çalışmaktadırlar.

Türkiye, çok partili demokrasi deneyimi Cumhuriyetin ilanından sonra birkaç denemenin ardından başarısız olmuş; ancak, 1950’lerden sonra tam anlamıyla bu siyasal sistemi benimsemiş bir ülkedir. Türkiye’de çok partili demokratik hayat, farklı iktidar dönemlerinde darbe ve muhtıralar nedeniyle kesintiye uğramış, koalisyon hükümetleri siyasi hayatın büyük bir döneminde yönetimde yer almıştır. Koalisyon dönemleri Türkiye’de istikrarsızlığın nedeni olarak değerlendirilirken; yaşanan ekonomik krizler seçmenlerin oy verme davranışlarında ekonomik faktörlerin daha etkili olmasına neden olmuştur.

Bu araştırmada 184 katılımcıya yöneltilen sorular neticesinde sorular yöneltilmiştir. Elde edilen veriler, katılımcıların siyasi parti tercihini değişebilirliğini olumlu gördüklerini ortaya koymuştur. Diğer yandan katılımcıların, partilerin çözüm önerileri ve siyasi görüşü, siyasi parti tercihinde dikkate aldıkları tespit edilmiştir. Farklı eğitim düzeylerindeki bireylerin büyük bir bölümü de siyasi parti liderlerinin, partinin oy potansiyelini etkilediğini belirtmişlerdir. Siyasi parti liderlerinin katılımcılar tarafından öne çıkarılan özellikleri ise, halka yakınlık ve hitabet yeteneğidir.

Türkiye’de seçmenlerin oy verme davranışlarına getirilen eleştirilerin büyük bir bölümünün aile baskısı ve eğitim düzeyine bağlı olarak yapıldığı açıktır. Ancak yapılan araştırmalar, özellikle yaşanan ekonomik krizlerin ardından seçmenlerin daha rasyonel karar aldıklarını ve ekonomik duruma bağlı olarak siyasal parti tercihinde bulduklarını ortaya koymaktadır. Nitekim 2000’li yıllardan sonra yapılan seçimler sonucunda birçok siyasal partinin Meclis dışında kalması ekonomik sorunların siyasal parti tercihlerinde giderek artan bir öneme sahip olduğunu örneklemektedir.

Araştırma sürecinde katılımcıların bir kısmının, siyasal alana giren bir konuda çalışmaya katılmanın riskli olabileceğini belirterek soruları cevaplamak istememeleri bu alanda yapılacak araştırmalar için önyargı ve kaygıların olduğunu göstermektedir. Bu önyargı ve kaygıların, bu alanda yapılacak çalışmaların sınırlı kalmasına neden olabileceği açıktır. Diğer yandan bireylerin siyasal hayata mesafeli durmaları, siyasal katılım açısından üzerinde durulması gereken bir konudur.

Kaynakça

- Akcagündüz, Emre. “Kamu Tercih Teorisi ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine Bir İnceleme.” *Ekonomi Bilimleri Dergisi* 2/2 (2010), 29–35.
- Akgün, Birol. “Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi.” *Journal of Selçuk University Social Sciences Vocational School*, 2000.
- Aydemir, Gökşen. *Türkiye’de Politik Konjonktür Dalgalanmaları Kapsamında Seçmen Davranışlarının Analizi (1987-2004)*. Marmara Üniversitesi, 2007.
- Aydın Kılıç, Esra. “Seçmen Tercihinde İmaj Faktörü: Siyasal Parti ve Aday İmajı Karşılaştırmasına Yönelik Bir Alan Araştırması.” *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 36 (2013), 46–73.
<https://iletisimdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/IKAD/article/view/46>
- Aydoğan Ünal, Betül. “Oy Verme Davranışı Modelleri.” *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6/15 (2016), 95–119.
- Aydoğan Ünal, Betül. “Stratejik Oy Verme Davranışı: Sistemik Literatür İncelemesi.” *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 17/4 (2018), 1415–1424.
- Beren, Fatih. “Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği.” *Akademik İncelemeler Dergisi* 8/1 (2013), 191–214.
<https://doi.org/10.17550/aid.23559>
- Bingöl, Yılmaz - Kaçer, Murat. “AK Parti Döneminde ZAzaların Siyasal Tercihleri: Bingöl ve Tunceli Örneği (2002-2018).” *II. Uluslararası Ekonomi, Siyaset VeYönetim Sempozyumu*. ed. Yılmaz Demirhan et al. Diyarbakır, 2018.
- Blount, Simon. “Unemployment and Economic Voting.” *Electoral Studies* 21/1 (2002), 91–100. [https://doi.org/10.1016/S0261-3794\(00\)00043-3](https://doi.org/10.1016/S0261-3794(00)00043-3)
- Çalışır, Vahit. “Kırda Siyasal Davranış: Çukurova Örneği.” *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 7/12 (2017), 145–156.
- Çavuşoğlu, Hüseyin - Pekkaya, Mehmet. “Yerel Seçimlerde Genç Seçmenlerin Siyasal Davranışlarına İlişkin Bir İnceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği.” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 12/29 (2016), 17–40.

- Çinko, Levent. “Seçmen Davranışları İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 61/1 (2006), 103–116.
- Dahl, Robert A. *Demokrasi Üzerine*. trans. Betül Kadıoğlu. Ankara: Phoenix Yayınevi, no date.
- Demirtaş, Mehmet Can. “Siyasal Değerlerin Seçmen Davranışlarına Yönelik Etkileri Üzerine Bir Araştırma.” *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6/1 (2017), 33–52.
- Dökmen, Gökhan - Ova, Canan. “Vergilerin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Sakarya İli Örneği.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 7/15 (2016), 20–37.
- Ercins, Gülay. “Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Faktörlere Bağlı Olarak Değişen Seçmen Davranışı.” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 8/2 (2007), 25–40.
- Eroğlu, A. Hüsrev - Bayraktar, Sumru. “Siyasal Pazarlama Uygulamalarının Seçmen Tercihleri Üzerine Etkileri İzmir İli Örneği.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/12 (2010), 187–207.
- Filiz, Uğur. *Seçmen Davranışını Etkileyen Sosyo-Psikolojik Faktörler: Pamukkale Üniversitesi Örneği*. Pamukkale Üniversitesi, 2019.
- Fraile, Marta - Lewis-Beck, Michael S. “Multi-Dimensional Economic Voting in Spain: The 2008 Election.” *Electoral Studies* 32/3 (2013), 465–469.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2013.05.027>
- Gökçe, Orhan et al. “3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik Ve Değişim.” *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2/4 (2002), 1–44.
- Gül, Hüseyin et al. “2011 Genel ve 2014 Yerel Seçimlerinde Isparta’ Da Seçmen Davranışı Analizi.” *Toplum ve Demokrasi* 9/ (2015), 225–241.
- Gümüş, Handan. *Türk Seçmen Davranışı ve AKP, CHP, MHP’nin Seçmen Tabanları*. Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Güven, Süleyman. “Türkiye’de Siyasal Hayatta Dönüşüm ve Lider Odaklı Siyaset.” *Selçuk İletişim* 9/3 (2016), 90–118. <https://doi.org/10.18094/si.80705>
- Huntington, Samuel P. *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, 7th Ed., 1973.
- Karagöl, Erdal Tanas - Dama, Nergis. *Partilerin Vaatleri Seçim Sonuçlarını Nasıl Etkiler? Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* (2015). 1–5. www.setav.org
- Kızılboğa, Ruveyda. “Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi.” *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/ (2012), 91–109.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilim/issue/19734/211146>
- Lewis-Beck, Michael Steven - Nadeau, Richard. “Economic Voting Theory: Testing New Dimensions.” *Electoral Studies* 30/2 (2011), 288–294.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2010.09.001>
- Öztay, Oğuz Han. *Yerel Seçim ve Siyasal Tercih*. Ankara: Astana Yayınları, 1. Baskı., 2020.
- Şahin, M. Ozan. *Türkiye’de 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Işığında; Siyasal Partiler ve Seçmenlerinin Avrupa Birliği’ne Yönelik Tutumları*. İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Sheafer, Tamir. “The Media and Economic Voting in Israel.” *International Journal of Public Opinion Research* 20/1 (2008), 33–51.
- Tinni, Sığnem. “Teknolojik Gelişmelerin Siyasal Sürece ve Seçmen Davranışlarına Etkisi.” *Journal of Turkish Studies* 14/3 (2019), 1791–1804.
<https://doi.org/10.29228/turkishstudies.22220>
- Topbaş, Hasan. “David Easton’un Siyasal Sistem Kuramı Bağlamında Siyasal Katılma: Erzurum Seçmeni Üzerine Bir Araştırma.” *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 30 (2010), 81–112.
- Ünal Erzen, Meltem. “Siyasi Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi.” *İletişim Fakültesi Dergisi*,

65–80.

Yıldırım, Ali et al. “Türkiye’de Mahalli İdareler Seçimleri Oy Oranlarının Tahmin Edilmesine Yönelik Bir Model Önerisi.” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2019), 309–330.

Yıldırım, Mutlu. “Parti Aday Tercihlerinin Seçmen Davranışına Etkisi 2009 Yerel Seçimleri Uşak Örneği.” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Denizli* 17/ (2014), 15–38.

“HURRİYET,” no date.

“MİLLİYET,” no date. www.milliyet.com.tr

“SABAH,” no date. www.sabah.com.tr

“SEÇİMSONUÇLARI,” no date. <http://www.secim-sonuclari.com/>

“YSK,” no date. www.ysk.gov.tr

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇ ÖDEMELERİNİN GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI (1989-2019 DÖNEMİ)

The Effects of the External Debt Payments on the Income Distribution in Turkey: ARDL Bounds Testing Approach
(1989-2019 Period)

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Eren SÜMER

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İslam İktisadi ve Finansı ABD
eren.sumer@sbb.gov.tr
0000-0002-1336-436X

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Sümer, Eren. "Türkiye'de Dış Borç Faiz Ödemelerinin Gelir Dağılımına Etkisi: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı (1989-2019 Dönemi)". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 9/1(2021), 42-58.

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 07.04.2021

Kabul Tarihi: 29.06.2021

Yayın Tarihi: 30.06.2021

Türkiye’de Dış Borç Faiz Ödemelerinin Gelir Dağılımına Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı (1989-2019 Dönemi)

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de dış borç faiz ödemelerinin gelir dağılımına etkisi, 1989-2019 dönemi için incelenmektedir. Çalışma kapsamında, uzun dönemde zaman serileri arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, 2001 yılında Pesaran, Shin ve Smith tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) Sınır Testi Yaklaşımı ile tahmin edilmektedir. Uygulanan testler sonucunda, modelde yer alan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Model tahmin sonuçlarına göre, 1989-2019 dönemi verileri göz önüne alındığında, dış borç faiz ödemelerinin GSYİH’a oranında gerçekleşen yüzde 1 birimlik artış Gini katsayısını yüzde 0,05 oranında artırmaktadır. Ayrıca, modeldeki kontrol değişkenlerinden kamu harcamalarının GSYİH’a oranında gerçekleşen yüzde 1 birimlik artış Gini katsayısını yüzde 0,06 oranında azaltmakta ve enflasyon oranında gerçekleşen yüzde 1 birimlik artış Gini katsayısını 0,08 oranında artırmaktadır. Bu sonuçlara göre incelenen dönemde, Türkiye’de dış borç faiz ödemelerindeki artış gelir dağılımındaki eşitsizliği artırmaktadır. Ayrıca, kamu harcamalarındaki artış gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltırken, enflasyondaki artış gelir dağılımındaki eşitsizliği artırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Dış borç faiz ödemeleri, gelir dağılımı, ARDL, sınır testi

The Effects Of The External Debt Interest Payments On The Income Distribution In Turkey: ARDL Bounds Testing Approach (1989-2019 Period)

Abstract

In this study, the effects of the external debt interest payments on the income distribution in Turkey have been examined for the 1989-2019 period. The cointegration relationship between the time series in the long run has been estimated through ARDL Bounds Testing Approach developed by Pesaran, Shin and Smith in 2001. As a result of the tests, the cointegration relationship among the variables in the model has been determined. According to the model estimation results, considering the data for 1989-2019 period, 1% increase in the ratio of the external debt interest payments to GDP has caused an increase of Gini coefficient by 0.05%. Additionally, as the control variables in the model, 1% increase in the ratio of government expenditures to GDP has caused a decrease of Gini coefficient by 0.06% and 1% increase in the ratio of inflation has caused an increase of Gini coefficient by 0.08. According to these results in the specified period, the increase in the external debt interest payments has risen the inequality in the income distribution in Turkey. Furthermore, whereas the increase in the government expenditures has reduced the inequality in the income distribution, the rise in the inflation has increased the inequality in the income distribution.

Keywords: External debt interest payments, income distribution, ARDL, bounds testing

Giriş

Dış borçlanma; yurt içi sermaye birikiminin yeterli olmaması, kalkınmanın finansmanı, yurtdışına teknoloji ya da ham madde bağımlılığı, ödemeler dengesi açıkları, kamu açıkları gibi ekonomik nedenlerin yanı sıra coğrafi şartların olumsuzluğu, askeri harcamaların artması ve hızlı nüfus artışı gibi siyasal ve/veya sosyal nedenlerle ortaya çıkan kaynak ihtiyacını temin etmek amacıyla başvurulan bir finansman yöntemidir (Cangöz ve Erdener, 2012:207). İç borçlanma yoluyla ülke içindeki kaynaklar arasında transfer olurken (kamu bankalarından Hazine'ye gibi), dış borçlanma yoluyla sağlanan finansman ile ülkeye dışarıdan doğrudan ekonomiye etki edebilecek bir kaynak tahsisi söz konusu olmaktadır. Ülkeler tarafından yapılan dış borçlanma ekonomide yer alan birçok makro iktisadi değişkeni gerek finansmanın elde edilmesiyle gerekse de borcun anapara ve faizinin ödenmesi aşamasında etkilemektedir.

Dış borçlanmadan kaynaklı fonlar elde edildiği ilk anda olumlu bir etkiye sahip olsa da, geri ödeme sırasında olumsuz etkileri beraberinde getirmektedir. Dış borçlanma yoluyla ülkeye döviz girmekte ve iç tasarruf açığı azalmaktadır. Dış borçlar geri ödeneceği zaman ise anapara ve faiz ödemeleri gerçekleştirilmektedir. Yani ülkeden kaynak çıkışı söz konusu olmaktadır. İlk durum milli gelire olumlu, ikinci durum olumsuz etki etmektedir. Ayrıca, dış borçlanmanın önemli miktarda faiz maliyeti söz konusudur. Elde edilen kaynaklar verimli yatırımlar (üretimi teşvik edecek ve döviz girdisi sağlayabilecek) da kullanılmazsa faiz maliyetini karşılayacak ortam oluşmamaktadır. Nitekim ülkemizde, dış borçlanmaların önemli bir kısmı tüketim harcamalarına ve borç geri ödemelerine gitmiştir. Bu durum ekonomiye negatif etki etmektedir (Dura, 2013).

Dış borçlanmanın tüketime yönelik olarak kullanıldığı bir ekonomide borçların geri ödemesi geldiğinde, devletin ana gelirlerinin yerel para birimi cinsinden olması nedeniyle dövize ihtiyaç duyulacaktır. Dış borç anapara ve faiz ödemesi için gereken dövizin yurtiçi piyasalardan sağlanması durumunda faiz oranlarında yükselme, döviz kurlarında ve enflasyonda yukarı yönlü hareketler olabilecektir. Söz konusu ödemelerin vergi gelirleri ile yapılması durumunda ise kamu tasarruflarının bir kısmı yurt dışına transfer edilmiş olacak ve yatırım imkânları daralacaktır (Cangöz ve Erdener, 2012:209).

Dış borç ödemelerinin yapılabilmesi için toplanan vergiler dolaylı vergiler yoluyla alt gelir gruplarından elde ediliyorsa, dış borçların ödenmesi aşamasında gelir dağılımında eşitsizlik artabilecektir. Gelir dağılımında adil bir dağılım gerçekleştirmeyi hedefleyen devletler için bu durum bir sorun teşkil etmektedir. Bilindiği üzere gelir dağılımı, bir ülke ekonomisinde elde edilen milli gelirin, ülkede yaşayan vatandaşlar ve üretim faktörleri arasında nasıl dağıldığıyla

ilgili iktisadi bir kavramdır (Eğilmez, 2010:212). Milli gelirin ülkedeki gelir grupları arasındaki adil dağılımı, iktisadi anlamda toplumsal refahın ve toplum içerisindeki huzur ve barış ortamının sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu gerekçeyle, sosyal bir devlet gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi için gerekli müdahaleleri yapmakla yükümlüdür (Şahin, 2000:449).

Gelir dağılımında adaleti ölçmek için literatürde yaygınlıkla kullanılan *Gini katsayısı* milli gelirin ülkede yaşayan gelir grupları arasında eşit dağılıp dağılmadığına ilişkin bir katsayıdır. Katsayı değeri 0 ile 1 aralığındadır. 0’a yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliği azalırken 1’e yaklaştıkça eşitsizlik artmaktadır. OECD ülkelerinde bu oran ortalama 0,30 civarındayken ülkemizde 0,40 civarında değerler almaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de dış borç faiz ödemeleri ile gelir dağılımı arasındaki 1989-2019 yıllarını kapsayan uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi ARDL Sınır Testi Yaklaşımıyla tahmin edilecektir. Çalışma; literatür taraması, ekonometrik yöntem ve tahmin sonuçları ile sonuç bölümünden oluşmaktadır. Çalışmanın; çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem, regresyon denklemindeki değişkenler arasında tahmin edilmeye çalışılan ilişki ve seçilen dönem itibarıyla literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Literatür Taraması

Ulusal ve uluslararası literatürde, dış borç faiz ödemelerinin gelir dağılımına etkisini doğrudan tahmin eden bir çalışmaya rastlanılmamakla birlikte uluslararası çalışmalarda, sınırlı sayıda da olsa, dış borç ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi farklı boyutlarıyla test eden çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Ewubare ve Morris (2020), uluslararası kuruluşlardan borçlanmanın gelir dağılımında eşitsizliği azalttığı; Farid (2017), dış borç ile gelir dağılımı arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı; Akram (2013), dış borç ve dış borç servisi arttıkça Gini katsayısının arttığı ve gelir dağılımında adaletin azaldığı bulgularına ulaşmışlardır.

Ayrıca; ulusal literatürde dış borcun ekonomik etkilerini (büyümeye, cari açığa vb.) analiz eden çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; Yıldız (2019), cari açığın dış borçlar üzerinde pozitif etkisinin olduğu; Kamacı (2016), dış borçlardan büyüme tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu; Çeştepe vd. (2014), cari açık ile dış borç arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu; Çiçek vd. (2010), dış borç stoku arttıkça ekonomik büyümenin negatif etkilendiği bulgularına ulaşmışlardır.

Bunun yanında; ulusal literatürde kamu borçlanmasının gelir dağılımına etkisini çeşitli açılardan tahmin eden çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Ertekin (2018), kamu borçları ile gelir dağılımı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu; Teyyare ve Sayaner (2018),

kamu borçları arttıkça gelir dağılımının bozulduğu; Sugözü vd. (2017), iç borç faiz ödemeleri azaldıkça Gini katsayısı azalmakta ve gelirin daha adil dağılmakta olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

Söz konusu literatür dikkate alındığında, Türkiye örneğinde dış borç faiz ödemelerinin gelir dağılımına etkisi ampirik olarak incelenmemiştir. Bu gerekçeyle, çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Literatürde yer alan çalışmalara ilişkin detaylar Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar	Veri Seti	Yöntem	Sonuç
1- Dış Borç ve Gelir Dağılımı İlişkisi			
Ewubare ve Morris (2020)	1980-2017 Dönemi Nijerya	Johansen Eşbütünleşme Analizi, Vektör Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Testi	Uluslararası kuruluşlardan (örneğin; Dünya Bankası) borçlanma, gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmaktadır.
Farid (2017)	1973-2013 Dönemi Pakistan	ARDL	Dış borç ile gelir dağılımında eşitsizlik arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.
Akram (2013)	1975-2008 Dönemi Pakistan	ARDL	Dış borç ve dış borç servisi arttıkça Gini katsayısı artmakta ve gelir dağılımında adalet azalmaktadır.
2- Dış Borcun Ekonomik Etkileri			
Yıldız (2019)	1998-2017 Dönemi Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Analizi	Cari açığın dış borçlar üzerinde pozitif etkisi vardır.
Kamacı (2016)	1995-2014 Dönemi 6 Orta Asya Cumhuriyeti Ülkesi ve Türkiye	Granger Nedensellik Testi	Dış borçlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensel bir ilişki vardır.

Türkiye’de Dış Borç Faiz Ödemelerinin Gelir Dağılımına Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı (1989-2019 Dönemi)

Üzümcü ve Kırpık (2015)	1980-2014 Dönemi Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Analizi, Granger Nedensellik Testi, En Küçük Kareler (EKK)	Cari açık ile dış borçlar arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Cari açık ile borç stoku arasında pozitif ilişki vardır.
Çeştepe vd. (2014)	1980-2013 Dönemi Türkiye	Granger Nedensellik Testi	Dış borçla cari açık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Erataş ve Başçı Nur (2013)	1990-2010 Dönemi Yükselen Piyasa Ekonomileri (10 Ülke)	Panel Data Analizi	Dış borçlanma büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir.
Çiçek vd. (2010)	1990-2009 Dönemi Türkiye	Engle-Granger Eşbütünleşme Analizi	Dış borç stoku arttıkça ekonomi büyüme negatif etkilenmektedir.
Bilginoğlu ve Aysu (2008)	1968-2005 Dönemi Türkiye	En Küçük Kareler Yöntemi	Türkiye’de dış borçlar ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.

3- Kamu Borçlanması ve Gelir Dağılımı İlişkisi

Ertekin (2018)	2004-2015 Dönemi Seçilmiş 17 OECD ülkesi	Toda-Yamamoto yaklaşımına dayanan Emirmahmutoğlu-Köse (2011) nedensellik testi	Kamu borçları ile gelir dağılımı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Teyyare ve Sayaner (2018)	1990-2016 Dönemi Türkiye	En Küçük Kareler Yöntemi	Kamu borçlanması arttıkça gelir dağılımı bozulmaktadır.
Sugözü vd. (2017)	2002-2015 Dönemi Türkiye	Topsis Model	İç borç faiz ödemeleri ve faiz oranları azaldıkça Gini katsayı da azaltmakta ve gelir dağılımı daha adil dağılmaktadır.
Kalaycı ve Öztürk (2017)	1980-2013 Dönemi Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Testi	Gelir dağılımı eşitsizliği ile eğitim harcamaları, enflasyon, dış

			borçlanma ve işsizlik arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.
Bedir ve Karabulut (2011)	-	-	İç borç göstergelerinde olumlu değişikliğin yaşandığı durumlarda gelir dağılımında olumsuz etkiler oluşmaktadır.
Bayraktar (2009)	-	-	Kamunun piyasadan yüksek faizle borçlanması özel sektörü dışlamaktadır. Reel ekonomi negatif etkilenmekte ve işsizlik oluşmaktadır. İşsizliğin artması gelir dağılımını negatif etkilemektedir.
Bakkal ve Erdal (2007)	-	-	İç borçlanma arttıkça gelir dağılımı bozulmaktadır.

2. Veri Seti, Ekonometrik Yöntem ve Tahmin Sonuçları

Bu çalışmada, Türkiye için 1989-2019 döneminde Hazine'nin dış borç faiz ödemelerinin gelir dağılımındaki eşitsizliğe etkisi, ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile araştırılmaktadır. Gelir dağılımında eşitsizliği göstermek için literatürde sıklıkla kullanılan Gini katsayısı bağımlı (açıklanan) değişken olarak kullanılmaktadır. Hazine'nin dış borç faiz ödemelerinin GSYİH'a oranı (DBFÖ), kamu harcamalarının GSYİH'a oranı (KH) ve enflasyon oranı¹(ENF) bağımsız (açıklayıcı) değişkenlerdir. Modelde her bir değişkenin doğal logaritması (LnGini, LnDBFÖ, LnKH, LnENF) alınmış olduğundan tahmin katsayıları yüzde cinsinden ifade edilebilmektedir.

Hazine dış borç faiz ödemelerine ve kamu harcamalarına ilişkin veriler Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan, enflasyon oranına ilişkin veriler Dünya Bankası veri tabanından (World Bank Development Indicators) ve Gini katsayısına ilişkin veriler 1989-2005 dönemi için Dumlu ve Aydın (2008) tarafından yazılan "Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayının Tahmini" adlı makaleden ve 2006-2019 dönemi için Türkiye İstatistik Kurumu

¹ Veriler; tüketici fiyatları, yıllık ve yüzde cinsinden ele alınmıştır.

(TÜİK) veri tabanından elde edilmiştir. Ampirik analizler Eviews 11 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2.1. Birim Kök Testleri

Bir zaman serisinin istatistiksel analizi yapılmadan önce o seriyi oluşturan sürecin zaman içinde sabit olup olmadığının yani serinin durağanlığının araştırılması gerekmektedir (Göktaş, 2005:5). Zaman serilerinin durağan olmaması nedeniyle ise regresyon tahminlerinde sahte regresyon ve tutarsız sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Durağan olmayan bir zaman serisi; durağan olmayan zaman serileri ile regresyon modelinde kullanıldığında yüksek bir R² değeriyle karşılaşılabilmekte ve t veya F testlerine bağlı olarak regresyon katsayılarının bazıları ya da tamamı istatistiksel olarak anlamlı çıkabilmektedir. Bu testler, regresyon modellerindeki seriler durağan olmaması durumunda güvenilir değildir. Bu testlerin varsayımı zaman serilerinin durağan olmasıdır (Gujarati, 2016:320). Bir zaman serisi durağansa ortalaması, varyansı ve kovaryansı zamana bağlı olarak değişmemektedir (Göktaş, 2005:6). Serilerin durağanlaştırılması² içinse birim kök testleri uygulanmaktadır. Birim köke ilişkin Dickey-Fuller regresyonu şu şekilde ifade edilebilmektedir:

$$\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + U_t = \delta Y_{t-1} + U_t$$

Bu denklemlerle serinin birinci dereceden farkı gösterilmektedir. Regresyon modeli tahmin edilmekte ve $\delta = 0$ hipotezi sınanmaktadır. $\delta = 0$ olması durumunda zaman serisinde yer alan dönemler arasındaki fark U_t gibi rassal bir değişkene bağlı olacaktır. Bu durumda H₀ hipotezi reddedilmeyecek ve seride birim kökün varlığı kabul edilecektir.

H₀ : $\delta = 0$ (Seride birim kök vardır.)

H₁ : $\delta < 0$ (Seride birim kök yoktur.)

Birim kök testi olarak, Dickey-Fuller (1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılmaktadır. Tablo 2’de modelde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin birim kök test sonuçları yer almaktadır.

² Durağan olmayan bir zaman serisi, “d” kere farkı alındıktan sonra durağan hale geliyorsa, d.mertebeden entegre (integrated) I(d) olarak tanımlanmaktadır (Göktaş, 2005, 14).

Tablo 2. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi İstatistiği Sonuçları

Değişken Kısaltmaları	Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Test İstatistiği			
	t-istatistiği	Olasılık	Birim Kök	Düzye
LnGini	-0.603106	0.8555	Var	Düzyede
D(LnGini)	-4.238262	0.0025	Yok	1.Derece Fark
LnDBFÖ	-1.314585	0.6090	Var	Düzyede
D(LnDBFÖ)	-4.509931	0.0013	Yok	1.Derece Fark
LnKH	-2.725859	0.0819	Var	Düzyede
D(LnKH)	-4.539354	0.0012	Yok	1.Derece Fark
LnENF	-1.021094	0.7327	Var	Düzyede
D(lnENF)	-4.668196	0.0008	Yok	1.Derece Fark

*MacKinnon (1996) kritik değerlerine göre.
Not1: Tabloda %5 anlamlılık düzeyine göre bilgiler yer almaktadır.
Not2: Schwarz bilgi kriterine göre maximum gecikme seviyesi 7'dir.

Tablo 2'deki birim kök bulgularına göre yüzde %5 ($\alpha=0.05$) anlamlılık düzeyinde t istatistik değeri, test kritik değeri ve olasılık değeri (p-değeri) göz önüne alındığında bağımlı değişken "LnGini" ve bağımsız değişkenler "LnDBFÖ", "LnKH" ve "LnENF" serileri düzeyde (I(0)) durağan değilken, 1.derece farkları (I(1)) alınınca seriler durağan hale gelmiştir. Yani serilerin 1.derecede farklarının (I (1)) alınmasıyla seride birim kök olduğunu öne süren H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bir başka anlatımla, I(1)'de t-istatistik değerleri MacKinnon (1996) test kritik değerlerinden büyük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmekte ve H_1 hipotezi kabul edilmektedir. Ayrıca, I(1)'de olasılık değerlerinin (p-değeri) 0.05 (%5)'ten küçük olması analizi doğrulamaktadır.

2.2. ARDL Sınır Testi

Eşbütünleşme analizi ekonomik değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin istatistiksel olarak ortaya koyulması amacıyla yapılmaktadır. Bu analizle iki ya da daha fazla durağan olmayan seri arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi bulunabilmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2017:557).

ARDL Sınır Testi, 2001 yılında Pesaran, Shin ve Smith tarafından geliştirilmiştir. Bu testle, bağımlı değişken farkında durağan olmak kaydıyla açıklayıcı değişkenlerin ikinci mertebeden olmamak kaydıyla farklı düzeylerde durağan olduğu zaman serilerinde³ eşbütünleşme ilişkisinin varlığı incelenmektedir (Pesaran vd., 2001). Bu yönüyle, Engle-Granger ve Johansen Eşbütünleşme testlerinden ayrılmaktadır. ARDL Sınır Testi’nde yer alan kritik değerler I(0) ve I(1) düzeyinde tablolaştırılmaktadır. Yani modele koyacağımız zaman serisinin ikinci farkta durağanlaşması (I(2)) durumunda bu test uygulanamamaktadır. Bu modelde kullanılan hata düzeltme modeli de Engle-Granger ve Johansen Eşbütünleşme testlerine göre istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar vermektedir. Ayrıca, örneklem sayılarının az olması durumunda da ARDL Sınır Testi daha avantajlıdır. Bu testle zaman serileri arasındaki uzun dönem nedensellik ilişkisi test edilebilmektedir. ARDL Sınır Testi’nin uygulanabilmesi için öncelikle Kısıtsız Hata Düzeltme Modeli oluşturulmalıdır (Çetin ve Şeker, 2014:221). Çalışma kapsamında tahmin edilen **sabit ve kısıtsız** ARDL modeli, (1) nolu denklemle ifade edilmektedir:

$$\begin{aligned} \Delta \ln Gini_{(t)} = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta (\ln Gini)_{(t-i)} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta (\ln DBFÖ)_{(t-i)} + \\ & \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta (\ln KH)_{(t-i)} + \sum_{i=0}^q \beta_{4i} \Delta (\ln ENF)_{(t-i)} + \lambda_1 (\ln Gini)_{(t-1)} + \\ & \lambda_2 (\ln DBFÖ)_{(t-1)} + \lambda_3 (\ln KH)_{(t-1)} + \lambda_4 (\ln ENF)_{(t-1)} \\ & + \mu_t \end{aligned} \quad (1)$$

Bu denklemle değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığı test eden sıfır hipotezi şu şekildedir:

$$\begin{aligned} H_0 : \lambda_1 = \lambda_2 = \lambda_3 = \lambda_4 = 0 & \text{ (Uzun dönemde değişkenler arasında ilişki yoktur.)} \\ H_1 : \lambda_1 \neq \lambda_2 \neq \lambda_3 \neq \lambda_4 \neq 0 & \text{ (Uzun dönemde değişkenler arasında ilişki vardır.)} \end{aligned}$$

Hesaplanan F istatistiği I(1) üst kritik değerinden büyükse H0 hipotezi reddedilir ve uzun dönemde değişkenler arasında ilişkinin varlığını belirten H1 hipotezi kabul edilir.

Uzun dönemde değişkenler arasındaki ilişki belirlendikten sonra uzun dönemde katsayıların tahmin edilebilmesi için ARDL (m,n,p,q) modeli oluşturulmaktadır. Bu model (2) nolu denklemle gösterilmektedir

³ Zaman serileri bir değişkenin farklı zamanlarda gözlenen değer grubunu göstermektedir (Gujarati, 1995:23).

Model 1: Gini katsayı ile dış borç faiz ödemesi, kamu harcaması ve enflasyon oranı arasındaki ilişki

$$\ln Gini_{(t)} = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} (\ln Gini)_{(t-i)} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} (\ln DBFÖ)_{(t-i)} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} (\ln KH)_{(t-i)} + \sum_{i=0}^q \alpha_{4i} (\ln ENF)_{(t-i)} + \mu_t \quad (2)$$

Modelde yer alan değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi, ARDL yöntemine dayanan (3) nolu denklem “ECM (Error Correction Model (Hata Düzeltme Modeli))” yardımıyla tahmin edilmektedir.

$$\Delta \ln Gini_{(t)} = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta (\ln Gini)_{(t-i)} + \sum_{i=0}^n \lambda_{2i} \Delta (\ln DBFÖ)_{(t-i)} + \sum_{i=0}^p \lambda_{3i} \Delta (\ln KH)_{(t-i)} + \sum_{i=0}^q \lambda_{4i} \Delta (\ln ENF)_{(t-i)} + \lambda_5 (ECM)_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

(3) nolu denklemde ECM’de yer alan katsayılar kısa döneme ilişkin katsayıları ifade etmektedir. (2) nolu uzun dönem ilişkisini gösteren modelden elde edilen ve hata teriminin bir dönem gecikmeli değerini gösteren $(ECM)_{t-1}$ kısa dönemde yaşanan şokların etkisiyle dengeden sapmaların uzun dönem dengesine uyarlanabilme hızını göstermektedir (Frimpong and Oteng-Abayie, 2006:10). λ_5 katsayısı uzun dönem değerlerine uyarlanabiliyorsa istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli olmalıdır (Pesaran vd., 2001).

2.2.1. ARDL Sınır Testi Sonuçları

ARDL Sınır Testi’nde yer alan bütün değişkenler $I(0)$ ya da $I(1)$ olduğu için modelin anlamlılığıyla ilgili alt ve üst sınır kritik değerleri bu dereceden entegre durumlara göre verilmektedir. Eğer hesaplanan F-istatistik değeri, $I(1)$ üst sınır kritik değerinden büyükse modelde uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. $I(0)$ ve $I(1)$ kritik değerlerinin arasında yer alan F-istatistik değeri olması durumunda model hakkında kesin bir yorum yapılamazken, $I(0)$ kritik değerinin altında hesaplanan F-istatistik değeri için uzun dönemde modelde eşbütünleşme ilişkisi bulunmadığı yorumu yapılabilmektedir. Model’e göre sonuçlar şu şekildedir:

Tablo 3: ARDL (1,0,0,3) Model Sınır Testi Sonuçları

F - istatistik değeri	Anlamlılık Düzeyi	I (0) (alt sınır)	I (1) (üst sınır)
13, 51063	%5	3,71	5,018

Tabloda yer alan bilgilere göre F-istatistik değeri, I(1) üst sınır kritik değerinden büyük olduğu için modelde uzun dönemde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Model’e ilişkin kısa ve uzun dönem sonuçları şu şekildedir:

Tablo 4. ARDL (1,0,0,3) Modelinin Kısa ve Uzun Dönem Sonuçları⁴

Kısa Dönem Sonuçları				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
$\Delta \ln ENF$	-0,005205	0,009114	-0,571037	0,5743
$\Delta \ln ENF (-1)$	-0,096312	0,015405	-6,251826	0,0000
$\Delta \ln ENF (-2)$	-0,059085	0,014873	-3,972525	0,0008
ECM (-1)	-1,048282	0,132972	-7,883456	0,0000
Uzun Dönem Sonuçları				
$\ln DBFÖ$	0,058575	0,016357	3,580991	0,0019
$\ln KH$	-0,062169	0,020405	-3,046767	0,0064
$\ln ENF$	0,081194	0,005781	14,04581	0,0000
Tanısal Testler				
Jarque-Berra Normallik Testi	JB (1,14)		Olasılık (0,16)	
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi	N*R-kare (1,58)		Olasılık (0,45)	
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi	N*R-kare (5,83)		Olasılık (0,55)	
Model Kurma Hatası Testi	Ramsey Reset (0,06)		Olasılık (0,80)	
Not: Tahmin edilen ARDL modeli sabit ve kısıtsızdır .				

Tablo 4’te yer alan ARDL(1,0,0,3) modele ilişkin tanısal test sonuçlarına göre; tahmin edilen modeldeki hata terimleri normal dağılımlı ve sabit varyanslıdır. Ayrıca modelde; hata terimleri arasında otokorelasyon ve model kurma hatası yoktur.

Kısa dönem sonuçlarına göre, enflasyon oranı değişkeni katsayısı (-0,005) %5 anlamlılık düzeyinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı değildir. Enflasyon oranı değişkenine ait

⁴ Akaike bilgi kriterine göre maximum 3 gecikme uzunluğu dikkate alınmıştır.

katsayıların birinci ve ikinci dereceden gecikme değerlerine ilişkin katsayılar %5 anlamlılık düzeyinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. ECM(-1) katsayısı (-1,04) %5 anlamlılık düzeyinde negatif ve anlamlıdır. Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre kısa dönemde yaşanacak şoklar nedeniyle değişkenlerde oluşan sapmalar yaklaşık 1,04 dönem sonra uzun dönem dengesine dönmektedir.

Uzun dönem sonuçlarına göre, açıklayıcı değişkenlere ilişkin katsayı değerleri gerek t-istatistiği gerekse de olasılık değeri göz önüne alındığında %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

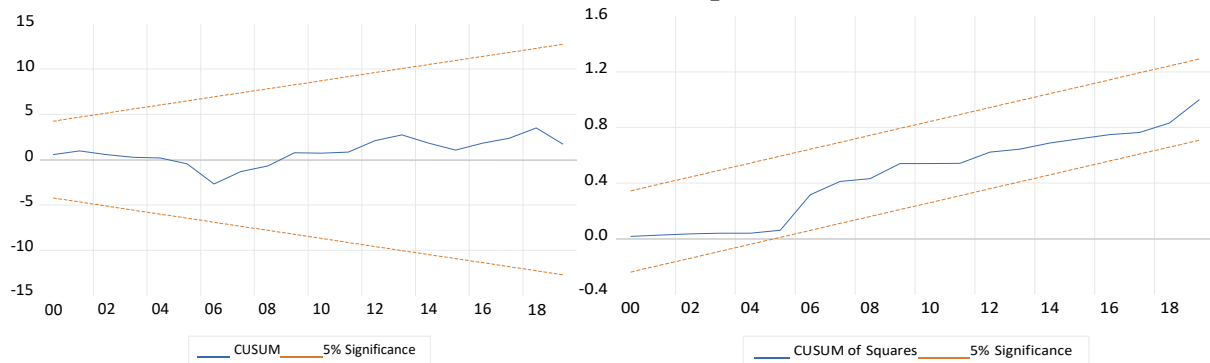
Modele ilişkin uzun dönem denklemi şu şekilde ifade edilebilir:

$$\ln Gini = 0,058575 * \ln DBFÖ - 0,062169 * \ln KH + 0,081194 * \ln ENF + \mu t$$

Tahmin sonuçlarına göre, 1989-2019 dönemi verileri göz önüne alındığında, dış borç faiz ödemelerinin GSYİH'a oranında gerçekleşen yüzde 1 birimlik artış Gini değerini yüzde 0,05 oranında artırmaktadır. Yine belirtilen dönemde kamu harcamalarının GSYİH'a oranında gerçekleşen yüzde 1 birimlik artış Gini değerini yüzde 0,06 oranında azaltmaktadır. Enflasyon oranında gerçekleşen yüzde 1 birimlik artış ise Gini değerini yüzde 0,08 oranında artırmaktadır.

ARDL (1,0,0,3) modeline ilişkin yapısal kırılmanın varlığını test etmek için "CUSUM⁵" ve "CUSUM of Squares" testleri aracılığıyla analiz edilmektedir. CUSUM test ile ardışık hataların kümülatif toplamı ve CUSUM of Squares test ile ardışık hataların karelerinin kümülatif toplamı ile hesaplama yapılarak grafikler oluşturulmaktadır. Oluşan grafikler güven aralığı (sınırları) içindeyse modelde yapısal kırılma yoktur. Güven aralığı (sınırları) dışına taşma durumunda modelde yapısal kırılmadan bahsedilmektedir. Yapısal kırılma testlerine ilişkin sonuçlar Grafik 1'de yer almaktadır.

Grafik 1. CUSUM ve CUSUM of Squares Test Sonuçları

⁵ Cumulative sum of the recursive residuals – Ardışık hataların kümülatif toplamı

Grafik 1 ve Grafik 2 göz önüne alındığında grafikler %5 anlamlılık düzeyinde güven aralığı (sınırı) içinde olduğu için modelimizde yapısal kırılma yoktur.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye’de dış borç faiz ödemelerinin gelir dağılımına etkisi, 1989-2019 dönemi için incelenmiştir. Çalışma kapsamında, uzun dönemde zaman serileri arasındaki eşbütünleşme ilişkisi ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile tahmin edilmiş ve modelde yer alan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Model tahmin sonuçlarına göre, 1989-2019 dönemi verileri göz önüne alındığında, dış borç faiz ödemelerinin GSYİH’a oranında gerçekleşen yüzde 1 birimlik artış Gini katsayısını yüzde 0,05 oranında artırmaktadır. Kontrol değişkenlerinden kamu harcamalarının GSYİH’a oranında gerçekleşen yüzde 1 birimlik artış Gini katsayısını yüzde 0,06 oranında azaltırken, enflasyon oranında gerçekleşen yüzde 1 birimlik artış Gini katsayısını yüzde 0,08 artırmaktadır. Bu sonuçlara göre incelenen dönemde, Türkiye’de dış borç faiz ödemelerindeki artış gelir dağılımındaki eşitsizliği artırmaktadır. Ayrıca, kamu harcamalarındaki artış gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltırken, enflasyondaki artış gelir dağılımındaki eşitsizliği artırmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgu, Akram (2013) tarafından elde edilen sonuçla benzerlik göstermektedir. Bilindiği üzere, dış borç faiz ödemeleri ülkeden kaynak çıkışı anlamına gelmektedir. Mezkûr ödemelerin yapılabilmesi için hükümetler tarafından ilave vergilendirme yoluna gidilebilmektedir. Vergi yükü, dolaylı vergiler aracılığıyla gelir dağılımında alt gelir grubuna yansıtılmakta ve gelir dağılımında eşitsizlik artmaktadır. Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın 2019 yılı verilerine göre, Türkiye’de vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı %62,95 ve dolaysız vergilerin payı ise %37,05’tir. Dolaylı vergilerin yaklaşık %80’i KDV ve ÖTV gibi harcamalar üzerinden alınan vergilere dayanmaktadır. Vergi geliri, gelirin kazanılması üzerine değil, harcanması üzerine bina edildiği için çok kazananı değil çok harcayanı vergilendirmek gibi bir adaletsizlik oluşmaktadır. Düşük gelir grubuna sahip bireylerin dolaylı vergilere konu harcamalarının gelirlerine oranı üst gelir grubuna göre nispi olarak daha fazla olduğu için, dolaylı vergilerdeki artışlar gelir dağılımındaki eşitsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bu sorunun çözümü; vergi kaybı ve kaçığına fırsat vermeden, dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payının artırılmasından geçmektedir. Nitekim gelişmiş ülkelerde dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı %60 iken, dolaylı vergi gelirlerinin vergi gelirleri içindeki payı %40’tır. Vergi gelirlerindeki bu çarpıklığın giderilmesiyle ülkemizde gelir dağılımı daha adil dağılacaktır (Eğilmez, 2018:66).

Çalışmada kullanılan kontrol değişkenlerden kamu harcamalarındaki artışın gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı bulgusu da Ürper (2018) çalışmasındaki sonuçlarla uyumludur. Ürper (2018)'e göre; devletin eğitim ve sağlık sektörüne yaptığı kamu harcamaları ile kırsal bölgelere yönelik yol, su ve elektrik vb. kamu harcamaları düşük gelir grubunun çoğunlukta olduğu halkın refahını artırmakta ve gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaktadır. Ayrıca; alt gelir gruplarının faydalandığı istihdam oluşturan yatırım harcamaları, karşılıksız yapılan transfer harcamaları ve sosyal güvenlik harcamaları da gelir dağılımına olumlu etki etmektedir.

Çalışmada kullanılan kontrol değişkenlerden enflasyondaki artışın gelir dağılımındaki eşitsizliği artırdığı bulgusu da Sugözü vd. (2017) çalışmasındaki sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Sugözü vd. (2017)'e göre; yüksek enflasyon gelir dağılımındaki adaletsizliğin önemli nedenlerinden bir tanesidir. Enflasyonun artmasıyla bireylerin reel geliri ve satın alma gücü azalmaktadır. Düşük gelir grubundaki bireyler enflasyondan korunabilmek için finansal yatırım araçlarına yatırım yapabilecek tasarrufa genellikle sahip olamamaktadır. Sermaye sahibi üst gelir grubuna dâhil bireyler ise enflasyonist ortamda gelirlerini faiz ve kambiyo işlemleri ile koruyabilmektedir. Bu gerekçeyle, enflasyonun artmasından düşük gelir grubu daha fazla etkilenmekte ve gelir dağılımı bu grubun aleyhine bozulmaktadır.

Son olarak, bu çalışmayla Türkiye'de dış borç faiz ödemelerinin gelir dağılımına etkisi ARDL Sınır Testi Yaklaşımıyla 1989-2019 dönemi sınırlandırılarak araştırılmış ve kontrol değişkenleri olarak kamu harcamaları ve enflasyon değişkenleri kullanılmıştır. İlgili alanda daha sonra yapılacak araştırmalar için; incelenen dönemin genişletilebileceği, değişkenler arasında doğrusal ilişkinin yanında asimetrik ilişkinin (NARDL) de incelenebileceği ve gelir dağılımını etkileyen farklı kontrol değişkenlerin modele dâhil edilerek modelin tahmin edilebileceği önerilebilir.

Kaynakça

- Akram, N. (2013). External Debt and Income Inequality in Pakistan. *Pakistan Business Review*. s.15 (3), ss. 368-384.
- Bakkal S. ve Gürdal, T. (2007). İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt:2, Sayı:2, ss.147-173.
- Bayraktar Y. (2009). İç Borçlanmanın Ekonomik ve Sosyal Etkileri:1980 Sonrası Türkiye Deneyimi. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 285-313.
- Bedir ve Karabulut (2011). İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt:25, Sayı:1.
- Bilginoğlu M. ve Aysu A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:31, Temmuz-Aralık 2008, ss.1-23.
- Cangöz M. ve Erdener G. (2012). Dış Borç Yönetimi. *Hazine İşlemleri ve Çağdaş Hazine Yönetimi Kitabı*. Seçkin Yayıncılık. Ankara, s.205-241.

- Çeştepe, H., Ursavaş, U. ve Güdenoğlu, E. (2014). Türkiye’de Cari Açık ve Dış Borç Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi. *1. Karadeniz ve Balkan Ekonomik ve Politik Araştırmalar Sempozyumu*.
- Çetin, M. ve Seker, F. (2014). Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaretin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2): 213-230.
- Çiçek, H., S. Gözegir ve E. Çevik (2010). “Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1990–2009)”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt 11, sayı 1, 141-156.
- Dickey D. A. ve Fuller W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Econometrica*. Vol:49, No:4.
- Dumlu U. ve Aydın Ö. (2008). Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini. *Ege Akademik Bakış*. 8 (1), ss.373-393.
- Dura, C. (2013). Dış Borçlanmanın Olumsuz Etkileri. <http://www.cihandura.com/tr/makale/di-borclanmanin-olumsuz-etkiler> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Eğilmez, M. (2010). *Makro Ekonomi, Türkiye’den Örneklerle*. 2. Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Eğilmez, M. (2018). *Kamu Maliyesi*. 4. Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Erataş, F. ve Başçı Nur, H. (2013). Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: “Yükselen Piyasa Ekonomileri” Örneği. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 35(2), 207-230.
- Ertekin, Ş. (2018). Kamu Borçlarının Gelir Dağılımı Üzerine Olası Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Nedensellik Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. ss.334-34.
- Ewubare, D.B. and Morris, R. (2020). Understanding the Nexus Between Foreign Institutional Loans and Income Inequality in Nigeria. *Global Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*. Vol.8, No.7, pp.55-68.
- Frimpong, J.M. and Oteng-Abayie, E. F. (2006). Aggregate Import demand and Expenditure Components in Ghana: An Econometric Analysis. *Munich Personal RePEc Archive*.
- Göktaş, Ö. (2005). *Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*. Beşir Kitabevi. İstanbul.
- Gujarati, D.N.(1995). *Basic Econometrics*. McGraw-Hill. Third Edition. Literatür Yayıncılık. İstanbul
- Gujarati, D. (2016). *Örneklerle Ekonometri*. Çeviren: Doç. Dr. Nasip Bolatoğlu. BB101 Yayınları. Ankara.
- Kalaycı, S. Y. ve Öztürk, A. (2017). Türkiye’de Eğitim, İşsizlik ve Enflasyona Dayalı Gelir Dağılımı Adaletsizliği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 12/31, s.151-168.
- Kamacı, A. (2016). Dış Borçların Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkileri: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi. *International Journal of Cultural and Social Studies*. 2, 165-175.
- Mackinnon, J.M. (1996). Numerical Distribution Functions For Unit Root And Cointegration Tests. *Journal of Applied Econometrics*. Vol.11, 601-618.
- Pesaran, Hashem M., Sing, Y. and Smith, R.J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, pp. 289-326.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M.(2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. 5.Baskı. Evviews Uygulamalı. Dora Yayıncılık. Bursa.
- Sugözü, İ. H., Erdoğan, S. ve Ulaşan, E. (2017). Faiz Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi ve Gelir Dağılımını Bozan Faktörler Üzerine Bir Uygulama: Türkiye Örneği. *Elektronik Makale*. Cilt:12, Sayı:12, ss.231-250.

- Şahin, H. (2000). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Teyyare E. ve Sayaner K. (2018). Türkiye’de Gelir Eşitsizliğinin Maliye Politikası Araçları ve Kurumsal Faktörler Açısından Analizi ve Çözüm Önerileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*. Cilt:8, Sayı:16.
- Ürper, T.D. (2018). Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Üzümcü, A. & Kırpık, N. (2015). Türkiye Ekonomisinde 1980-2014 Döneminde Cari İşlemler Bilançosu Açıkları ve Dış Borçlanma İlişkisinin Analizi. *1. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret Ve Lojistik Kongresi Bildiriler Kitabı*.
- World Bank Development Indicators (2020). <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>. Çevrimiçi, 07.12.2020.
- Yıldız, F. (2019). Türkiye Ekonomisinde Dış Borç, Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisinin Analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt:8, Sayı:4.

ALTERNATİF FİNANSAL KAYNAK OLUŞTURMAYA YÖNELİK BİR MODEL ÖNERİSİ

A Model Proposal for Creating Alternative Financial Resources

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Müge ÇETİNER

Prof. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
m.cetiner@iku.edu.tr
0000-0003-1248-5335

Onur Baran ÇAĞLAR

İstanbul Aydın Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
obcaglar@gmail.com
0000-0002-1232-9028

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Çetiner, Müge – Çağlar, Onur Baran. "Alternatif Finansal Kaynak Oluşturmaya Yönelik Bir Model Önerisi". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 9/1(2021), 59-75.

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 10.04.2021

Kabul Tarihi: 26.04.2021

Yayın Tarihi: 30.06.2021

Alternatif Finansal Kaynak Oluşturmaya Yönelik Bir Model Önerisi

Öz

Birey veya kurumsal olarak sahip olunan tarih, sanat ve antika eserleri elde tutulduğu sürece âtıl bir kaynak olarak durmakta ve piyasa değeri üzerinden finansman aracı olarak kullanılamamaktadır.

Aile şirketleri başta olmak üzere girişimciler alternatif finansman kaynaklarına ve varlıklara ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışma kapsamında; finansal kaynaklara ulaşımı kısıtlı veya elindeki âtıl kaynakları gerçek değeri üzerinden teminat olarak kullanamayan aile şirketleri ve girişimciler başta olmak üzere tüm firmalara alternatif finansal varlık ve teminat oluşturma ile ilgili olarak bir model önerilmektedir.

Son dönemde varlık yönetimi konusunda artan finansal modellerin etkileri sanat eserleri konusunda da önemli gelişmelere yol açarak, sanat eserlerinin finansal varlık ve araç olarak tanımlanmalarına neden olmuştur.

Çalışmada, öncelikle pazarın mevcut durumu ve problemleri aktarılacak. Çalışmaya baz teşkil edecek problemin tanımı ile blokzincir ve bağlı teknolojilerin uygulanabilirliğinin çerçevesi çizilecektir. Sanat eserleri konusunda yatırım ve finansal birikimi bulunan, bireysel ve kurumsal çaba sağlayan aktörlerin sistemi irdelemelerine yönelik görüşmeler gerçekleştirilecek ve sorulara cevap aranacaktır. Finansal modelin ana hatlarının belirlenmesinin yanı sıra, temelde hukuksal ve sosyal olarak önerilen modelin etkileri konusunda sektör uzmanlarından görüşler alınacaktır. Sonuç olarak, birey ve kurumların sahip oldukları ve finansal olarak âtıl değerlendirilebilecek sanat eserlerini sürdürülebilir bir finansal bir varlığa dönüştürebilmeleri konusunda farkındalık oluşturulması hedeflenmektedir.

Çalışmanın, kuramsal olarak gelecekte âtıl kaynakların yeni menkul değerler olarak kullanımlarının blokzincir teknolojisi ile uygulanabilirliği konusunda öncü bulguları sağlama potansiyeli vardır.

Anahtar Kelimeler: Atıl Kaynak, Menkul kıymet, Finansal Varlık, Sanat Eseri, Blokzincir.

A Model Proposal For Creating Alternative Financial Resources

Abstract

As long as historical, artworks and antiquities owned by individuals or institutions are kept in hand, they stand as an inactive source and cannot be used as a financing tool at market value.

Entrepreneurs, especially family businesses, need alternative financing sources and assets. This scope of work; A model for creating alternative financial assets and collateral is recommended for all companies, especially family companies and entrepreneurs who have limited access to financial resources or cannot use their idle resources as collateral over their real value.

The effects of financial models that have increased in asset management recently have led to significant developments in the field of artworks, leading to the definition of works of art as financial assets and instruments.

In the study, first of all, the current situation and problems of the market will be explained. The definition of the problem that will serve as the basis for the study and the framework of the applicability of blockchain and connected technologies will be drawn. Interviews will be held to examine the system and questions will be sought for the actors who have investment and financial experience in artworks and provide individual and institutional efforts. In addition to determining the outline of the financial model, opinions of industry experts will be obtained mainly on the effects of the proposed model legally and socially. As a result, it is aimed to raise awareness about the ability of individuals and institutions to turn their own works of art, which can be considered financially ineffective, into a sustainable financial asset.

Theoretically, the study has the potential to provide pioneering findings on the applicability of future use of idle resources as new securities with blockchain technology.

Keywords: Idle Resource, Securities, Financial Assets, Art Artifact, Blockchain.

Giriş

Sanat ve tarih merakı veya ilgi alanı olması nedeniyle satın alınan ve biriktirilen tarih, sanat (Mülayim, 1994) ve antika eserleri manevi değerleri yanında yüksek maddi değere de sahiptir. Bu eserler ekonomik, sanat piyasası ve genel koşullara bağlı olarak gerçek değerini bulamamakta ve likidite edilememektedir. Atıl durumdaki sanat eserleri de ticaret ve işletmeler açısından aktif bir finansman aracı olarak kullanılamamaktadır.

Dünyada modelimizi destekleyecek sosyal, finansal ve teknolojik gelişmeler olmaktadır. Son dönemde varlık yönetimi konusunda artan finansal modellerin etkileri sanat eserleri konusunda da önemli gelişmelere yol açarak, sanat eserlerinin finansal varlık olarak tanımlanmalarına neden olmuştur. Örnek olarak; Yunanistan hükümeti 2020 Aralık ayında ülkedeki müzelerde yer alan tarihi eserleri 50 yıllığına kiralanmasını (+25 yıl opsiyonlu) öngören yasa tasarısını parlamentoya taşıdı. Yunan hükümeti örnek olarak da Fransa Paris'teki Louvre Müzesi'nin kiraladığı tarihi eserleri örnek göstermiştir. Yasa ile beraber, Atina'daki Benaki Müzesi'nin bazı koleksiyonları, Melbourne'deki müzesine kiralarak sergileteceği belirtiliyor. Benzeri şekilde makalede bahsedilecek blokzincir teknolojilerinden NFT ile menkulleştirilen Pablo Picasso ve Andy Warhol'un sanat eserleri 22 milyon Dolara satıldı.

Çalışma doktora tezinden yola çıkılarak geliştirilmiş ve finansal kaynaklara ulaşımı kısıtlı veya elindeki âtıl kaynakları gerçek değeri üzerinden teminat olarak kullanamayan şirket ve girişimcilere alternatif finansal kaynak oluşturmaya yönelik bir model önerisi sunulmuştur. Önerilen model kapsamında blokzincir ağ ve bağlı teknolojiler (Akgiray, 2018, 6-11) ile sanat eserlerinin menkulleştirilmesine yönelik mevzuatlar, mali düzenleme esasları, hukuki ve vergi boyutlarına değinilmektedir.

Modelin kuramsal olarak gelecekte âtıl kaynakların yeni menkul değerler olarak temelde kullanımlarının blokzincir ağı ve bağlı teknolojiler ile uygulanabilir bir şekilde çerçevesi konusunda öncü bulguları sağlama potansiyeli vardır.

Sanat piyasası ve Finansal ekosistemin oyuncularının tanımlanması ve blokzincir finansal modelinin sanat eserleri için uygulanabilirlik çerçevesinin tanımlanması modelin ilk hedefidir. Model kapsamında elde edilecek verilerle birlikte, ekosistem oyuncularının tanımlanabilmesi için sanat eserleri konusunda finansal ekosistem aktörleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Finansal modelin ana hatlarının belirlenmesinin yanı sıra, temelde hukuksal ve sosyal olarak önerilen modelin etkileri konusunda ön veriler elde edilmiştir. Temel amaç âtıl olarak değerlendirilebilecek sanat eserlerini sürdürülebilir bir şekilde finansal bir modele çevrilmeleri konusunda farkındalık oluşturulmasıdır.

1. Pazarın Mevcut Durumu

Dünyada son dönemde kaynak yönetimi konusunda artan finansal modellerin etkileriyle, sanat eserlerinin alternatif finansal kaynak olarak tanımlanmaları gündeme gelmiştir. Özellikle sanat alanında teknolojik yenilikler ile birlikte dijital sanat gibi yöntemler ile ortaya çıkan eserlerde yatırımcı profilinde çeşitlenmeye ve bu nedenle yeni nesil finansal modellerin oluştuğu görülmektedir. Oldukça yeni bir bakış açısı olarak değerlendirilen bu modeller özellikle sanat eserleri konusunda farkındalığı yüksek olan bireysel veya kurumsal yatırımcılara, âtil varlık yönetiminden aktif finansal modele dönüşümün önünü açmıştır.

Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği (TSPB) tarafından yayınlanan 2019 Gösterge Güz raporu, Sanat ve Finans bölümünde (Saltürk, 2019, 61-93) sanat, sanat piyasası ve sanatın finansal tarihi aktarılmaktadır. Aynı bölümde aktarılan araştırmalara göre; Sanat yatırım ve ticareti yükselmektedir. Sanat alanına yatırım yapan yatırımcı sayısı ve profilleri çeşitliliği artmaktadır.

Deloitte ve ArtTactic tarafından 2019 yılında yayınlanan araştırma raporunda; sanat uzmanlarının %81'i, müşterilerinin koleksiyonları için sanat eseri satın aldıklarını ancak asıl amaçlarının yatırım yapmak olduğunu belirtmektedirler. Bu konuda yapılan bir ankete katılan koleksiyonerlerin %33'ü, sanatı yatırım amacıyla değil, koleksiyon amacıyla kullandıklarını; ancak koleksiyonerlerin çoğunluğunun (%65), hem duygusal hem de finansal nedenlerden dolayı sanat eseri satın aldıklarını belirtmişlerdir (DA, 2019).

Temelde ekosistem oyuncularını olarak müzeler, müzayede salonları, koleksiyonerler, sanatçılar, simsar/broker, aracılar ve kurumsal sanat yatırımı yapan gruplar ön plana çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler ile çevrim içi müzayedelerin sayıca artmasının yanı sıra, dijital teknolojiler ile ön plana çıkan sanatçı ve sanat eserlerinin görünürlüğü de oldukça artmıştır. Günümüzde %9'luk büyüme ile sanatsal varlık pazarı 2008 yılında \$32,8 trilyon Dolar olup, 2018 yılında iki kattan fazla artış göstermiştir. Her finansal kaynak gibi sanat eserleri ile ilgili pazar politik ve ekonomik belirsizlikten etkilenmektedir. Bu nedenle yatırımcı elindeki âtil halde bulunan sanat eserleri ile ilgili olarak, risk yönetimi konusunda endişe duymakta ve gerçek bir finansal metodoloji ile istenilen etkinlikte kaynak yönetimini gerçekleştirememektedir. Bu belirsizlikler, Christie, Sotheby's ve Phillips gibi müzayede kuruluşlarının satışlarını 2019 yılının ilk yarısında yaklaşık %20,3 oranında düşürmüştür (DA, 2019).

Sanat eserlerini güvence göstererek borçlanma ile ilgili talep artmakla beraber, sadece koleksiyonerlerin %4'ünün vergi teşviklerinden yararlanması nedeni ile sınırları çizilmiş bir finansal modelin tüm ekosistem oyuncularını açısından gerekli olduğu düşünülebilir. Ayrıca

hukuksal alt yapının tam olarak bilinmemesi, yeni finansal modellerin büyüyen bu pazar için en büyük tehditlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Amerika pazarına göre sanat eserleri açısından, birçok koleksiyoner, sanatçı ve aracıya sahip olan Avrupa'da, her ülkenin kendi sanat eserlerini güvence gösteren borçlanma esaslarındaki yapısal farklılıklar, pazarın kırılabilirliğine neden olmaktadır. Bu durumun tersine yaygın bir şekilde sanat eserlerine yatırım ve finansal modellerin farklı ekosistem oyuncuları tarafından değer görmesi Amerika'da sanata verilen kredilerin değerini, 2017'de %13 oranında artarak \$17-20 milyar Dolar seviyesine ulaşmasına neden olmuştur (DA, 2019).

Sanat eserlerine yatırım yapılmasına duyulan farkındalığın temelde artış sebeplerinden bir diğeri bilginin artması olarak tanımlanmaktadır. Varlık yönetimi açısından sanatsal varlıkların kamusal olarak açık bilgilerden oluşan künyeleri güvenilirliği artırıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir. 2000'li yılların başından beri çevrimiçi olan fiyat tahminleri ve açık artırma sonuçları, taahhüt altına almayı kolaylaştırmıştır. Ancak finansal modelin halen birçok yapı için şeffaf olmaması, mülkiyet haklarının hukuki çerçevesindeki belirsizlikler, sigortalama gibi konulardaki bilinmeyen noktalar, sanat eserlerinin likidite hızlarının yavaş olması ve sahtecilik konusundaki şüpheler piyasanın tehditleri olarak değerlendirilmektedir.

Sanat eserlerinde birçok kişinin tek bir eser için mülkiyet hakkı elde etmesine yönelik düzenlemelere ve bu düzenlemelerden ortaya çıkması beklenen yeni finansal modellere ihtiyaç vardır. Özellikle blokzincir ve bağlı teknolojilerin sağlamış olduğu dijitalleşme sanat sektöründe yeni nesil eserlerin ortaya çıkmasının yanı sıra, finansal modellerin gelişmesine neden olmaktadır. Blokzincir teknolojisi ile kitlesel fonlama veya ortak mülkiyet, sanat eserlerine yönelik finansal modelde geliştirici bir katalizör olarak potansiyel arz etmektedir. Yeni nesil fonlama araçlarının sanat eserleri için görünür birer finansal yapı haline gelmesi sosyal anlamda da etki oluşturabilir. Böyle bir durum, yatırımcıların sanat eserlerine yönelmesine ve daha aktif bir sanat eserleri pazarının kurulmasına sebep olacaktır. Aynı zamanda küresel ölçekte farklı yatırımcıların eserleri tek başlarına veya beraber mülkiyet esaslarına göre edinimleri, teşvik edici etki sağlayacaktır. Sanat eserleri ve kültür odaklı ortak projelerin gelişmesi için finansal modellerin oluşmasının yanı sıra özel sektör ve kamu birlikteliği ile ihtiyaç duyulan finans kaynaklarına, atıl halde bulunan sanat eserleri de eklenebilecektir. Bu durum, kültürel zenginliğin birçok açıdan gelişmesine ve değer görmesine neden olacaktır.

Yeni finansal modeller ile ilgili olarak, farkındalığa ihtiyaç duyulan günümüzde, sanat eserlerinin finansal risk yönetimindeki yenilikçi unsurlar ile değer katabilecek girişim (startup)

ekonomisine dikkat çekilmesi temel hedefimizdir. Sanat eserlerinin taşınması, sigorta, sözleşmeler, yasal süreçlerin yönetimi, depolama, veri bankacılığı, standardizasyon, eğitim veya yeni sanatçıların keşfi gibi konularda teknolojik alt yapı ile desteklenen yeni iş fikirleri ortaya çıkmaktadır. Yeni jenerasyon sanat ve teknoloji odaklı girişimler ilk fazında olup, yaklaşık 600 milyon Dolar yatırım potansiyeli ile piyasada artan sayıda yer bulmaktadır. Bu yatırımın yarısı sanatsal eserlerinin değerlendirilmesine yönelik işlem yapan girişimlere verilmiştir. Diğer %25'i yeni sanat eserleri, sanat akımları ve sanatçıların keşfine yönelik danışmanlıklara ve iş fikirlerine, %15'i lojistik ve koleksiyon yönetimi üzerine çalışan yapılara ve %10'u veri bankacılığı ve değerlendirilmesi ile ilgili firmalara olmuştur (DA, 2019).

Sanat eserlerinin, kara para aklama konusunda taşıdığı riskler nedeni ile, yeni nesil blokzincir teknolojisi temelli finansal kaynak yönetimi içerisinde değerlendirilmesi, birçok ekosistem oyuncusu tarafından öngörülmektedir. Ancak bu noktada önerilecek finansal modelin mekanizması net değildir. Finansal modelin kurulmasında İntifa hakkı sahiplerinin (müzayede evleri, satıcılar, simsar/broker ve galeriler) durum tespiti ve ilişkili ihtiyaç analizlerini yapmaları, bu konuda gereksinim duyulan bilgi paketlerinin tanımlanması gerekmektedir. Özellikle AB düzenlemeleri uyarınca kara para aklama karşıtı işlemlerin sıralamasının yatırımcılar için şeffaf bir şekilde gösterimi veya her bir işlemin lehtarının tanımlanması gibi yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu finansal modellerin görünürlüğünün ve yaygınlığının artması, sanat eserlerine çoğunlukla ev sahipliği yapan müzeler için artan sayıda bağışçıya neden olacaktır. Bireysel veya kurumsal olarak kamuya aktarılan bu desteklerin fon kaynaklarının görünürlüğü, kara para aklamaya karşı düzenlemeler açısından blokzincir teknolojisinin kullanımı ekosistem oyuncularının ihtiyaç duyduğu şeffaf, izlenebilir ve kayıt altına alınabilir fonlama mekanizmalarının mümkün kılınmasını sağlayabilir.

Sanat eserlerine ortak mülkiyet ile yatırım yapılması konusunda danışmanlık hizmeti yürüten ve süreçleri geliştiren Maecenas, Artfintech.one, Feral horses, Look lateral, Otis, Masterworks, Anote music, Artopolie gibi yeni nesil sanat ve teknoloji odaklı firmalar örneğin 50 Dolar gibi ücretler ile bir Pablo Picasso eserinin parçasına ortaklık yapılmasına aracı olabilmektedir. Wunder isimli yeni nesil bir müze blokzincir temelli bir finansal model ile yeni nesil sanatçılara ve dijital sanat konusundaki eserlere ev sahipliği yapmaktadır (DA, 2019).

Sanat eserlerinin finansal risk yönetiminde özellikle çoklu mülkiyet haklarının blokzincir teknolojisi ile mümkün hale gelmesi sonucunda, kanıta bağlı görünür varlıkların artması ve dijital haklar yönetimi ile uzlaştırma konularında yeni nesil sözleşmelere olanaklı kılınacaktır. Özellikle kitle fonlaması konusundaki yeni nesil hukuksal düzenlemeler ile yeni nesil sanat

eserlerinin de ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu durumun en güzel örneklerinden birisi Andy Warhol'ın 14 küçük elektrikli sandalye eserinin Maecenas'da düşük gelire sahip sanat yatırımcısı ile buluşmasıdır. Blokzincir ekonomisinin en şeffaf sözleşmelerinden birisi olan Ethereum'da yapılan Akıllı Sözleşme ile taraflar her bir parçanın elektronik ortamda kitlesel hak sahipliğine yatırım yapmışlardır. Maecenas platformu kripto-finance bir ölçek olarak ART jetonlarını bu kapsamda kullanıma açmıştır. Dijital sertifikalar ile korunan hak sahipliği nedeni ile şeffaf bir finansal modelin ilk örneği olmuştur (DA, 2019).

Türkiye'de kültürel eserlerin çeşitliliği ve artan sayıda sanat yatırımcısının varlığı dikkate alındığında, kamusal anlamda sanat eserleri açısından mevcut finansal durumun daha fazla araştırılmasına ihtiyaç vardır. Bu amaçla ilk olarak ekosistem oyuncularının finansal kaynak yönetimi açısından âtil durumunda bulunan sanat eserlerinin değerlendirme algıları ve farkındalıkları irdelenmelidir.

2. Problemin Tanımı

Sanat eserinin değeri, hızlı yükselmiş olsa da işlem şekli, açık artırma evleri ve piyasaya egemen olan özel satışlar nedeniyle göreceli olarak durgun kalmaktadır. Ancak artık birçok sanat eserinin el değiştirmesi gerekmeden, otantik, gerçeklik ve doğruluk güvence altına alındığı yeni bir dönem başladığından söz etmek mümkündür.

Dağıtık kayıt defter teknolojisi (Distributed Ledger Technology - DLT) ile sanat eserlerinin müzayedelerde el değiştirmelerinin yanında, dijital eşlenik hisselerinin alınıp satıldığı yeni bir döneme giriliyor. Sanat eserlerinin tamamı veya hisseli olarak dijital dünya üzerinde ticareti yapılırken, eserlerin fiziksel orijinal kopyaları güvenli ve korumalı depolarda veya müzayede evlerinde tutulabilir. Sanat eserleri genelde, iklim kontrollü ve çok iyi korunan “deniz aşırı (offshore) özel kasalar” adı verilen güvenli depolarda saklanmaktadır. Bu değerli varlıklar çok sık şekilde denizaşırı bölgelerde veya hukuksal ve mali düzenleyicilerin ulaşamayacağı yargı bölgelerinde tutulmaktadır. Altın gibi yüksek değerli varlıklar da genellikle benzeri depolarda tutulmakta; işlemin kendisi ile aynı dijital akışkanlıkla hareket eden depolama ücretlerinin sorumluluğu ile birlikte dijital olarak işlem görmektedir (MacDonald-Korth, vd., 2018).

Sanatçıların en fazla bilmek istediği şeylerden biri de eserlerinin gerçek değerinin yanı sıra, satış durumunda telif ücretlerini toplamaktır. Dağıtık kayıt defteri destekli bir sanat piyasası, bir telif hakkının kolayca tahsil edilmesine olanak tanıyan, satılan fiyatı ve eseri görünür kılan doğrulanmış bir işlem kaydına olanak sağlayacağı için, bunu başaracaktır. Yasal anlamda, dijital sanat platformu sahibi veya işleticisi, ticaret borsalarını, telif, vergi ve KDV'nin ödenmesi

dışında bir yargı alanında kurabilir, ancak teknolojik olarak bir dijital sanat pazarı, bugünün fiziksel ticarete dayalı dünyasına kıyasla pek çok avantaj sağlamaktadır.

Sanat eseri alıcısının temel kaygıları ise, eseri makul piyasa fiyatından alıp satabilmeleri, eserin orijinal olması ve satıcının eser üzerinde sahiplik ve satış hakkı olmasıdır. Dijital Kayıt Defteri tabanlı ticarete, eser fiyatların ihaleye tabi olacağı için tüm bu kaygılar ortadan kalkar, RFID etiketleri veya NFC mikro-işlemcileri, eserin gerektiği gibi olmasını sağlayabilir ve dijital mülkiyet kayıtları satış hakkını kanıtlayabilir. Bu gelişme, geniş çaplı sanat pazarı tespiti ve fiyat manipülasyonu nedeniyle alıcıların işlem yapmaktan kaçındıkları mevcut statükodan çıkış ve dönüşüm için atılmış büyük bir adım olarak görülebilir.

Dijital pazarda en güçlü ilgi satıcıdadır, satıcının temel kaygıları; eserin orijinalliğini kanıtlamanın yanı sıra likidite kabiliyetidir. Alıcı ile aynı nedenlerle, Dijital Kayıt Defteri tabanlı ticaret, bu gereksinimleri karşılar. Varlığın veya bağlı menkul kıymetin hızlı şekilde alınıp satılabilme derecesi “finansal likidite kavramı” ile tanımlanır (MacDonald-Korth, vd., 2018).

Küresel sermaye piyasaları “karanlık havuzlar” adı verilen anonim dijital borsalarda anonim ticareti içermektedir. Bu dijital ticaret dünyasında, hisse elektronik ihale yoluyla el değiştirmekte ve alıcılar ve satıcılar birbirlerini görmeden anonim kalabilmektedirler. Dijital sanat ticaret platformu için de benzer bir model olabilir ancak sınırlı partilerin özel bir dağıtık kayıt defterinin parçası olmaları sağlanarak model daha da geliştirilebilir.

Sanat eserlerine dayalı olarak borç verme daha önceleri de geçerli olan bir yöntem olmakla beraber, bu yöntemin hacmi 2008-2009 mali krizinden bu yana büyük ölçüde artmıştır. Örneğin UBS Varlık Yönetimi şirketi Amerika şubesi, müşterileri tarafından elde tutulan sanat eserlerine dayanarak tek seferde 150 milyon Dolar kredi kullanmıştır. Sanat yatırımı, günümüzde daha çok sanat güvencesi, borç verme, varlık planlaması, sanat danışmanlığı ve risk yönetimi konularına kaymaya başlamış olup, servet yöneticileri tarafından sanat eseri yatırımları, müşterilerin genel yatırım portföyünün kritik bir parçası olarak görülmektedir (MacDonald-Korth, vd., 2018).

Mali krizlerde, zengin yatırımcılar sanat eseri piyasalarına kayda değer miktarda sermaye aktarmaktadır. Bu durum eser fiyatlarını yükselterek, toplam sanat eseri pazarının büyüklüğünü arttırmıştır. Son sanat eseri satışları, Leonardo da Vinci'nin Salvador Mundi'nin 2017 yılının sonunda 450 milyon Dolar satışı rekor kırmıştır. Toplam sanat eseri pazarının şu anda 1.66 trilyon Dolar olacağı tahmin edilmektedir. Konuyla ilgili önemli olan nokta şudur. Sanat

eserlerinin sahibi olan pek çok kişi, parçanın kendisini satmadan sahip oldukları menkul kıymet ve hisseden elde ettikleri kazanımların bir kısmını elden çıkarabilir. Varlık yöneticileri, büyük bankalar, sanat eseri portföylerine sahip varlıklı müşterilere kredi vermeye başlayabilir. Basitçe anlatmak gerekirse sanat eseri sahibi sanat eseri portföyüne bir değer biçerek (örneğin, 200 milyon Dolar) ve varlık yöneticisinden 50 milyon Dolarlık bir borç vermesini ister. Banka, sanat eserini teminat olarak kabul eder ve sabit faizli bir kredi verir.

Sanat eserine dayalı bir borç verme piyasasındaki en büyük sorun, sanat eseri piyasası değerlemelerinin gerçekçi olarak tahmin edilememesi ve likidite problemi gösterilmektedir. Bu durum, borç verenin riskini yükseltmekte ve teminat olarak güvence altına alınan sanat eserinin değeri kolayca garanti edilememektedir. Borç verenlerin sanat eserini kolaylıkla satabilmesi, teminat olarak da gerçek değerinden işlem görmesi, güvenlik marjlarını arttıracaktır. Yüksek likidite geçerli olduğunda, kredi verenlerin portföyündeki eserler için kıyaslama ve doğrulanabilir bir işlem geçmişi yaratılarak, değerlendirme daha kolay hale gelir. Borç verenler de borçlulara daha rekabetçi faiz oranları sunabilirler (MacDonald-Korth, vd., 2018).

Likidite arttığında, sanat eserleri fiyatları artacak ve borç verenler faiz oranlarını düşürecekler. Borçluların kar elde etme kabiliyeti artacak ve sanat eseri piyasası daha cazip hale gelecektir. Bu durum, daha fazla alıcı ve borç veren, yüksek likidite ve faiz oranlarının daha da düşmesi demektir. Likidite, sanat eseri pazarının kilidini açmanın anahtarı olacaktır; Blokzincir ve bağlı teknolojiler destekli sanat eseri ticaret platformu bu durumu gerçekçi kılabilir.

2.1. Sanat Eseri Pazarı Problemleri

Pazarın küçük kalması

- Mevcut sanat eseri pazarının küçük olması nedeniyle servet birikimi ve sanat eseri alışverişi az kişi arasında gerçekleşmekte ve ticaret tabana yayılamamaktadır.
- Sanat eserlerinin yüksek fiyatları nedeniyle pazara yatırımcı katılımı limitli olmaktadır.

Maliyetlerin yüksek olması

- Alım - Satımlarda paydaşlar yüksek komisyon talep etmektedir.
- Sanat eseri menkul kıymet olarak kullanıldığında;
 - Yüksek maliyetler oluşmaktadır.
 - Finans kuruluşları, sanat eserlerini teminat olarak düşük fiyat ile değerlemektedir.
 - Sanat eserlerinin yanında ek teminat istenmektedir.

Ürünlerin mobil olmaması

- Değerli sanat eserlerinin bir yerden bir yere taşınması oldukça zor ve maliyetli bir operasyondur. Sanat eserleri sahibi, sanat evi ve müzelerde sergilenmediği zamanlarda ya da yatırım amaçlı alındığında korumalı depo ve/veya deniz aşırı merkezlerde saklanmaktadır.
- Prestij ve kredibilite nedeniyle sanat eseri sahibi eseri sergi alanından dışarı çıkarmak istememektedir.
- Sanat eserinin mülkiyeti ve sahipliğinin değişmesi durumunda; sanat eserinin kökeni, orijinalliğinin anlaşılması, güvenliğinin sağlanması ve saklanması ile sigorta gibi birçok ek şart ve maliyet ile mümkün olabilmektedir.

Sanat eserinin likiditesinin düşük olması

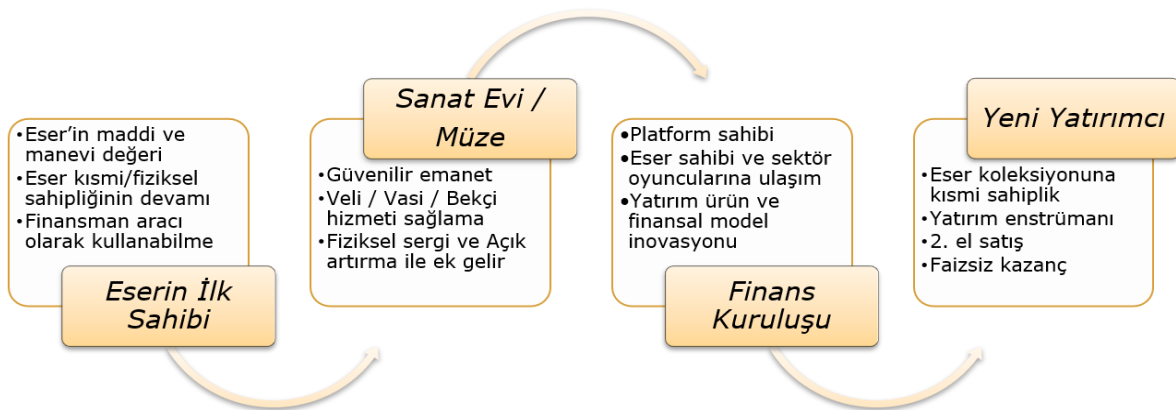
- Sanat eserleri için ekspertiz eksikliği ve yetersizliği nedeniyle doğru değerlendirme yapılamamaktadır.
- Sanat eseri alım-satımında; güvenlik, menşei, orijinallik, kopya, sahtecilik ve kaçakçılık sorgulamalarındaki güven problemleri; kaynak ve kayıt sorgulamalarında oluşan sistem eksiklikleri nedeniyle likidasyon yavaşlamaktadır.
- Menkulleştirme ve finansal kaynak oluşturma zorluğu nedeniyle, yatırımcı esere kolay ulaşamamaktadır.

3. Çözümün Modeli

Çalışmamızdaki öneri, blokzincir ağı ve bağlı teknolojiler üzerinde Menkulleştirme modeli ile âtıl sanat eserlerinin “Alternatif Finansal Kaynak” olarak dönüşümüdür.

3.1. Sanat Eseri Pazar Paydaşları

Şekil 1. Ekosistem Paydaşları

Sanat eseri piyasasında, sanat eserine ulaşma pek çok kanaldan gerçekleşmektedir: Bu kanallar arasında fuar, müze, galeri, müzayede evi ve çevrimiçi kanallar sayılabilir. Küresel sanat eseri ticaretinin sayı olarak az olsa da finansal hacim olarak büyük kısmı galeri ve müzayede evleri üzerinden yapılmaktadır.

Modelimizdeki ekosistemde Finans kuruluşlar platform sahibi olabilmektedir. Platform, menkulleştirilen ve hisseleştirilen sanat eserlerinin pay sahipliğinin el değiştirmesi, teminatlaştırılarak finansal kaynağa dönüştürülmesi, ikinci (2.) el alınıp satılması ve piyasa oyuncularının bir araya gelerek ve ticaret yapması mümkün olacaktır.

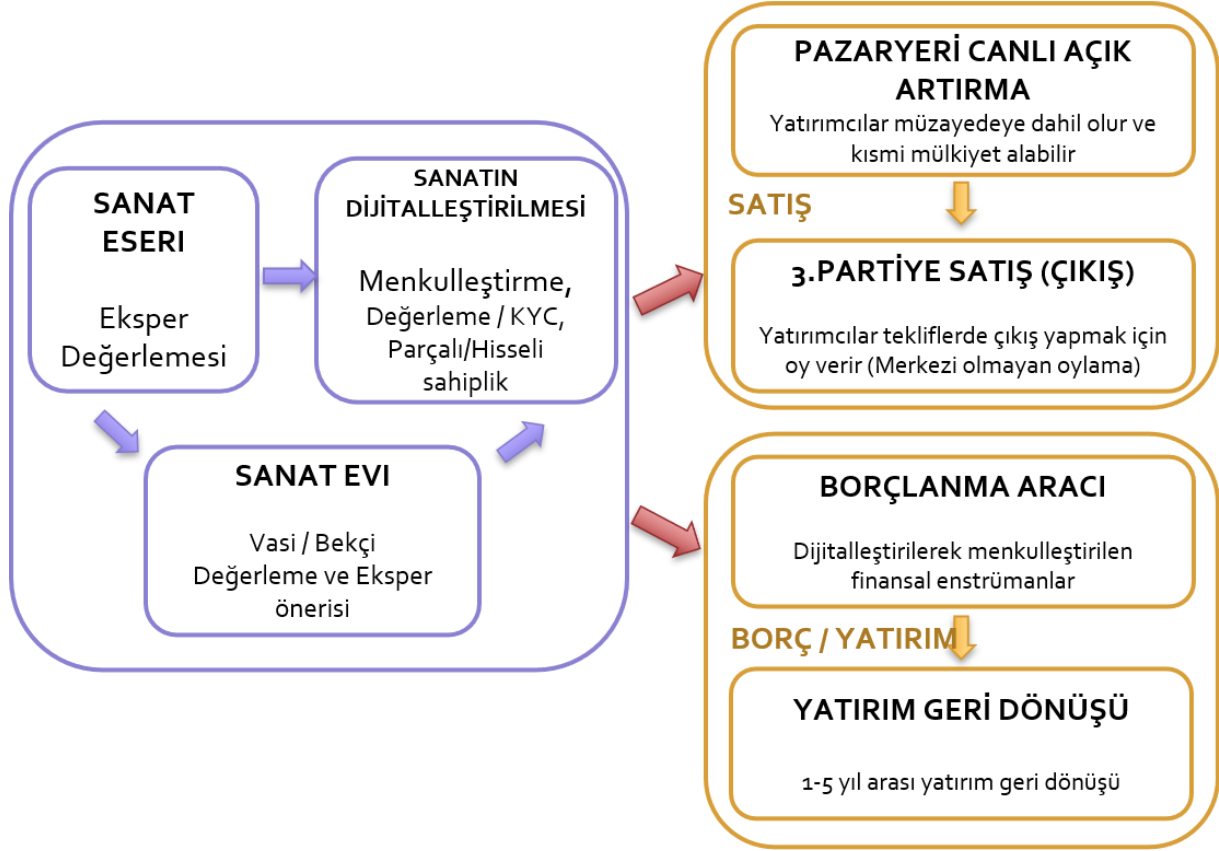
Şekil 1’de görüldüğü üzere Sanat eserinin ilk sahibi; eseri üreten sanatçı olabildiği gibi, tarihsel ve antika değeri olan eserleri ortaya çıkaran koleksiyonerler de olabilir. Bu paydaşlar sanat eserini pazara sunan kişiler oldukları için, maddi ve manevi değeri ile sisteme kaydettiren, orijin ve menşei bilen, eserin kısmi ve/veya fiziksel sahipliğini devam ettirerek finansal kaynak olarak kullanabilenlerden oluşmaktadır.

Yüksek değeri bulunan sanat eserlerine yatırım yapamayan görece olarak küçük yatırımcılar bu platform üzerinde yeni bir finansal kaynak olarak menkulleştirilen ve hisseleştirilen sanat eserlerinden pay alabilirler; koleksiyonerler üzerinde kısmi sahiplik hakkı elde edebilir, ikinci elde alım satım yaparak faizsiz kazanç elde edebilirler.

Şekil 1’de görüldüğü üzere Sanat ve müzayede evleri, müzeler ve galeriler sistemin sağlıklı çalışması için olmazsa olmazlardır. Bu kurumlar sanat eserlerinin sisteme kaydedilme ve kayıtların tutulduğu nokta (node) olurlar, sisteme kaydedilirken ve sorgulanırken değerini, orijinalliği ve menşei belirlenmesine katkıda bulunurlar. Pay sahiplerinin oy çokluğu ile güvenilir emanetçi, vasi ve bekçi görevini yürütürler. Fiziksel sergileme, müzayede ve açık artırmalar ile sanat eseri ve sahiplerine ek kazancın yanı sıra, eserin fiziksel satışını da sağlarlar.

3.2. Sanat Eseri Paydaş Mimarisi ve İş Akışı

Şekil 2: Paydaşlar Fonksiyonel Mimarisi

Sanat eseri; sanatçının kendi ilham ve isteği ile ortaya çıktığı gibi, talep üzerine de geliştirilebilir. Sanatçının elinden çıktıktan sonra bir anlamda ikinci ele geçtiğinde eserin değerlendirilmesi ve ekspertizi yapılır. Şekil 2’de görüldüğü üzere sanat evi; galeri ve müzayedeye evleri burada güvenli emanet, değerlendirme ve ekspertiz görevini yürütür. Sanat eseri üreticisi sanatçı veya sanat evi model önerisi platform üzerinde sanat eserini tanıtır.

Şekil 2’de görüldüğü üzere Sanatın dijitalleştirilmesi: Platforma tanıtılan ve kaydedilen sanat eseri dijitalleşmesi ve menkulleşmesi sağlanır. Platform üzerinde blokzincir değerlendirme paydaşları tarafından orijinal, menşei ve değerlendirilmesi yapılan sanat eseri menkulleştirilerek hisseli hale getirilmiş olduğundan, hisse ve pay sahipliği ile sanat eseri üzerinde kısmi sahiplik yapılabilir.

Bu aşamadan sonra sanat eserinin akıbetine, fiziksel olarak kaldığı depo, sergileneceği yer, ikinci elde ve müzayedeye, açık artırma dahil satışına kısmi sahipliğini elinde tutan pay sahipleri karar verir.

Şekil 2’de görüldüğü üzere Satış süreci: Kısmi sahipliği alınan sanat eserinin payları/hisseleri pazaryerinde açık artırma veya borsada satış yapılabilir, farklı pay/hisseler alınabilir. Akıllı

sözleşmelerdeki (Voshmgir, 2019) kurallara ve pay/hisse sahipliği oranında sanat eserlerinin fiziksel üçüncü partiye ve/veya müzayede satışları için oy kullanılabilir.

Şekil 2’de görüldüğü üzere Borç / Yatırım süreci: Kısmi sahiplik ile alınan pay/hisseler finansal enstrüman olarak borçlanma aracı şeklinde kullanılabilir. Borçlanma aracı olarak kredi verilebilir, ihraç edilen finansal enstrümanlara yatırım yapılabilir. DEFI (DEcentralized FInance - Adem-i merkezi finans) modelleri ve projeleri üzerinden farklı fikir, proje ve hatta kişilere borç verilebilir ve/veya yatırım yapılabilir (Chen – Bellavitis, 2020, 2).

3.3. Çözüm Modeli

Çalışma kapsamında iki boyutlu çözüm modeli önerilmektedir. Daha önce özetle aktarıldığı üzere modeldeki sıralama sanat eserinin menkulleştirilerek satışı ve sanat eserinin teminatlaştırılarak borç ve yatırım enstrümanı şeklinde kullanılabilmesi şeklinde olacaktır.

3.3.1. Sanat Eserinin Satışı

Sanat eseri Tokenizasyonu / Menkulleştirilme süreci:

- Saklama ve yediemin süreci
- Sanat eserinin pazarlama ve değerlendirme süreci (Müze ve sanat evi sergileme dönemi)
- Sanat Eserinin Menkulleştirilmesi / Tokenlaştırılması süreci
- Müzayede ve satış süreci (Sanat eserinin satışı)
- Pay sahipleri / hissedarlar karar mekanizması: Token Sahiplerinin %51’i, resmin üçüncü bir tarafa satılmasına karar verebilir.

Paydaşlara faydaları:

- İntifa hakkı sahibi (Eser sahibi, simsar, galeri, vb.) için faydaları:
 - Daha geniş bir sanat eseri pazarına ve esere ulaşabilir ve sahip olabilir.
 - Sahip olduğu sanat eserinin özel ve kendisinde kalmasını (Sanat eserinin akıllı sözleşme ve fikir/oy birliği ile sahibinde durabilmesi) sağlayabilir.
 - Yüksek aracı / ajans maliyetlerinden kaçınabilir.
- Sanat eseri yatırımcısı (Token / Hisse sahibi) için faydaları:
 - Kısmi de olsa yüksek bedelli bir sanat eserinin sahibi olabilmesini sağlar.
 - Pay / hisse değeri dışında ek bir kâr elde edebilir (müze gelirleri, sanat evleri ve sergilerden gelecek kira ve sergileme gelirleri)
 - Sanat eserinin satışı sırasında pazar değerini yakalamak mümkün olabilir.

3.3.2. Sanat Eserinin Teminatlaştırılması

Borçlanma aracı oluşturma süreci:

- Menkulleştirme (Tokenlaştırma) süreci
 - Kaynağın tokenizasyonu pay/hisseli hale getirme süreci
 - Borçlanma aracı oluşturma süreci
- Orta ve uzun vadeli yatırım süreci
 - Akıllı sözleşmeler sayesinde 1-5 yıl içinde geri kazanım vaadi ile finansal enstrüman ve yatırım aracı olarak yatırmak
- İkinci el pazarda alım – satım süreci
 - İkincil pazarda veya borsada borç enstrümanı veya pay/hisselerin alım ve satışı gerçekleştirilebilir.

Paydaşlara faydaları:

- İntifa Hakkı Sahibi (Sanat eseri sahibi, simsar, galeri, vb.) / Borçlu için faydaları:
 - Sanat eseri üçüncü taraf emanetinde saklanabilir.
 - Potansiyel yatırımcılar için daha geniş bir pazara ulaşabilir.
 - Akıllı sözleşme şartları ve oylaması ile sanat eseri sahibinde kalabilir.
 - Gerekli finansal kaynak için daha yüksek teminat değeri elde edebilir.
 - Yüksek aracı / ajans maliyetlerinden kaçınabilir.
- Sanat eser yatırımcısı (Token / Hisse) için faydaları:
 - Yatırımdan faiz oranı ve getiri elde edebilir.
 - Ödemenin yapılmaması durumunda sanat eserinin piyasa değerinden satışı ile hakkını elde edebilir.
 - Akıllı sözleşmeler ile hakkını, itfa zamanı ve kazancını garanti altına alabilir.

3.3.3. Teknik Çözüm

Modelin teknoloji altyapısı olarak blokzincir ve Dağıtık kayıt defter teknolojisi (Distributed Ledger Technology - DLT) yapısı kullanılması planlanmaktadır (UKGCSA, 2016).

Altyapı detayları ve teknik açıklamaları aşağıda anlatılmaktadır. Blokzinciri ve DLT yapısı sadece sanat eseri ticaretine değil, sanat eserinin kaynağı/orjinal çıkış noktası, işlem tarihçesi ve doğruluğunun paydaşlar tarafından doğrulanabilmesi, sonraki alım-satım ve hisseli sahip değişimleri ve vergi tahsilâtına da yardımcı olabilir.

Blokzincir üzerinde girdileri dağıtarak ve veri doğrulama işlemlerini çok sayıda farklı düğüme (node) dağıtarak, Dağıtık kayıt defter teknolojisi (DLT) tüm tarafların güvenebileceği şekilde referans alınabilir; kurcalama/değişiklik yapılmasını önleyen doğru ve tüm paydaşların

güveneceği kayıt oluşturulabilir. Teknolojinin çok önemli olan bu yönü sanat dünyasında eser değerlendirme ve el değiştirmelerinde de aynı şekilde işler.

Sanat eseri pazarında güven diğer endüstrilerden daha önemlidir. Sanat eseri pazarındaki büyük dolandırıcılık vakaları ve risklerine herkes aşınadır; bu türdeki riskleri önlemek blokzincir için iyi bir uygulama alanı ve umut vaat etmektedir. Herhangi bir sanat alışverişinde iki önemli nokta ve risk vardır: Bunlardan ilki satılan eser iddia edilen parçadır ve eseri satana veya aracısı olduğu kişi/kuruma aittir (veya onu satma hakkına sahiptir). Dağıtık kayıt defteri her iki riski de büyük ölçüde hafifletme/giderme potansiyeline sahiptir. Dağıtık kayıt defteri, hem belirli bir eserin sahiplik geçmişini izlemek hem de eserin orijinal olduğunu aynı anda kanıtlamak için kullanılabilir.

- Örneğin, fiziksel tanımlama etiketleri (örneğin, RFID etiketleri), bulunduğu yer ve mülkün kalıcı bir kaydını tutarak, taşındığı veya işlem gördüğü herhangi bir zamanda taranmasına izin veren bir sanat eserine eklenebilir. Yeni eserler, oluşturuldukları anda blokzincirine kaydedilebilir iken, mevcut eserler doğrulama uzmanları tarafından onaylandıktan sonra otantik/gerçek olarak doğrulanabilir. Eser her el değiştirdiğinde, mülkiyet kaydedilebilir ve güncellenebilir (MacDonald-Korth, vd., 2018).
- Ek olarak, bu tür eser alışverişleri genellikle tamamen gizli ve vergi olmadan yapılmaktadır. Bireyler için sanat piyasasında şeffaflığın olmaması kritik öneme sahiptir. Bazı yasal bölgelerde, özellikle de İngiltere’de sanatçılar, sonraki işlemlerde yasal olarak “Sanatçının Satış Hakkı” adı verilen bir lisans hakkına sahiptir. Eser sahipleri şeffaf olmama durumunu tercih edebilir duvarlarında pahalı bir sanat eseri asılı olduğunu yayınlamak istemeyebilir. Buna karşı eseri oluşturan sanatçılar daha fazla şeffaflık ve görünür olmak istemektedir.

Sanat eseri ile blokzincirin nasıl bütünleşebileceği konusunda ortaya çıkan iki rakip görüş vardır.

- İlki, çoğu sanatçının umudu olarak sektörde dağıtık kayıt defteri teknolojilerinin benimsenmesinin herkes için daha dengeli, şeffaf ve adil bir piyasaya yol açmasıdır. Özellikle sanatçılar, blokzincir eserleri ve değerlerini daha iyi izlemelerine yardımcı olacağını ve eserleri ile ilgili hak sahibi olduğu fonları toplamalarına yardımcı olacağını düşünmektedir. Daha geniş anlamda, blokzincir genç sanatçıların, sanatlarını daha fazla ortaya çıkarabilecekleri bir platform sunarak daha sürdürülebilir olmalarına olanak sağlayacaktır.

- Diğer rakip görüşte ise “korku” durumu söz konusudur. Bu görüş, “Blokzincir” in sanat piyasasını, sanatçılar için daha da ağır ekonomik maliyetler getireceği ve haklarından mahrum bırakacak bir kurum tarafından idare edileceği yönündedir. Böyle bir senaryoda, tek bir şirketi tarafından, fiziksel ve dijital sanat eserlerini izlemek, satmak mümkün olmaktadır. Bunun teknik anlamda gerçek bir blokzincir olması gerekmez; gerçekte daha geleneksel bir bilgi sistemiyle hayata geçirilebilir, ancak blokzincir terimi ile paydaşlar sanat eserlerini takip eden kapsamlı bir dijital kayıt hakkında genel bir fikir edinebilirler (MacDonald-Korth, vd., 2018).

4. Sonuç

Sanat eserleri, lüks bir tüketim ürünü, sosyal statü ve güvenilirlik göstergesi olduğu kadar yüksek varlık saklanabilen bir değerdir. Sanat eserleri diğer tüketim ürünleri gibi az tüketildiği zaman değer kaybetmez, talep arttığında da arzı kolayca artırılamaz. Bu özellikleri ile sanat eserleri hem önemli derecede varlık saklama aynı zamanda orta ve uzun vade içinde kazanç sağlamayı sağlayan bir yatırım enstrümanına dönüşmektedir.

Çalışma kapsamında blokzincir teknolojisi ile bireylerin veya kurumların sahibi oldukları âtil kaynakların, özellikle de değer taşıyan sanatsal ve tarihi eserlerin menkulleştirilmesine yönelik mali düzenleme esasları, mevzuat ve teknoloji boyutunda ilgili kamu düzenleyicilerinin gelecekte uygulayabileceği bir sisteme altyapı sağlamak amaçlanmıştır.

Önerilen model için kullanılacak blokzincir üzerinde verinin güvenliği, geçerliliği ve her paydaş tarafından kabul edilebilir olabilmesi için düğümlerin (nodes) defterlerine ayrı ayrı yazılarak dağıtık tutulması gereklidir.

Blokzincir üzerindeki temel yapı taşı “Akıllı sözleşme” yapısıdır; bir işin veya alışverişin akit altına alınması için tarafların arasında yapılacak akit; kurallarının, hak ve sorumlulukların, anlaşmazlık durumunda çözüm veya ayrılış şartlarının yazıldığı belgedir. Bu belge dağıtık olarak düğümlerin defterlerinde aynı şekilde yazıldığı için, müdahale edilemez, kişiye göre değiştirilemeyen ve düğümlerin aynı anda kabul ettiği veya reddettiği bir sözleşmeye dönüşür. Model önerisine konu olan âtil sanat eserlerinin değerleri, sahipliği ve yüksek bedelli olanların da elektronik ortamda kitlesel hak sahipliği, blokzincir platformu üzerinde finansal bir ölçek olarak token / hisse sahipliği şeklinde kullanıma açılacaktır. Dijital sertifikalar ile korunan hak sahipliği, şeffaf bir finansal modelin ilk örneklerinden olacaktır.

Türkiye’de kültürel varlıkların çeşitliliği dikkate alındığında sadece artan sayıda sanat eseri yatırımcısının yanı sıra kamusal anlamda da sanat eserlerinin güvenli, kayıt altında, yatırım,

risk dağıtma/yönetimi ve kaynak değerlendirme anlamında kullanımının da yolu açılmış olacaktır.

Kaynakça

- Akgiray, Vedat. *Blockchain Technology and Corporate Governance Report*. OECD, 6 Haziran 2018.
[http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAF/CA/CG/RD\(2018\)1/REV1&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAF/CA/CG/RD(2018)1/REV1&docLanguage=En)
- Chen, Yan – Bellavitis, Cristiano Chen. “Blockchain distruption and decentralized finance: The rise of decentralized business models”. *Journal of Business Venturing Insights*, 2 (2020).
<https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2019.e00151>
- DA, Deloitte ve ArtTactic. *The big Picture: Art & Finance is an emerging industry*. Deloitte, 2019. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/lu/Documents/financial-services/artandfinance/lu-art-and-finance-report-2019.pdf>
- MacDonald-Korth, Duncan, vd. *Blockchain and Financialisation in Visual Arts*. The Alan Turin Institute-DACS, 2018.
<https://www.dacs.org.uk/DACSO/media/DACSDocs/Press%20releases/The-Art-Market-2-0-Blockchain-and-Financialisation-in-Visual-Arts-2018.pdf>
- Mülayim, Selçuk. *Sanata Giriş*. Ankara: Bilim Teknik, 1994.
- Salttürk, Onur. *Sanat ve Finans*. İstanbul: TSPB. 2019. https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2019/11/Gosterge_Guz_2019.pdf
- UKGCSA, UK Government Chief Scientific Adviser. *Distributed Ledger Technology: beyond block chain*. London: UK Government Office for Science, 2016.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/492972/gs-16-1-distributed-ledger-technology.pdf
- Voshmgir, Shermin. *Token Economy: How Blockchains and Smart Contracts Revolutionize the Economy*. Berlin: BlockchainHub. 2019.

REASSESSMENT OF FINANCIAL DEVELOPMENT AND INCOME INEQUALITY RELATIONSHIP IN TERMS OF FINANCIALLY DEVELOPED AND UNDERDEVELOPED COUNTRIES

Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisinin Finansal Olarak Gelişmiş ve Gelişmemiş Ülkeler Açısından Yeniden Değerlendirilmesi

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Nurullah ALTINTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat
Bölümü
naltintas@sakarya.edu.tr
0000-0001-9425-3516

Ahmet Gökçe AKPOLAT

Dr. Öğr. Üyesi, Dumlupınar
Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans
ahmet.akpolat@dpu.ed u.tr 0000-
0001-7149-6339

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Altıntaş, Nurullah – Akpolat, Ahmet Gökçe. "Reassessment of Financial Development and Income Inequality Relationship in Terms of Financially Developed and Underdeveloped Countries". Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi 9/1(2021), 76-104.

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 15.04.2021

Kabul Tarihi: 02.06.2021

Yayın Tarihi: 30.06.2021

Reassessment of Financial Development and Income Inequality Relationship in Terms of Financially Developed and Underdeveloped Countries

Abstract

This paper investigates the relationship between financial development and income inequality for 52 countries over the period 2000-2014. 32 countries are determined as financially underdeveloped while 20 countries are determined as financially developed based on the classification made by Demirgüç-Kunt and Levine(2001). According to the results, the inverted-U hypothesis suggested by Greenwood and Jovanovic(1990) is confirmed for financially underdeveloped countries while the U-shaped relationship is true for the case of financially developed countries.

Keywords: Financial Development; Income Inequality; System GMM

Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisinin Finansal Olarak Gelişmiş ve Gelişmemiş Ülkeler Açısından Yeniden Değerlendirilmesi

Öz

Bu çalışma, için finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi 2000-2014 döneminde 52 ülke için araştırmaktadır. Demirgüç-Kunt ve Levine (2001) tarafından yapılan sınıflandırmaya göre 32 ülke finansal olarak az gelişmiş, 20 ülke ise finansal olarak gelişmiş olarak belirlenmiştir. Sonuçlara göre, finansal olarak gelişmemiş ülkelerde Greenwood ve Jovanovic (1990) tarafından ortaya konulan ters-U hipotezi doğrulanırken, finansal olarak gelişmiş ülkelerde ise U-biçimli ilişkiye ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Gelir Eşitsizliği, Sistem GMM

Introduction

The literature on financial development and economic growth dates back to a century ago and great progress has been made in this period. On the other hand, financial development- income inequality literature has not reached 30 years yet, it is developing day by day and new points that attract the interest of researchers in this field are mentioned. In the first study of Greenwood and Jovanovic (1990), the relationship between financial development and income inequality was theoretically modelled as inverted- U shape. According to this model, while financial development increases income inequality in the early stages of development; it was pointed out that the financial system develops along with economic development and reduces income inequality. After this theoretical study, Galor and Zeira (1993) and Banerjee and Newman (1993) modelled the relationship between financial development and income inequality as linear and negative. In other words, they theoretically demonstrated that financial development improves income distribution. Based on these theoretical studies, various studies have been conducted. It can be said that these studies are divided into 4 main groups in the prominent literature: In the first group, there are studies which conclude that financial development reduces income inequality. In the second group, there are studies showing that financial development increases income inequality. The third group consists of studies showing that there is a non-linear “U shape” relationship between financial development and income inequality. The last group of studies show that this non-linear relationship is in the “inverted-U” shaped form. The main reason behind the variation in these results is the differences between the period, country / country groups and the econometric method. In particular, the fact that the financial development levels of the countries discussed are different causes the findings to be different. Therefore, these different results in the literature prevent a dominant view on the effect of financial development on income inequality.

Clarke, Xu and Zou (2006), in their studies in the first group known as negative linear hypothesis, analyzed the relationship between income inequality and development of financial intermediation and covering the data of developing and developed countries for the period 1960-1995. Particularly, it has been studied whether the financial intermediation affects the income distribution according to the degree of financial development and thus linearity has been tried to be determined. They found that the increase in financial development in the long term reduced income inequality. Mookerjee and Kalipioni (2010) evaluated the financial development within the scope of financial access by using two-stage OLS method for 2000-2005 period in 65 countries and found that income inequality decreases as financial access increases. Bittencourt (2010) investigated the relationship between financial development and

Reassessment of Financial Development and Income Inequality Relationship in Terms of Financially Developed and Underdeveloped Countries

income inequality in 1985-1994, covering six major regions for Brazil, using Pooled Ordinary Least Squares and one-way Fixed Effects (FE) estimators. The result that financial development has a significant and robust effect in reducing income inequality is concluded. Batuo, Guidi, and Mlamba (2010), which examined the relationship by using the financial development index by GMM method for 22 African countries for the period 1990-2004, reached the conclusion supporting the negative linear hypothesis. Hamori and Hashiguchi (2012), in their analysis of 126 countries for 1963-2002 period and using static panel and GMM methods, pointed out that financial development reduces income inequality but this effect is limited by economic growth. Naceur and Zhang (2016) confirmed this hypothesis for 143 countries in the 1961-2011 period by OLS analysis and concluded that banking indicators are more important than market indicators. Paramati and Nguyen (2019), in which they examined the period of 1981-2014 and used panel ARDL method for 38 countries by making distinction between developed and developing countries, found that the development of the banking system reduces income inequality in both groups but the capital market development yields the same result only in developing countries.

On the other hand, there is an important literature which concludes that financial development increases income inequality. Denk and Cournede (2015), in their study covering the period of 1974-2011 for OECD countries, have shown that excessive financialization causes high income inequality. However, as long as the income of the lowest income group is not affected negatively, income inequality brought about by financialization does not decrease their welfare level. Sehrawat and Giri (2015) have examined the 1982-2012 period for India and in their analysis through the ARDL Boundary test, they concluded that the existing income inequality has increased with financial development. Haan and Sturm (2016) found a positive linear relationship between income inequality and financial development by using the Dynamic Panel Regression for the period 1975-2005 and 121 countries by representing the financial development with credits issued to the private sector. Seven and Coşkun (2016) conducted a GMM analysis covering the period of 1987-2011 by employing the principal components analysis and using banking and capital market indicators as financial development indicators for developing countries. It was concluded that the development of the banking system increased income inequality. Jauch and Watzka (2016) concluded that financial development increased income inequality by using Fixed Effects and Dynamic Panel Method in 138 developed and developing countries in the 1960-2008 period. Jobarteh and Kaya (2019), in their panel data analysis by establishing a comprehensive financial development index for 23 African

countries in the period of 1990-2014, found that financial development increased income inequality and recommended that low-income families should be provided to be able to reach finance with acceptable costs.

As for the U-shaped studies, there are studies, albeit less, which concluded that the relationship is non-linear “U-shaped”, meaning that financial development first decreases income inequality and then increases it after a certain threshold. Mansour and Wendel (2015) examined East Asian countries for the period 1960-2012. The results confirm the U-shaped hypothesis that the financial sector increases income inequality after reaching a certain size. Park and Shin (2017) stated that financial development contributes to low income inequality up to a certain point and after this point contributes to high income inequality. Brei et al. (2018) examined the effect of financial development on income distribution for 97 developed and developing market economies in the period 1989-2012, taking into account financial structures. According to the results, the connection between financial development and income inequality was confirmed. Financial development first corrects income inequality and then distorts it. However, the financial structure was found to be important for the effect of the relationship.

In the last group, in which Greenwood and Jovanovic (1990)’s theoretical model is confirmed, the presence of many studies is noteworthy. Bacarreza and Rioja (2008) examined 1960-2000 period for the country group consisting of Latin American and Caribbean countries and made their analysis through GMM method. Kim and Lin (2011) used panel threshold regression analysis in their study for 72 countries over the period 1960-2005 and confirmed the “Inverted-U hypothesis” as a result of the analysis. In this study, they emphasized that a certain value should be reached in order to benefit from the positive effect of financial development in reducing inequality in income distribution. Nikoloski (2013) confirmed this hypothesis by using GMM method in 1962-2006 period in a sample of developed and developing countries. Chen and Kinkyō (2016), in their studies using panel ARDL method and Pooled Mean Estimator for the period of 1961-2012 in 88 countries, concluded that while financial development increases income inequality in the short term, it decreases in the long term. Tita and Aziakpono (2016) examined the relationship between the Panel AMG estimator for 15 African countries and the 1985-2007 period using a number of financial development indicators and confirmed this hypothesis for certain indicators. Basirat et al. (2016) used the Fixed Effects method for 20 developing countries in the period 2000-2012 and reached the conclusion supporting the Inverted-U hypothesis. Azam and Raza (2018) examined the relationship for ASEAN-5 countries over the period 1989-2013 through GMM method and the financial development

index which they constructed. Bittencourt et al. (2019) examined the impact of financial development on income inequality for 50 states in the United States. The Panel fixed effects estimator was used in the analysis and the states were classified based on income inequality. It is concluded that in the group whose income inequality is below the sample average, financial development first increases income inequality and then decreases it.

In the studies mentioned above, financial development and income inequality have been examined in terms of both country groups, time dimension and the effects of different financial development indicators and these studies made significant contributions to the development of the literature. However, this relationship has not been analyzed in terms of financial development level in the prominent literature. Although there is a significant correlation between the income level of countries and financial development, this situation does not reveal certainty. In addition, Vietnam, China, Panama, Jordan and South Africa, which are determined to be financially developed and analyzed in this country group for the period 2000-2014, are not among the high income countries. On the other hand, countries such as Venezuela, Uruguay, Brazil, Argentina, Poland and Russia have higher income levels than the countries mentioned above, although they are included in the financially underdeveloped countries in our analysis. It turns out that the high-income level does not always guarantee high financial development (see Demirguc-Kunt and Levine, 2001: 118-121). Indeed, the fact that the theoretical studies in the relevant literature directly refer to financial development increases the importance of such a distinction. This led us to the need for a classification based on financial development in the relationship between financial development and income inequality. This requirement is the most important source of motivation for this study.

The next section introduces the data used in the analysis and make econometric analysis. Section 3 makes a discussion. The last section concludes and suggests the policy implications as an output of the econometric analysis and discussion.

1. Econometric Methodology and Data

This study investigates the impact of banking credits on income inequality in the financially developed and the undeveloped countries. In the econometric analysis, we use the data of the seven series of the five variables over the period 2000-2014 for 52 countries employing two-step panel GMM technique. The employed series in the analysis are the Gini coefficient (GINI) as an indicator of income inequality, the ratio of banking credits to GDP (BANK) and its square (BANK²) as a measure of financial development, natural logarithm real GDP percapita (LRGDP) and its square (LRGDP²) as a measure of economic growth, inflation (INF) and the

ratio of foreign trade to GDP (TR). The GINI data are obtained from the SWIID (Standardized World Income Inequality Database) database (Solt, 2019). The data belonging to the other variables are obtained from the Worldbank database. There is a vast literature on financial development-income inequality and economic growth-income equality nexus that banking credits and real GDP per capita are used to represent financial development and economic growth, respectively. (Clarke vd., 2006; Bacarezza and Rioja, 2008; Kappel, 2010; Kim and Lin, 2011; Hamori and Hashiguchi, 2012; Nikoloski, 2013; Chen and Kinkyo, 2016; Tita and Aziakpono; 2016; Haan and Sturm,2016; Nasreddin and Mensi, 2016; Basirat et.al, 2016; Guillen,2016) The reason why we take both the level values and the squares of the BANK and LRGDP variables is the prominent literature mentioned above, indicating that there may be a nonlinear relationship between income distribution and financial development as well as economic growth. Moreover, inflation (INF) and trade ratio (TR) are regarded as an influential factor having impact on income distribution in many studies(Tian et al., 2011; Georgantopoulos and Tsamis (2011); Faustino and Vali (2011); Monnin,2014; Barusman and Barusman (2017).

The model used in the analysis can be illustrated as follows:

$$GINI_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 GINI_{i,t-1} + \beta_2 GINI_{i,t-2} + \beta_3 BANK_{i,t} + \beta_4 (BANK_{i,t})^2 + \beta_5 LRGDP_{i,t} + \beta_6 (LRGDP_{i,t})^2 + \beta_7 INF_{i,t} + \beta_8 TR_{i,t} + u_{it} \quad (1)$$

$u_{it} = \mu_i + v_{it}$ (will be described below in detail) where $\mu_i \approx (0, \sigma^2)$ and $v_{it} \approx (0, \sigma^2)$ are independent of each other and among themselves, i and t shows individual units and time dimension, respectively. Two lagged values of the dependent variable GINI are used in the regression, due to the fact that the necessary AR(1) and AR(2) conditions are strictly provided in that specification.

We have classified the countries into two groups as financially developed and underdeveloped countries. According to the classification, 20 countries are determined as financially developed and 32 countries are determined as financially underdeveloped. Financial development status is determined by considering two criteria. In this context, if the ratio of the credits issued by the banking sector to the private sector in GDP for any country or the ratio of total transaction volume, which is an indicator of the capital market, in GDP is higher than the average value in the sample, that country is considered financially developed. If these two ratios are below the sample average, the country is considered as financially underdeveloped (Demirguc-Kunt and Levine, 2001: 114,119). However, for this classification to be successful for countries, it is important that the sample is sufficiently large. For example, if the group of a country is mostly

Reassessment of Financial Development and Income Inequality Relationship in Terms of Financially Developed and Underdeveloped Countries

composed of financially underdeveloped countries, then it can be identified as financially developed although it is financially underdeveloped. For this purpose, the classification of Altintas (2018), which compiles this method of Demirguc-Kunt and Levine (2001) to cover 108 countries for the period 2000-2014, is used. Accordingly, 108 countries were classified as financially developed and financially underdeveloped countries, and 52 countries with complete data of the gini coefficient representing income inequality were analysed.

Table-1. List of the Financially Underdeveloped and Financially Developed Countries

Financially Underdeveloped Countries		Financially Developed Countries	
Argentina	Macedonia	Australia	Turkey
Brazil	Mexico	Chile	United Kingdom
Bulgaria	Moldova	China	United States
Colombia	Morocco	Denmark	Vietnam
Costa Rica	Namibia	Hong Kong	
Cote D'ivoire	Praguay	Iceland	
Crotia	Peru	Israel	
Czech Republic	Phillippines	Japan	
Ecuador	Poland	Jordan	
Egypt	Romania	Korea	
El Salvador	Russia	Malaysia	
Georgia	Tanzania	Norway	
Hungary	Ukraine	Panama	
Indonesia	Uruguay	Singapore	
Kazakhstan	Venezuela	South Africa	
Kyrgyz Republic	Zambia	Switzerland	

2.1. Preliminary Data Analysis: Descriptive Statistics

Table-2. Descriptive Statistics

<i>Part 2a: Financially Developed Countries</i>								
<i>Variable</i>	<i>Obs</i>	<i>Unit of Measurement</i>	<i>Mean</i>	<i>Std. Dev.</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>Skewness</i>	<i>Kurtosis</i>
GINI	300	%	37.865	8.879822	23.6	58.7	0.356254	2.580503
BANK	300	% of GDP	110.3083	47.00342	21.4308	312.118	0.90217	4.195044
LRGDP	300	Natural log	9.906669	1.138919	6.920049	11.42537	-0.76837	2.679615
INF	300	%	3.871883	4.043873	-5.9921	22.6733	1.550664	7.528637
TR	300	% of GDP	115.4277	100.9388	24.4909	442.62	2.010765	6.199875
<i>Part 2b: Financially Underdeveloped Countries</i>								
<i>Variable</i>	<i>Obs</i>	<i>Unit of Measurement</i>	<i>Mean</i>	<i>Std. Dev.</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>Skewness</i>	<i>Kurtosis</i>
GINI	480	%	39.67188	7.951173	25	57.7	0.295467	2.271534
BANK	480	% of GDP	35.23749	16.54279	6.16823	73.8312	0.295467	2.271534
LRGDP	480	Natural log	8.47693	0.8719	6.414805	9.929194	-0.4452	2.288736
INF	480	%	7.855645	7.140955	-2.13643	45.9433	1.944138	8.273814
TR	480	% of GDP	78.82542	31.9536	22.106	168.924	0.610419	2.906099

Table-2 illustrates the descriptive statistics of the variables used in the econometric analysis according to the two separate country groups, respectively. Table-2 clearly shows that while the ratio of banking credits to GDP (BANK) and the ratio of foreign trade to GDP (TR) are relatively very high in the financially developed countries; on the other hand, inflation (INF) rate is quite low compared to the financially underdeveloped countries. The mean of Gini coefficient (GINI) is slightly lower in the financially developed countries and the minimum, maximum and standard deviation are very close. The mean of ratio of banking credits to GDP (BANK) is very high in the financially developed countries as well as its standard deviation, minimum and maximum values as compared with the financially underdeveloped countries. The mean of LRGDP is higher in the financially developed countries as it is expected due to the fact that the large majority of the financially developed countries are also developed countries. The mean of trade ratio (TR) is higher in the financially developed countries while its minimum, maximum and standard deviation are also higher. It is also remarkable that the standard deviation of trade balance (TR) is so close to its mean value in the financially developed countries showing that trade ratio significantly differentiates in this country group from time to time and country to country.

As an overall assessment, it can be concluded that when the two country groups are considered together, they can be considered as close to each other in terms of income inequality (GINI) , while they are different from each other in other aspects which are inflation (INF) , trade ratio (TR) and economic growth (LRGDP).

2.2. Dynamic Panel Data Analysis and Panel System GMM Technique

Panel data analysis plays an important role in obtaining relationships that are difficult to detect with a particular cross-section or time series. Moreover, panel data analysis is a useful method because it has more degree of freedom than time series analysis and includes more observations, as well as eliminating multicollinearity problems. On the other hand, since current behaviors of economic agents can be affected by past behaviors due to the several reasons such as continuity or habit persistence, dynamic effects need to be modeled. It is observed that many economic relationships are intrinsically dynamic. Therefore, dynamic panel data analysis allows economists to better comprehend the dynamics of adjustment (Baltagi, 2005:135). The first dynamic panel data model was developed by Balestra and Nerlove(1966) and since then these models have become widespread in the panel data literature (Milimet and McDonough, 2017).

A dynamic panel data model can be shown as follows:

$$y_{it} = \delta y_{i,t-1} + x'_{it}\beta + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad (2)$$

where y_{it} and $y_{i,t-1}$ is dependent variable and its lagged value, respectively. x_{it} denotes a vector of explanatory variables. u_{it} represents the error term and is assumed to follow a one-way error component model as follows:

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (3)$$

where the mean values of μ_i and v_{it} are assumed to be zero and the variances constant. However, there are some problems caused by using the lagged value of dependent variable as an explanatory variable. Since y_{it} is a function of μ_i , $y_{i,t-1}$ is therefore also a function of μ_i . In this situation, $y_{i,t-1}$ becomes correlated with the error term. The fact that the lagged value of the dependent variable is correlated with the error term makes the OLS estimator biased and inconsistent, even if v_{it} is not serially correlated. The fixed effects estimator becomes consistent only in samples where T is too large compared to N. Anderson and Hsiao (1981) developed a method in which individual effects can be eliminated through the first difference transformation. It is easier to overcome the problem of the correlation between explanatory

variables and the error term, in this manner. When we rewrite equation (1) following Anderson and Hsiao (1981), we get:

$$GINI_{i,t} - GINI_{i,t-1} = \beta_1(GINI_{i,t-1} - GINI_{i,t-2}) + \beta_2(GINI_{i,t-2} - GINI_{i,t-3}) + \beta_3(BANK_{i,t} - BANK_{i,t-1}) + \beta_4[BANK_{i,t}^2 - BANK_{i,t-1}^2] + \beta_5(LRGDP_{i,t} - LRGDP_{i,t-1}) + \beta_6[LRGDP_{i,t}^2 - LRGDP_{i,t-1}^2] + \beta_7(INF_{i,t} - INF_{i,t-1}) + \beta_8(TR_{i,t} - TR_{i,t-1}) + (v_{it} - v_{it-1}) \quad (4)$$

Anderson and Hsiao (1981) proposed that instrumental variables can be employed in the process of estimation of the difference equation shown in (4). In this method, $GINI_{i,t-2}$ variable can be used as instrumental variable. If v_{it} has no serial correlation, $GINI_{i,t-2}$ will be a valid instrumental variable. In spite of the fact that there exists a correlation between $GINI_{i,t-2}$ and $(GINI_{i,t-1} - GINI_{i,t-2})$, $GINI_{i,t-2}$ is not correlated with $(v_{it} - v_{it-1})$ which is the error term in equation (4) (Najarzadeh et.al, 2014). However, this instrumental variable (IV) estimation method results in inefficient estimates, albeit consistent, due to the failure to meet all appropriate moment conditions.(Baltagi, 2005:135-136). Arellano and Bond (1991) stated that this situation is caused by not using all possible instrumental variables and developed the generalized method of moments (GMM). The difference GMM method of Arellano and Bond (1991) and the system GMM method of Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998) have become widely used in the subsequent period for dynamic panel data analysis.

Arellano and Bond (1991) proposed that the use of all valid lagged values of variables as instrumental variables can be an efficient method. Arellano and Bond (1991) proposed an analogous procedure with Anderson and Hsiao (1981) to get rid of country-specific effects. However, they revealed that employing the difference equation method to remove country - specific effects brings about a new bias since the new disturbance term $(v_{it} - v_{it-1})$ of the difference equation is correlated with $(GINI_{i,t-1} - GINI_{i,t-2})$. If the error term does not have serial correlation and the regressors are weak, it is supposed that the following moment conditions hold:

$$E[GINI_{i,t} - s(v_{it} - v_{i,t-1})] = 0 \text{ for } s \geq 2; t = 3, \dots, T \quad (5)$$

$$E[X_{i,t} - s(v_{it} - v_{i,t-1})] = 0 \text{ for } s \geq 2; t = 3, \dots, T$$

where X 's denote the regressors. Arellano and Bond (1991) developed a one-step and a two-step GMM estimator by utilizing the moment conditions shown in equation (5) (Najarzadeh et.al, 2014).

In spite of the fact that they are commonly used in dynamic panel data analysis, Soto emphasized that both the difference GMM estimator suggested by Arellano and Bond (1991) system GMM developed by Blundell and Bond (1998) were developed within the context of labor and industrial studies which the number of individuals (N) is very large. However, the majority of dynamic panel studies include less than 100 countries and often less than half of that value. Moreover, the full set of instrumental variables cannot be used due to the small sample which may lower the efficiency of the various GMM estimators employed in studies. For this reason, Soto (2009) tested the performance of the different estimators including the difference GMM and the system GMM according to Monte Carlo simulations for small samples. He found that the system GMM estimator has the lowest bias as compared with the other estimators, including the difference GMM estimator (Soto, 2009). Furthermore, Blundell and Bond (1998) emphasized that the commonly employed difference GMM estimator obtained after taking first difference was concluded to possess large finite sample bias and poor precision characteristic in simulation studies under the condition that the autoregressive parameter is large and the number of time series observations is small. They demonstrated that the system GMM estimator, which they suggested, performs better than the difference GMM estimator when the additional moments conditions that necessitate for the system GMM are valid (Castello-Climent, 2008). Due to these crucial reasons, we prefer to use the system GMM estimator proposed by Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998).

As for the comparison between one-step and two-step system GMM, it is concluded that two-step system GMM is asymptotically more efficient than one-step system GMM. Even if earlier researchers one-step system GMM estimators due to the fact that the standard errors of two-step system GMM estimators were biased downwards, the bias in the standard errors are corrected using Windmeijer's (2005) error correction procedure (Roodman, 2009a). For this reason, we prefer using two-step system GMM estimator rather than one-step system GMM estimator due to its asymptotic efficiency.

Arellano and Bover (1995) suggested a forward orthogonal deviation transformation to eliminate country-specific effects rather than first-differencing transformation since first differencing transformation magnifies any gaps in the data. If one period of data is missing, two differences are missing in transformed data. The forward orthogonal deviation transformation transforms the data by subtracting each observation value from the average of all future observation values, thus preventing data loss no matter how many gaps. Since lagged observation values do not include in the formula, they are regarded as valid instruments

(Roodman, 2009a). Moreover, Hayakawa (2009) demonstrated through the method of Monte Carlo simulations that the GMM estimator of the model transformed by the FOD tends to work better than the one transformed by the first difference. Therefore, we prefer to use forward orthogonal deviation transformation to eliminate country-specific effects due to its advantages.

2.3. Results

Table-2 and Table-3 illustrate the two-step system GMM results for the financially underdeveloped and the financially underdeveloped countries, respectively. As mentioned above, both two lags of the dependent variable GINI are used since this specification provides the required AR(1), AR(2) and Hansen p-values. Four regression models are used to determine whether there is a nonlinear or a linear relationship for none, one or both of the finance-income inequality and finance-economic growth relationships. Moreover, a dummy variable, which its value is determined as 0 for 2000-2007 and 1 for 2008-2014, representing the 2008 global financial crisis is included in the regressions to control for the effects of the financial crisis. For both tables, Model1 assumes a linear relationship between finance-income inequality and economic growth-income inequality and the regression is set up accordingly. The regression of Model2 assumes that the nexus between finance and income inequality nonlinear, while the economic growth-income inequality nexus linear. On the contrary, Model3 assumes that while the relationship between finance and income inequality is linear, the economic growth-income inequality nexus is nonlinear. As for Model4, it assumes both of the finance-income inequality and economic growth-income inequality relationship is nonlinear.

2.3.1. Results for the Financially Underdeveloped Countries

Table-3. Two-Step System GMM Regression Results for the Financially Underdeveloped Countries

<i>Independent Variables</i>	<i>Model1</i>	<i>Model2</i>	<i>Model3</i>	<i>Model4</i>
<i>Gini(-1)</i>	1.5159***(4.44)	1.58***(6.36)	1.649***(10.61)	1.609***(13.16)
<i>Gini(-2)</i>	-0.529	-0.589*(-2.03)	-0.67***(-4.44)	-0.62***(-5.06)
<i>Bank</i>	0.0033	0.0198	0.0008	0.0423**(2.41)
<i>(Bank)²</i>		-0.0002		-0.0004**(-2.37)
<i>Lrgdp</i>	-0.295	-0.155	-2.976*(-1.74)	-5.978***(-2.91)
<i>(Lrgdp)²</i>			0.174*(1.73)	0.346***(2.88)
<i>Inf</i>	-0.021	-0.0235*(-1.78)	-0.113	-0.027**(-2.22)
<i>Tr</i>	-0.0018	-0.0024	-0.002	-0.0057**(-2.33)
<i>Crisis Dummy</i>	-0.0121	-0.32	-0.158	-0.131*(-1.81)
<i>AR(1)(p-value)</i>	0.091	0.046	0.003	0.000
<i>AR(2)(p-value)</i>	0.159	0.169	0.174	0.182
<i>Hansen J-test(p-value)</i>	0.229	0.547	0.221	0.780
<i>Number of Instruments</i>	16	19	19	22
<i>Number of Groups</i>	32	32	32	32
<i>Number of Observations</i>	384	384	384	384

- Robust t-statistics are reported in parentheses of estimated coefficients. The regression coefficients are estimated using the Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998) system GMM approach.

- ***, ** and * represent statistically significance at 1%, 5% and 10% significance level, respectively.

-Syntax used to obtain estimates of GMM is xtabond2 in Stata (Roodman, 2009b). Windmeijer (2005) finite sample correction for standard errors is employed.

-The values reported for the Hansen J-test is the p-values for the null hypothesis of instrument validity. The values reported for AR(1) and AR(2) are the p-values for first-and second-order auto-correlated disturbances in the first differences equations.

- Instrument list: For endogenous and predetermined variables, lags 1 and 2 of three lagged GINI, lagged BANK and BANK², two lagged LRGDP and LRGDP²; for strictly exogenous variables, TR and its first three lags and first two lags of crisis dummy. *collapse* command is used to reduce the number of instruments to avoid too many instruments problem as this problem weakens the Hansen test of the instruments' joint validity (Roodman, 2009a).

Table-3 clearly shows that the appropriate regression model is Model4 that demonstrates an existing a nonlinear relationship for both finance-income inequality and economic growth-income inequality nexus. Table-3 also shows that we confront a misspecification problem if the model specification is not determined as nonlinear for both financial development -income inequality and economic growth-income inequality nexus. As for the inappropriate models (Model1, Model2 and Model3), we can say the following: Even though the coefficient of lagged value of the dependent variable (GINI(-1)) has highly significant t-statistics in all of the four models, the most of the other variables in the Model1, Model2 and Model3 have statistically insignificant t-statistics. In Model2, only the two lagged value of Gini (GINI(-2)) and inflation has weak statistically significance t-statistics only at %10 significance level as well as GINI(-1). Looking at Model3, while the two lagged Gini (GINI(-2)) has a highly statistically significant coefficient at 1% significance level like the coefficient of the one lagged Gini (GINI(-1)); a weak U-shaped relationship, which the coefficient of LRGDP is negative and the coefficient of its square is positive, is determined at 1% significance level.

As for Model4, which is the most appropriate one, while the coefficient of lagged Gini (GINI(-1)) has a positive sign of the coefficient of two lagged Gini (GINI(-2)) has a negative sign. This shows that income distribution is adversely affected by the previous period's income distribution while it is positively affected by the income distribution of two periods before. Banking credits (BANK), which is a proxy for financial development, shows an inverted-U shaped relationship at 5% significance level that its coefficient is positive while the coefficient of its square (BANK²) is negative. This result indicates that the ratio of banking credits to GDP (BANK) distorts the income distribution in the early stages while it improves the income distribution in later periods in the financially underdeveloped countries. This can be interpreted that, since this group of countries consists of the financially underdeveloped countries, in the early stages of financial development, only a fraction of the population included in the upper-income group can have an opportunity to access to finance, which distorts income distribution. However, as the opportunities to access to financial facilities evolve positively, income distribution can start to improve since large sections of the population can benefit from these financial opportunities. In this situation, an improvement in income distribution can be expected. As for LRGDP, which is proxy for economic growth, it is observed that a strong U-shaped relationship between income inequality and economic growth is determined, since LRGDP has a negative coefficient while the coefficient of its square (LRGDP²) has a positive one which are both statistically significant at %1 significance level. This result shows that while

Reassessment of Financial Development and Income Inequality Relationship in Terms of Financially Developed and Underdeveloped Countries

economic growth positively affects the income distribution in the first stages, it adversely affects the income distribution in the following stages, in this country group. Looking at the impact of inflation (INF), it is seen that it reduced income inequality or improved income distribution for this time period in the financially underdeveloped countries. This can be considered as an interesting finding showing that the increase in inflation affected the upper-income group more than the lower-income group. As for trade ratio (TR), the coefficient of TR is negative and statistically significant at %1 significance level; this means that the increase in foreign trade in the financially underdeveloped countries reduced income inequality during the period under consideration. This result shows that people in the lower-income group benefited more from the welfare effect of foreign trade than people in the higher-income group, which improves income distribution. Looking at the impacts of global financial crisis which is proxied by a dummy variable, it is seen that its coefficient is significant at 10% level. This can be regarded as a weak evidence that it affected income distribution in financially underdeveloped countries for this time period. Despite the fact that this finding gives us weak evidence that the global financial crisis affected income distribution, if we take this weak evidence as a given data we can interpret this finding that the adverse impact of global financial crisis had been mostly on the upper-income group rather than the lower income group in the financially underdeveloped countries.

To summarize briefly; it is determined that the relationship between banking credits (BANK) and income inequality has an inverted-U shaped form while the economic growth-income inequality nexus has a U-shaped. Moreover, inflation (INF), foreign trade (TR) and the global financial crisis are determined as that they reduced income inequality in 2000-2014 time period.

2.3.2. Results for the Financially Developed Countries

Table-4: Two-Step System GMM Regression Results for the Financially Developed Countries

<i>Independent Variables</i>	<i>Model1</i>	<i>Model2</i>	<i>Model3</i>	<i>Model4</i>
<i>Gini(-1)</i>	1.501***(5.61)	1.71***(13.67)	1.712***(12.61)	1.786***(18.33)
<i>Gini(-2)</i>	-0.569**(-2.60)	-0.746*(-2.03)	-0.75***(-5.45)	-0.85***(-8.30)
<i>Bank</i>	-0.00255	-0.016	-0.0022	-0.021**(-3.58)
<i>(Bank)²</i>		-0.00004		0.00067*** (2.93)
<i>Lrgdp</i>	-0.419	-0.105	1.6693	3.085** (2.34)
<i>(Lrgdp)²</i>			-0.098	-0.183** (-2.41)
<i>Inf</i>	-0.0203	-0.0224*(-1.78)	-0.0111	-0.034*** (-3.53)
<i>Tr</i>	-0.0011	0.00096	0.0005	0.0013** (0.029)
<i>Crisis Dummy</i>	0.051	0.073	0.037	0.133** (2.28)
<i>AR(1)(p-value)</i>	0.060	0.027	0.013	0.022
<i>AR(2)(p-value)</i>	0.115	0.147	0.118	0.244
<i>Hansen J-test(p value)</i>	0.296	0.182	0.222	0.618
<i>Number of Instruments</i>	12	14	14	16
<i>Number of Groups</i>	20	20	20	20
<i>Number of Observations</i>	260	260	260	260

- Robust t-statistics are reported in parentheses of estimated coefficients. The regression coefficients are estimated using the Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998) system GMM approach.

- ***, ** and * represent statistically significance at 1%, 5% and 10% significance level, respectively.

-Syntax used to obtain estimates of GMM is xtabond2 in Stata (Roodman, 2009b). Windmeijer (2005) finite sample correction for standard errors is employed.

-The values reported for the Hansen J-test is the p-values for the null hypothesis of instrument validity. The values reported for AR(1) and AR(2) are the p-values for first-and second-order auto-correlated disturbances in the first differences equations.

- Instrument list: For endogenous and predetermined variables, lag 1 lagged GINI, three lagged BANK and BANK², LRGDP and LRGDP²; for strictly exogenous variables, INF and its first lag, TR and its first two lags. *collapse* command is used to reduce the number of instruments to avoid too many instruments problem as it weakens the Hansen test of the instruments' joint validity (Roodman, 2009a).

Table-4 illustrates the two-step system GMM regression results for the financially developed countries. It demonstrates that the most of the variables have statistically insignificant coefficients and t-statistics in Model1, Model2 and Model3. Only the coefficients one lagged and two lagged Gini (GINI(-1) and GINI(-2)) variables are determined as statistically significant in these three models as well as inflation (INF) variable in Model2 which has a weak significance at only 1% significance level. On the other hand, all of the coefficients and t-statistics of the variables of the Model4 have statistically significant signs showing that a nonlinear model specification is appropriate for both of financial development-income inequality and economic growth-income inequality nexus, just as in the case of Table-3. In other words, if we do not determine a nonlinear model for both of these relationships, as in Model 4, we will probably face a specification error.

As for Model4, while the coefficient of one lagged coefficient of Gini (GINI(-1)) has a positive sign, the coefficient of two lagged Gini (GINI(-2)) has a negative one indicating that the previous period's income distribution adversely affects current income distribution while the income distribution of two periods before reduces income inequality. Looking at the ratio of banking credits to GDP (BANK), which is a proxy for financial development, it is observed that a U-shaped relationship between financial development-income inequality. This finding reveals that banking credits reduce income inequality in the early period while they deteriorate income distribution in the following period. This situation can be interpreted that since these countries are financially developed countries, a vast majority of public can have opportunity to access to finance (especially when compared to the financially underdeveloped countries). For this reason, since a vast majority of public can benefit from financial resources, an increase in banking credits can lead to improve income distribution even in the early periods. However, in the following period, the financially developed countries can confront an excessive financialization phenomenon. In the case of excessive financialization or excessive credit expansion, the upper-income group in the financially developed countries has access to more finance than the low-income group. As for LRGDP, the relationship having an inverted U-shaped form is detected as a result of the analysis. This demonstrates that while economic growth distorts income distribution in the early stages, it improves income distribution in the following period. Looking at inflation (INF), its coefficient is statistically significant at 1% significance level and has a negative sign meaning that it reduces income inequality, as in the case of the financially underdeveloped countries. This can be considered as an interesting finding that the increase in inflation adversely affected the higher income group more than the

low income group in the financially developed countries as in the financially underdeveloped countries. Trade ratio (TR) has a positive and statistically significant sign at 5% significance level. This finding reveals that the wealthier people in the financially developed countries benefited more than the lower income group from international trade in this period. As for global financial crisis, which is proxied by a dummy variable, it is seen that it has a positive sign. This means that it distorted income distribution demonstrating that the global financial crisis had adversely affected the lower-income group more than the higher-income group.

To sum up, it is determined that the relationship between banking credits (BANK) and income inequality has a U-shaped form while the economic growth-income inequality nexus has an inverted-U shaped form. Inflation (INF) improved income distribution as in the case of the financially underdeveloped countries. On the other hand, as for the foreign trade (TR) and the global financial crisis, they proved to distort income distribution over the period 2000-2014 time period in the financially developed countries.

3. Discussion

Econometric findings show that financial development has non-linear and opposite effects on income inequality in the financially developed and the financially underdeveloped countries. Similarly, it is seen for these two groups that economic growth has non-linear and opposite effects on income inequality. On the other hand, while inflation in both of the country groups corrected the income inequality; the opposite effects of foreign trade volume is detected as a result of the analysis. These findings show that financial development level is an important classification instrument to measure the effects of important macroeconomic variables on income inequality.

In the financially underdeveloped country group, the increase in the credits issued to the private sector (financial development) increases income inequality up to a certain level. This is explained by the fact that the low-income group makes less use of the financial system than the high-income group. The problem of low-income people to access to the financial system is an important factor in this result. Institutional and / or legal barriers for the low-income group, easier access to banking services due to the economic power of individuals or groups with high income, and the inability of the low-income group to obtain sufficient collateral lead to only one group to benefit from the financial system, while the other group deprives. This situation increases the income inequality even more (Seven and Coşkun (2016)). On the other hand, if financial development results in excess return on capital and high returns for financial sector professionals, and if there is little benefit for the poor, then it may worsen rather than correct

income inequality (Park and Shin (2017)). These are the reasons why the financial system cannot be fully fulfilled until the financial development reaches a certain level and can be expressed as the most probable reasons for the increase in income inequality. From the perspective of financial development, it is seen that with the reaching of a certain level of credits issued to the private sector, income inequality decreases in the financially underdeveloped countries. As Kim and Lin (2011) point out, a certain level of financial development, even if low, is a prerequisite for reducing income inequality. The increase in access to the financial system after this level and the benefit of all income groups from the system can be said to be the most obvious reason for the decrease in inequality. As one of the possible reasons for this situation, Demirgüç-Kunt and Levine (2009) argue that financial development may indirectly affect income inequality by changing the composition of labor demand. If expanded financial services increase the demand for low skilled workers, the wages of low skilled workers will increase, indicating that it will contribute to a reduction in income inequality.

It was concluded that the increase in credits issued to the private sector in the financially developed country group reduces the income inequality to a certain level, but after this level, the increase in loans increased the income inequality. As this group of countries left financial underdevelopment behind, financial development offers the expected contribution in terms of income distribution at the first stage. However, in the next stage, excessive credit expansion has a negative effect on income distribution, just as it has a negative impact on growth, which is one of the most important macroeconomic indicators. Income inequality worsens as the high-income group makes greater use of excessive credit expansion than the low-income group. This result is consistent with the results of the comprehensive study of Denk and Cournede (2015) for OECD countries. As a matter of fact, Denk and Cournede (2015) clearly demonstrated that excessive financialization brought about high income inequality. Various studies show that fast and excessive growth in loans is one of the most common factors related to financial crises (Demirgüç-Kunt and Detragiache 1998; Kaminsky and Reinhart 1999). Moreover, in these countries where the ratio of credits over GDP is high, income inequality is widening due to the phenomenon of unemployment experienced as a result of the crises which may be seen as possible effects of excessive financialization. Considering that excessive credit expansion may lead to financial instability, as Seven and Coşkun (2016) pointed out, this situation adversely affects the corrective effect of financial development on income inequality.

When the financially underdeveloped and developed groups are considered together, financial development first increases the income inequality and the low-income group cannot benefit

from the financial system sufficiently due to various disruptions in this period. With the increase in financial development after this period and as a result of the deepening in the markets, income inequality decreases with financial development. This period also covers the first period of the financially developed group. We can define this period as the stage that can benefit from financial development. In the period of financially developed but excessive credit expansion, there are still increases in income inequality along with the crisis, instability and macroeconomic imbalances. In this period, just like the first stage of the financially undeveloped period, it is seen that the income groups are affected negatively from the financial development in terms of income distribution.

As for the effect of economic growth on income inequality, income inequality gets better in the first stage of the economic growth in the underdeveloped country group while income inequality deteriorates after a certain period. This result shows that Kuznets' inverted-U hypothesis is not valid in this country group, and studies supporting similar results (Kim et al., 2011; Huang, 2012; Blanco and Ram, 2019) are available in the literature. In the financially developed country group, the inverted-U hypothesis of Kuznets is confirmed by the studies such as Dawson (1997), Bahmani-Oskooee and Gelan (2008) and Thornton(2001). Accordingly, income inequality worsens in the first stages of economic growth while it recovers with growth later. Despite the fact that the Kuznets hypothesis explaining the relationship between economic growth and income inequality is popular in the literature, there is no consensus. Therefore, it is difficult to explain the results in a simple way. Investigations should be made by taking into consideration the economic conditions, sectoral structures and development conditions of the countries. As for inflation, trade volume and the global crisis, it is seen that inflation, trade volume and the global crisis reduces income inequality in the financially underdeveloped country group. On the other hand, it is concluded that the trade volume and the global crisis increase income inequality while inflation reduces it in the financially developed country group. The existence of a negative relationship between inflation and income inequality in both of these two country groups which they have single-digit inflation rate is consistent with the results of Monnin (2014). Monnin (2014) concluded that the increase in inflation had a corrective effect on income inequality during low inflation. The financial instability in the financially developed country group, which increases the income inequality of the global crisis, and the effects of excessive credit expansion in these countries, are the most important causes of the crisis. Before the crisis, the high level of financial depth in these countries can be considered to cause negative effects of the global crisis on every income group

and thus low-income groups and increase the income inequality. Since the access to finance in the underdeveloped countries is mostly in the high-income level of the population, it can be stated that this income group is affected more negatively than the low-income group and the income inequality decreases. The results of the financially underdeveloped country group that trade volume has a negative impact on income inequality are parallel to Georgantopoulos and Tsamis (2011) and Faustino and Governor (2011) studies. On the other hand, the result that the trade volume increases income inequality in the financially developed country group is compatible with the results of Tian et al. (2011) and Barusman and Barusman (2017).

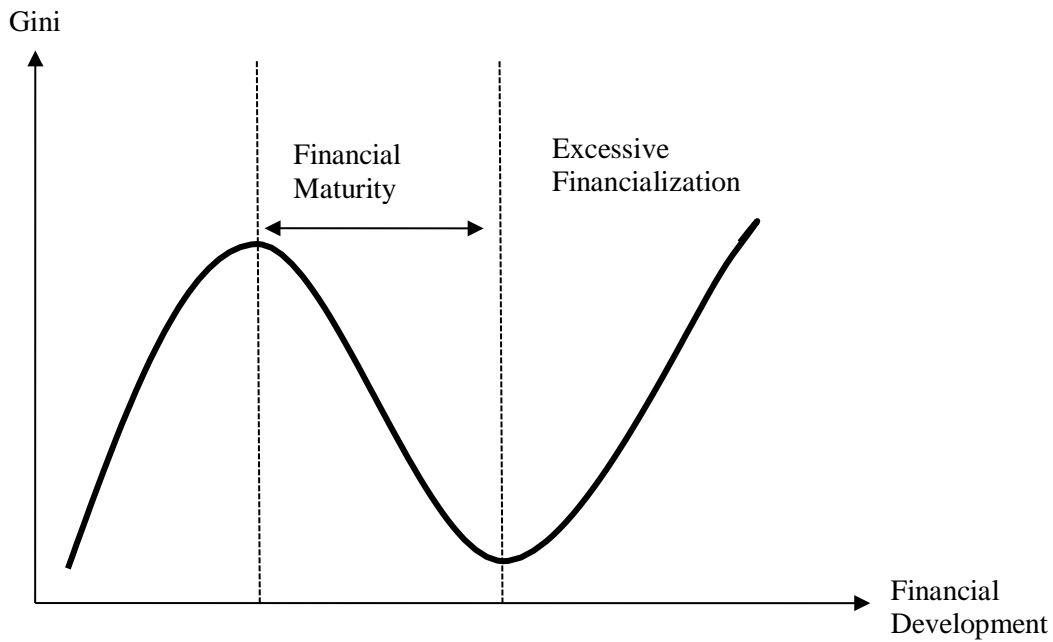
4. Conclusion and Policy Implications

The relationship between financial development and income inequality was investigated by employing two-step panel system GMM for the period 2000-2014, in this study. 52 countries are classified into two groups as financially developed and underdeveloped countries. 32 countries are determined financially underdeveloped while 20 countries are classified as financially developed countries. This distinction is made based on the work of Demirguc-Kunt and Levine (2001).

When the findings are taken into consideration, it appears that different results are remarkable for both country groups. It is demonstrated that the hypothesis U is valid for the group of financially developed countries while the inverted-U hypothesis of Greenwood and Jovanovic (1990) is validated for the financially underdeveloped countries. When the results of this study covering 52 countries and 15 years are evaluated in general, the following basic conclusions can be reached: Financial development phases can be divided into 3 periods in general. The first stage can be defined as a phase of financial underdevelopment. Typical features of this period include low financial access and high-income people making more use of this system. Financial depth is not available at this stage. Therefore, a positive relationship exists between financial development and income inequality at this stage. The second stage is the period in which financial depth accelerates while access to financial services is accelerated and financial depth increases. In this period, low income groups can get a higher share from financial development, which reduces income inequality. This stage can be called as “financial maturity”. The third phase can be defined as the period of excessive financialization in which the financial depth reached very high rates in GDP and there exists excessive credit expansion. In this period, income inequality increases with excessive financialization. Although the low-income group continues benefiting from financial services during the period of excessive financialization, it is concluded that the high-income group benefited even more. Therefore, it is observed that the

financially underdeveloped country group can be considered in the 1st and 2nd stages; while the financially developed country group can be concluded that they are in the 2nd and 3rd stages. As an overall assessment, the inverted-U shaped curve of Greenwood and Jovanovic(1990) was suggested for the period before 1990. On the other hand, the phenomenon of excessive financialization is said to be mostly observed in the post-1990 period. For this reason, the inverted-U shaped curve of Greenwood and Jovanovic (1990) can be regarded as valid for pre-1990 period. However, due to the fact that excessive financialization is mostly observed in post-1990 period, the wavy curve-shaped relationship can be regarded as valid for the entire financial development process including excessive financialization. The Figure-1 summarizes the entire process explained above.

Figure-1. Wavy Curve-Shaped Financial Development-Income Inequality Relationship

Based on these results discussed and mentioned above, we can say that countries should establish income inequality policies according to their own financial development stages and stage conditions in which they present. The following policy implications can be drawn from the analysis based on the results mentioned and discussed above:

1. When the three stages of financial development are taken into consideration, it is seen that income inequality has increased in the first and last stages, that is, the desired contribution from the financial system cannot be achieved. From this point of view, for the first stage, governments should ease the collateral requirement of the low-income group wishing to receive

services from the financial system and provide facilities for this group. The low-income group, which has been rendered serviceable from the financial system, can have access to opportunities to improve their human capital.

2. Governments should pave the way for the low-income group that cannot benefit from the banking system to benefit from the micro-finance system, which can ensure that these groups have regular income and reduce income inequality.

3. Governments in countries at the stage of excessive financialization need to refrain from financing towards excessive and inefficient areas. Restrictions on lending should also be imposed here with appropriate regulations.

4. The hidden access of the elite groups wishing to gain more shares in financial development should be prevented and transparency should be ensured.

5. In order to avoid deterioration of financial stability through excessive financialization, attention should be paid to directing credits to production and to distribute them to the benefit of large masses, and to prevent the use of certain high-income groups and utilization in unproductive areas away from production.

Further studies should increase the number of countries examined to investigate whether the results presented in this study are globally valid. Moreover, they can analyze the effects of financial development on income inequality by using other variables representing financial development other than banking credits or established financial development indexes.

References

Altıntaş, Nurullah. *Finansal Gelişmişlik Üzerine Bir İnceleme (in Turkish)*, DORA Yayınları; An Inquiry on Financial Development, DORA Publications, 2018.¹

Anderson, Theodore Wilbur - Hsiao, Cheng. "Estimation of Dynamic Models With Error Components". *Journal of the American statistical Association* 76/375 (1981). 598-606.

Arellano, Manuel - Bond, Stephen. "Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations". *The Review of Economic Studies* 58/2 (1991), 277-297.

Arellano, Manuel - Bover, Olympia. "Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models". *Journal of Econometrics* 68/1 (1995), 29-51.

¹ There is no English version of this book.

- Azam, Muhammad - Raza, Syed Ali. "Financial Sector Development and Income Inequality in ASEAN-5 Countries: Does Financial Kuznets Curve Exists?". *Global Business and Economics Review* 20/1 (2018), 88-114.
- Bahmani-Oskooee, Mohsen - Gelan, Abera, "Kuznets inverted-U hypothesis revisited: a time-series approach using US data". *Applied Economics Letters* 15/9 (2008), 677-681.
- Balestra, Pietro - Nerlove, Marc. "Pooling Cross Section and Time Series Data in The Estimation of a Dynamic Model: The Demand For Natural Gas". *Econometrica (pre-1986)* 34/3 (1966), 585.
- Baltagi, Badi H. *Econometric Analysis of Panel Data*, 3rd edn. John Wiley:New York. (2005).
- Banerjee, Abhijit V. - Newman, Andrew F. "Occupational choice and the process of development". *Journal of Political Economy* 101/2 (1993), 274-298.
- Barusman, Adoni Fornio - Barusman, Yusuf Sulfarano. "The impact of international trade on income inequality in the United States since 1970's". *European Research Studies Journal* 20/4A (2017), 35-50.
- Basirat, M., Ahmadi, M., & Mohammadi, M. (2016). "The study of the effect of financial market development on income distribution of selected list of developing countries". *Journal of Fundamental and Applied Sciences*, 8, 592-607.
- Batuo, Michael Enowbi vd. Financial development and income inequality: Evidence from African Countries. *African Development Bank* (2010), 1-27.
- Zhang, Ruixin - Naceur, Sami Ben. "Financial Development, Inequality and Poverty: Some International Evidence". *International Review of Economics & Finance* 61 (2016), 1-16.
- Blanco, German - Ram, Rati. "Level of Development and Income Inequality in The United States: Kuznets Hypothesis Revisited Once Again". *Economic Modelling* 80 (2019), 400-406.
- Brei, Michael vd. *Financial Structure and Income Inequality*. CEPR Discussion Papers 13330, C.E.P.R. Discussion Papers, (2018).
- Posted: 2018-11
- Blundell, Richard - Bond, Stephen, "Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models". *Journal of Econometrics* 87/1 (1998), 115-143.

Reassessment of Financial Development and Income Inequality Relationship in Terms of Financially Developed and Underdeveloped Countries

- Bittencourt, Manoel. "Financial development and inequality: Brazil 1985–1994". *Economic Change and Restructuring* 43/2 (2010), 113-130.
- Bittencourt, Manoel at. all. "Does Financial Development Affect Income Inequality in the US States?". *Journal of Policy Modeling* 41/6 (2019), 1043-1056.
- Canavire-Bacarreza, Gustavo J. - Rioja, Felix K. "Financial Development and the Distribution of Income in Latin America and the Caribbean". (2008).
- Castelló-Climent, Amparo. "On the Distribution of Education and Democracy". *Journal of Development Economics* 87/2 (2008), 179-190.
- Chen, Wang - Kinkyō, Takuji. "Financial Development and Income Inequality: Long-Run Relationship and Short-Run Heterogeneity". *Emerging Markets Finance and Trade* 52/3 (2016), 733-742.
- Clarke, George R. at all. "Finance and income inequality: what do the data tell us?". *Southern Economic Journal*, (2006). 578-596.
- Dawson, P. J. "On Testing Kuznets' Economic Growth Hypothesis". *Applied Economics Letters* 4/7 (1997), 409-410.
- DE HAAN, Jacob - STURM, Jan-Egbert. "How development and liberalisation of the financial sector is related to income inequality: Some new evidence". *BAFFI CAREFIN Centre Research Paper* (2016). (2016-33).
- Demirgüç-Kunt, Asli - Levine, Ross. (Eds.). *Financial Structure and Economic Growth: A Cross-Country Comparison of Banks, Markets, and Development*. MIT press (2001).
- Denk, Oliver, - Cournède, Boris. "Finance and income inequality in OECD countries". Available at SSRN 2649944, (2015).
- Faustino, Horácio C. - Vali, Carim. "The Effects of Globalization on OECD Income Inequality: A Static and Dynamic Analysis" Working paper 12. (2011).
- Galor, Oded - Zeira, Joseph. "Income distribution and macroeconomics". *The Review of Economic Studies* 60/1 (1993), 35-52.
- Georgantopoulos, Andreas G. - Tsamis, Anastasios. "The Impact of Globalization on Income Distribution: The Case Of Hungary". *Research Journal of International Studies* 21 (2011), 17-25.

- Greenwood, Jeremy - Jovanovic, Boyan. "Financial development, growth, and the distribution of income". *Journal of political Economy* 98/5, Part 1 (1990), 1076-1107.
- Guillen, Jorge. "Does Financial Openness Matter in the Relationship Between Financial Development and Income Distribution in Latin America?". *Emerging Markets Finance and Trade* 52/5 (2016), 1145-1155.
- Hamori, Shigeyuki - Hashiguchi, Yoshihiro. "The Effect of Financial Deepening on Inequality: Some International Evidence". *Journal of Asian Economics* 23/4 (2012), 353-359.
- Huang, Hiung-Ju. "Corruption, Economic Growth, and Income Inequality: Evidence from Ten Countries in Asia". *World Academy of Science, Engineering and Technology* ICRG, 66 (2012), 354-358.
- Kim, Dong-Hyeon - Lin, Shu-Chin. "Nonlinearity in the Financial Development–Income Inequality Nexus". *Journal of Comparative Economics* 39/3 (2011), 310-325.
- Jobarteh, Mustapha - Kaya, Huseyin. "Revisiting financial development and income inequality nexus for Africa". *African Finance Journal* 21/1 (2019), 1-22.
- Jauch, Sebastian - Watzka, Sebastian. "Financial Development and Income Inequality: A Panel Data Approach". *Empirical Economics* 51/1 (2016), 291-314.
- Kim, Dong-Hyeon - Lin, Shu-Chin. "Nonlinearity in The Financial Development–Income Inequality Nexus". *Journal of Comparative Economics* 39/3 (2011), 310-325.
- Kappel, Viven. "The effects of financial development on income inequality and poverty". *CER-ETH-Center of Economic Research at ETH Zurich, Working Paper*, (2010), (10/127).
- Mansour, Mohamed Salah - Wendel, Miria . "Finance and Inequality Evidence from East Asia". *Eurasian Journal of Economics and Finance* 3/3 (2015), 1-16.
- Millimet, Daniel L. - Mcdonough, Ian K. "Dynamic Panel Data Models With Irregular Spacing: With an Application to Early Childhood Development". *Journal of Applied Econometrics* 32/4 (2017), 725-743.
- Monnin, Pierre. "Inflation and income inequality in developed economies". CEP Working Paper Series (2014).
- Mookerjee, Rajen - Kalipioni, Paul. "Availability of Financial Services and Income Inequality: The Evidence from Many Countries". *Emerging Markets Review* 11/4 (2010), 404-408.

Reassessment of Financial Development and Income Inequality Relationship in Terms of Financially Developed and Underdeveloped Countries

- Najarzadeh, Reza. at all. "Does the Internet Increase Labor Productivity? Evidence from a Cross-Country Dynamic Panel". *Journal of Policy Modeling* 36/6 (2014), 986-993.
- Nasreddine, Kaide - Mensi, Sami. "Financial Development and Income Inequality: The Linear versus the Nonlinear Hypothesis". *Economics Bulletin* 36/2 (2016), 609-626.
- Nikoloski, Zlatko. "Financial sector development and inequality: is there a financial Kuznets curve?". *Journal of International Development*, 25/7 (2013), 897-911.
- Paramati, Sudharshan Reddy - Nguyen, Thanh Pham Thien. "Does Financial Market Growth Improve Income Distribution? A Comparison of Developed and Emerging Market Economies of the Global Sample". *International Journal of Finance & Economics* 24/1(2019), 629-646.
- Park, Donghyun - Shin, Kwanho. "Economic growth, financial development, and income inequality". *Emerging Markets Finance and Trade* 53/12 (2017), 2794-2825.
- Roodman, David. "A Note on the Theme of Too Many Instruments". *Oxford Bulletin of Economics and statistics* 71/1 (2009a), 135-158.
- Roodman, David. "How to Do Xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata". *The Stata Journal* 9/1 (2009b), 86-136.
- Sehrawat, Madhu - Giri, Ak. "Financial Development and Income Inequality in India: An Application of ARDL Approach". *International Journal of Social Economics* 42/1 (2015), 64-81.
- Seven, Unal - Coskun, Yener. "Does Financial Development Reduce Income Inequality and Poverty? Evidence from Emerging Countries". *Emerging Markets Review* 26 (2016), 34-63
- Solt, Frederick. "Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database." SWIID Version 8.1, May 2019
- Soto, Marcelo. "System GMM Estimation With a Small Sample". *UFAE and IAE Working Papers* 780.09 (2009)
- Tian, Xiaofei. at all. "The Impact of Economic Globalization on Income Distribution: Empirical Evidence in China." *Economics Bulletin*, 4/35 (2008), 1-8.

Tita, Anthanasius Fomum - Aziakpono, Meshach Jesse. “Financial Development and Income Inequality in Africa: A Panel Heterogeneous Approach”. *Cape Town: ERS Working Paper, 614* (June 2016).

Thornton, Jhon. “The Kuznets Inverted-U Hypothesis: Panel Data Evidence from 96 Countries”. *Applied Economics Letters 8/1* (2001), 15-16.

Windmeijer, Frank. “A Finite Sample Correction for the Variance of Linear Efficient Two-Step GMM Estimators”. *Journal of econometrics 126/1* (2005), 25-51.

TÜRKİYE'DE KARBONDİOKSİT EMİSYONU VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: YAPISAL KIRILMALI TESTLERDEN KANITLAR

The Relationship Between Carbon Dioxide Emission and Economic Growth in Turkey: Evidence from Structural Break Tests

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Gökhan KONAT

Öğr. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Ekonometri Bölümü
gokhan.konat@inonu.edu.tr
0000-0002-0964-7893

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social Research, Sakarya/TURKEY

Konat, Gökhan. "Türkiye'de Karbondioksit Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırımlı Testlerden Kanıtlar". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 9/1(2021), 105-122.

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 04.06.2021

Kabul Tarihi: 17.06.2021

Yayın Tarihi: 30.06.2021

Türkiye’de Karbondioksit Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Testlerden Kanıtlar

Öz

Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) Hipotezi, çevresel tahribat ile kişi başına düşen gelir arasındaki uzun vadeli ilişkiyi göstermektedir. Yani gelir arttıkça çevresel tahribat artmaktadır ve bu artış zirveye ulaşıldıktan sonra gelirdeki herhangi bir artış dönüm noktası olmakta ve çevresel kirlenmelerin azalmasına neden olmaktadır. Politika yapıcılar da son zamanlarda çevresel kirlilik ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiye yoğun ilgi göstermişler ve yapılan bazı çalışmalarda çevresel kirlilik ve kişi başına düşen gelir arasında ters-U ilişkisi bulmuşlardır. EKC hipotezine göre, ekonomik büyüme gelecekteki çevre sorunlarının çözümü olacaktır. EKC’nin çevre üzerine doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bir ekonominin gelişme aşamasında yapısı değişir, ekonomik yapıdaki değişikliklerle kirlilik artar. Bu çalışmada, EKC hipotezi temelinde 1960-2016 dönemini kapsayan veriler ile Türkiye için çevresel kirlilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Veriler Dünya Bankası resmi veri tabanından elde edilmiş olup bu veriler ile yapısal kırılmalı birim kök testlerinden Kapetanios (2005) birim kök testi ve bu teste dayanan Maki (2012) eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Çalışmanın analizden elde edilen ampirik bulgular doğrultusunda iki değişkenin de farkının alındıktan sonra durağan hale geldiği yani $I(1)$ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla yapılan Maki (2012) kırılmalı eşbütünleşme sonucuna göre de seriler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görülmektedir. Uzun dönem katsayılarının tahmininde ise ters-N ilişkisinin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karbondioksit Emisyonu, Ekonomik Büyüme, Birim Kök, Eşbütünleşme, Yapısal Kırılma

The Relationship Between Carbon Dioxide Emission and Economic Growth in Turkey: Evidence from Structural Break Tests

Abstract

The Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis shows the long-term relationship between environmental damage and per capita income. In other words, as income increases, environmental damage increases, and after this increase reaches its peak, any increase in income becomes a turning point and causes a decrease in environmental pollutants. Policymakers have also recently paid great attention to the relationship between environmental pollution and per capita income, and some studies have found an inverse-U relationship between environmental pollution and per capita income. According to the EKC hypothesis, economic growth will be the solution to future environmental problems. EKC has a direct impact on the environment. In the development phase of an economy, its structure changes, and pollution increases with changes in the economic structure. In this study, on the basis of the EKC hypothesis, the data covering the period 1960-2016 and the relationship between environmental pollution and economic growth for Turkey were examined. The data were obtained from the official database of the World Bank, and Kapetanios (2005) unit root test, which is one of the structural break unit root tests, and Maki (2012) cointegration test based on this test were applied. In line with the empirical findings obtained from the analysis of the study, it was concluded that after taking the difference of both variables, they became stationary, that is, $I(1)$. Therefore, according to the cointegration result of Maki (2012) with the break, it is seen that there is a long-term cointegration relationship between the series. It was concluded that there is an inverse-N relationship in the estimation of the long-term coefficients.

Keywords: Carbon Dioxide Emission, Economic Growth, Unit Root, Cointegration, Structural Break

Giriş

Simon Kuznets 1955 yılında kişi başına düşen gelir ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin ters-U şeklinde olduğunu, önce kişi başına düşen gelir artarken gelir eşitsizliğinin de artacağını, daha sonra ise gelir artışında özellikle belli bir dönüm noktasından sonra gelirdeki eşitsizliğin azalacağını ortaya atmıştır. İşte bu kişi başına düşen gelir ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi açıklayan şekil olarak çan eğrisine benzetilen bu ampirik kavram literatüre Kuznet Eğrisi olarak geçmiştir. Özellikle 90’lı yıllardan sonra küresel ısınma, iklim değişiklikleri ve çevresel tahribatın gündeme geldiği bu zamanlarda ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmalarda araştırmacıların çok başvurduğu konulardan biri olmuştur. Çevresel tahribatın yaşandığı bu duruma havadaki karbondioksit (CO_2) gazının artışı sebep olarak gösterilmiştir. Bu nedenle CO_2 artışı ve gelir arasındaki ilişkiyi açıklamak araştırmacılar için ilgi odağı olmuştur ve bu ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar özellikle son 40 yıl içinde artmıştır. Gelir ve gelir eşitsizliğindeki ilişkiyi açıklayıcı ifadeye benzer olarak ekonomik büyüme ile beraber büyümenin başlarında çevre kirliliği artmakta daha sonra gelir seviyesindeki belli bir artıştan sonra ise çevresel iyileşmenin söz konusu olduğu bu tanım ise literatüre Çevresel Kuznets Eğrisi (Environmental Kuznets Curve: EKC) olarak ilk defa Grossman ve Krueger’in (1991) yaptıkları çalışma ile kazandırılmıştır. (Albayrak ve Gökçe, 2015:285). Ters-U şeklinde ifade edilen Kuznets Hipotezi için kurulan ekonometrik model olarak aşağıdaki şekilde ele alınmaktadır:

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_t + \beta_2 x_t^2 + \beta_3 x_t^3 + u_t$$

Burada y ve x sırasıyla çevresel gösterge ve gelir değişkenini temsil etmektedir. Dinda (2004) çevre-ekonomik büyüme ilişkilerini aşağıdaki gibi çeşitli formlarda tanımlamaktadır:

- $\beta_1 = 0, \beta_2 = 0$ ve $\beta_3 = 0$ ise çevresel kirlilik ile gelir arasında ilişki yoktur.
- $\beta_1 > 0, \beta_2 = 0$ ve $\beta_3 = 0$ ise çevresel kirlilik ile gelir arasında artan doğrusal bir ilişki vardır.
- $\beta_1 < 0, \beta_2 = 0$ ve $\beta_3 = 0$ ise çevresel kirlilik ile gelir arasında azalan doğrusal bir ilişki vardır.
- $\beta_1 < 0, \beta_2 > 0$ ve $\beta_3 = 0$ ise çevresel kirlilik ile gelir arasında U şeklinde eğrisel bir ilişki vardır.
- $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0$ ve $\beta_3 = 0$ ise çevresel kirlilik ile gelir arasında ters-U şeklinde eğrisel bir ilişki vardır ve bu da Kuznets hipotezinin geçerliliğini ifade etmektedir.

- $\beta_1 < 0$, $\beta_2 < 0$ ve $\beta_3 > 0$ ise çevresel kirlilik ile gelir arasında N şeklinde eğrisel bir ilişki vardır.
- $\beta_1 < 0$, $\beta_2 > 0$ ve $\beta_3 < 0$ ise çevresel kirlilik ile gelir arasında ters-N şeklinde eğrisel bir ilişki vardır.

Günümüzde hızlı ekonomik büyüme, kaynakların tükenmesi, kirlilik, sera gazı emisyonları, iklim değişikliği ve küresel ısınma insanlar için en ciddi sorunlardır. Bu sorunların üstesinden gelmek için, UNFCCC (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) tam da bu konuda küresel işbirliği için temel bir çerçeve oluşturmuştur, ayrıca 2030 Gündemi, Kyoto Protokolleri (1997) ve Kopenhag Anlaşmaları (2009) atılan önemli adımlardır. Enerji tüketimi ekonomik büyümenin ön koşuludur ve ekonomik büyümenin temel unsuru olarak kabul edilmektedir. Dünyada hakim enerji kaynağı, konvansiyonel enerji kaynakları olarak da adlandırılan fosil yakıtlardır. Kümülatif enerji ihtiyacının yaklaşık %85'i, sera gazı emisyonlarının (CO_2 eşdeğeri) %56,6'sını oluşturan fosil yakıtlar tarafından karşılanmaktadır. Seragazı emisyon envanteri, doğrudan sera gazları olan karbondioksit (CO_2), metan (CH_4), diazotmonoksit (N_2O) ve F -gazları ile dolaylı seragazları azotoksitler (NO_x), metan dışı uçucu organik bileşikler ($NMVO$ C), karbonmonoksit (CO) ve kükürtdioksit (SO_2) emisyonlarını içermektedir ve gelişmiş ülkeler sera gazı salınımını azaltmayı kabul etmiş ülkelerdir (Canpolat ve Fendoğlu, 2018: 313). Önümüzdeki ekonomik ve çevresel uyumluluk çağında, yıkıcı çevresel bozulma ve iklim değişikliğinin üstesinden gelmek ve azaltmak için sera gazlarının antropojenik emisyonu azaltılmalıdır. Daha temiz enerjiye geçiş, enerji güvenliğini sağlamak, çevresel bozulmayı azaltmak ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için yenilenebilir enerji kaynakları (güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, hidrolik enerji, jeotermal enerji, dalga enerjisi, biyogaz enerjisi, biyokütle enerjisi) stratejik bir meta olarak kabul edilmektedir ve ekonomik büyüme ile sürdürülebilir kalkınmanın temel göstergelerindedir. Bu bağlamda bu çalışmada, Türkiye için çevresel kirlilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Dünya Bankası resmi veri tabanından elde edilen 1960-2016 dönemlerine ait veriler ile yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök ve eşbütünleşme testleri kullanılarak incelenmek istenmiştir. Öncelikle söz konusu ülkeler için çevresel kirlilik ve ekonomik büyüme ilişkisini EKC temelinde ampirik uygulamalar ile inceleyen çalışmaları kapsayan geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Ardından çalışmada kullanılan veri seti ve ekonometrik metodoloji ile bulgular kısmına yer verilmiştir. Çalışma sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanmıştır.

1. İlgili Literatür

ÇKE hipotezi ilk kez Grossman ve Krueger'in 1991 yılında yaptıkları çalışması ile ortaya çıkmış ve daha sonra Dünya Bankası'nın 1992 Raporunda yer alarak büyük bir üne kavuşmuştur. Literatürde bu konu ile ilgili çok fazla çalışma bulunmakta olup bazıları şöyledir; Grossman ve Krueger (1991), NAFTA ülkeleri (SO_2 (42 ülke), duman (19 ülke) ve SPM (21 ülke)) için gerçekleşen ticari serbestleşmenin bu ülkelerde ortaya çıkardığı çevre kirliliği üzerindeki etkisini GEMS, WHO ve EPA'dan elde ettikleri 1972-1982-1988 dönemlerini kapsayan veriler ile incelemiştir. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre araştırılan ülkelerde gerçekleşen ticaret akımı artışının ülkelerin gelişme evrelerinin ilk dönemlerinde kükürt dioksit ve duman artışına bağlı olarak hava kirliliğinin yükseleceğini, ekonomik gelişimin sonraki aşamalarında ise hava kirliliğinin azalacağını, SO_2 ve duman için dönüm noktaları 4.000–5.000 dolar (1985 dolar) olduğunu ifade ederlerken iken, SPM yoğunluklarının ise daha düşük gelir düzeylerinde düşüşe geçtiğini ifade etmişlerdir.

Selden ve Song (1994), 30 ülke için ÇKE hava kirliliği çerçevesinde 1973-1975, 1979-1981 ve 1982-1984 dönemlerini kapsayan veriler ile panel veri yöntemini kullanarak incelemiştir. Analiz sonucu elde ettiği bulgulara göre çalışmada ele alınan tüm göstergeler için ters-U şeklinde bir ilişki elde etmişlerdir.

Grossman ve Krueger (1995), kişi başına düşen gelir ile çeşitli çevresel göstergeler arasındaki indirgenmiş biçimli ilişkiyi incelemiştir. Çalışma kentsel hava kirliliği, nehir havzalarındaki oksijen rejiminin durumu, nehir havzalarının dışkıyla kirlenmesi ve nehir havzalarının ağır metallerle kirlenmesi olan bu dört tür göstergeyi ele almışlardır. Çalışmada, GSYİH'deki artışların çok fakir ülkelerde kötüleşen çevre koşullarıyla ilişkili olabileceğini, ancak bazı kritik gelir düzeylerine ulaşıldığında hava ve su kalitesinin ekonomik büyümeden fayda sağladığını, bu ters-U şeklindeki ilişkinin dönüm noktaları, farklı kirleticiler için farklılık gösterdiğini, ancak hemen hemen her durumda 8000 \$ 'dan (1985 dolar) daha düşük bir gelire ortaya çıkacağını, 10.000 \$ geliri olan bir ülke için, daha fazla büyümenin çevresel koşulların bozulmasıyla ilişkilendirileceği hipotezi, kirlilik önlemlerinin çoğu için % 5 önem düzeyinde reddedilebileceğini ifade etmişlerdir.

Seppala vd. (2001), EKC Hipotezini 1975-1994 yıllarında ABD, Almanya, Japonya, Hollanda ve Finlandiya'dan gelen doğrudan malzeme akışı verileriyle analiz etmişlerdir. Çalışmadan elde ettikleri bulgular doğrultusunda Almanya, Japonya, ABD, Hollanda ve Finlandiya gibi sanayileşmiş ülkeler arasında toplu doğrudan malzeme akışları durumunda EKC hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna varmışlardır.

Egli (2004), Almanya için 1966-1999 dönemlerini kapsayan zaman serisi verilerini kullanarak ülkedeki çeşitli kirleticiler (kükürt dioksit (SO_2), nitrojen oksit (NO_x , genellikle nitrojen dioksit NO_2 ile ölçülür), karbon dioksit (CO_2), karbon monoksit (CO), amonyak (NH_3), metan (CH_4), partikül madde (PM) ve metan olmayan uçucu organik bileşikler (NMVOC)) ve gelir arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analizden elde ettiği bulgular doğrultusunda gelir ile azotoksitler ve amonyak arasında ÇKE ilişkisi bulunduğu sonucuna varmıştır.

Atıcı ve Kurt (2007), Türkiye'nin dış ticaretiyle çevre arasındaki etkileşimi EKC ile 1968-2000 dönemini kapsayan zaman serisi verileri (kişi başına düşen CO emisyonu ile kişi başına düşen milli gelir, ihracat ve ithalat) ile analiz yapmışlardır. Bu analiz sonucu elde ettikleri bulgulara göre milli gelirin 1 birim (1\$) artmasının kişi başına düşen CO_2 emisyonunu 2.69 kg arttırdığı, ticaret açıklık indeksinin artması ise kişi başına emisyonu 16.52 kg arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Başar ve Temurlenk (2007), Türkiye için EKC Hipotezi'nin geçerliliğini 1950-2000 dönemine ait veriler ile zaman serisi analizi kullanarak analiz yapmışlardır. Analizden elde ettikleri bulgular doğrultusunda EKC Hipotezi'nin Türkiye için geçerli olmadığı, gelir-kişi başına karbon dioksit miktarı ve gelir-katı yakıtların tüketiminden dolayı ortaya çıkan karbondioksit miktarı arasında ise ters-N şeklinde bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Halicioğlu (2009), Türkiye için karbon emisyonları, enerji tüketimi, gelir ve dış ticaret arasındaki dinamik nedensel ilişkileri 1960–2005 dönemine ait zaman serisi verileri ile eşbütünleşme prosedürüne sınır testi kullanarak incelemiştir. Analiz ile elde ettiği ampirik bulgulara göre değişkenler arasında iki tür uzun dönemli ilişki olduğunu, Türkiye'deki karbon emisyonlarını açıklamada en önemli değişkenin gelir olduğunu ve bunu enerji tüketimi ve dış ticaretin izlediği sonucuna varmıştır.

Fodha ve Zaghdoud (2010), Tunus için ekonomik büyüme (GSYİH) ile iki kirletici emisyonlar (karbondioksit (CO_2) ve sülfür dioksit (SO_2)) arasındaki ilişkiyi 1961–2004 dönemine ait zaman serisi verileri ile eşbütünleşme analizini kullanarak EKC Hipotezi temeline dayanarak incelemiştir. Analiz sonucu elde ettikleri bulgular doğrultusunda iki kirleticinin kişi başına emisyonları ile kişi başına düşen GSYİH arasında uzun vadeli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu, Tunus'ta gelir ve kirlilik arasındaki ilişkinin, hem kısa hem de uzun vadede çevresel değişikliklere neden olan gelir ile tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

He ve Richard (2010, Kanada için kişi başına düşen GSYİH'nın kişi başına CO_2 emisyonlarıyla olan ilişkisini 1948-2004 zaman serisi verileri ile yarı parametrik ve esnek doğrusal olmayan

parametrik modelleme yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Yaptıkları analizden elde ettikleri bulgular doğrultusunda ikisi arasındaki ilişkinin monoton bir şekilde arttığını, ancak bu işlevin eğiminin zaman içinde sık sık değiştiğini ve bu iki değişken arasındaki önemli değişikliklerin, 1970’lerin petrol şokuna karşılık gelen bir noktada meydana geldiğini ortaya çıkaran bir sonuca ulaşmışlardır.

Öztürk ve Acaravcı (2010), Türkiye için ekonomik büyüme, karbon emisyonları, enerji tüketimi ve istihdam oranı arasındaki uzun vadeli ve nedensel ilişki konularını 1968-2005 dönemine ait veriler ile otoregresif dağıtılmış gecikme sınırları testi yaklaşımını kullanarak incelemişlerdir. Yaptıkları analiz sonucunda elde ettikleri bulgulara göre Türkiye’de değişkenler arasında% 5 anlamlılık düzeyinde uzun dönemli bir ilişkinin kanıtını ortaya koyduğu ayrıca nedensel çerçevede doğrusal logaritmik model kullanan EKC Hipotezi’nin Türkiye için geçerli olmadığı sonucuna varmışlardır.

Arı ve Zeren (2011), Akdeniz ülkeleri için CO₂ ile kişi başı gelir arasındaki ilişkiyi sorgulayarak EKC Hipotezi’ni 2000–2005 dönemine ait veriler ile panel veri analizi ile incelemişlerdir. Çalışmadan elde ettikleri ampirik bulgulara göre CO₂ emisyonu ile kişi başı gelir arasındaki ilişkinin N şeklinde olduğunu ve ayrıca nüfus yoğunluğu ve enerji tüketiminin, CO₂ ’yi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Dam vd. (2013), Türkiye için ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve sera gazı emisyonları arasındaki ilişkiyi 1960-2010 dönemi verileri ile Dinamik En Küçük Kareler yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonucunda bulmuş oldukları bulgular doğrultusunda ters-U şeklindeki EKC Hipotezi’nin geçerli olmadığı, kişi başı karbon emisyonları ile kişi başı gelir arasında ters-N şeklinde bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Ahangari ve Moradi (2014), 5 Asya ülkesinde EKC Hipotezi’ni sınamak için çevresel bozulmanın bir göstergesi olarak CO₂ emisyonuna odaklanarak kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişkiyi açıklamak istemiştir. Bu ülkelere ait 1990-2011 panel verileri ile ekonometrik analizler yapmışlardır. Yaptıkları analizlerden elde ettikleri bulgular doğrultusunda bu çalışmanın sonuçlarını EKC Hipotezi’nin varlığı ile tutarlı olduğunu ifade etmişlerdir.

Koçak (2014), Türkiye için EKC Hipotezi’nin 1960-2010 dönemine ait yıllık veriler ile ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif) sınır testini kullanarak incelemiştir. Çalışmadan elde ettiği bulgulara göre uzun dönemde EKC Hipotezi’ni destekler bir sonuca ulaşamamıştır.

Albayrak ve Gökçe (2015), Türkiye’de çevresel kirlilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için 1975-2010 dönemi yıllık zaman serisi verileri ile Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testini uygulamıştır. Uygulamış olduğu analiz ile elde ettiği bulgulara göre çevresel kirlilik ve gelir arasında ters-U şeklinde bir ilişki olduğuna yani Türkiye için EKC Hipotezi’nin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

Artan vd. (2015), Türkiye ekonomisi için EKC Hipotezi’nin geçerliliği test etmek amacıyla ekonomik büyüme ve dışa açıklığın çevre kirliliği üzerindeki etkisini 1981-2012 dönemini kapsayan veriler ile zaman serisi analizi yaparak incelemiştir. Çalışmadan elde ettikleri bulgular doğrultusunda ekonomik büyüme ve ticari açıklık ile çevre kirliliği arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu, ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasında EKC Hipotezi ile uyumlu olarak ters-U şeklinde bir ilişki söz konusu olduğu sonucuna varmışlardır.

Ergün ve Polat (2015), 30 OECD ülkesi için CO_2 emisyonu, elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığını 1980-2010 dönemlerinin kapsayan veriler ile Panel Birim Kök, Eşbütünleşme ve Panel Vektör Hata Düzeltme Modelini (VECM) kullanarak incelemiştir. Yaptıkları analizlerden elde ettikleri bulgulara göre CO_2 emisyonu, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve elektrik tüketimi arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu, CO_2 emisyonu ve ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğu, EKC Hipotezi’nin bu ülkelerde geçerli olduğu ve kısa dönemde GSYH ile CO_2 emisyonu arasında tek yönlü GSYH ile elektrik tüketimi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Erdoğan vd. (2015), Türkiye için için EKC Hipotezi’nin geçerliliğini 1975-2010 dönemlerine ait veriler ile gelir seviyesi ile çevresel bozulmayı ifade eden karbondioksit (CO_2) değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki için ARDL Sınır Testini, değişkenler arasındaki nedenselliğin belirlenmesi için Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testini kullanarak analiz yapmışlardır. Çalışmadan elde ettikleri ampirik bulgular doğrultusunda uzun dönemde EKC Hipotezi’nin geçerli olmadığı, değişkenler arasında katsayılar arasında istatistiki olarak anlamlı olmayan ters-N şeklinde bir ilişki ve gelir seviyesinden CO_2 emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Lebe (2016), Türkiye için EKC Hipotezi’nin geçerliliğini 1960-2010 dönemini kapsayan veriler ile ARDL sınır testi ile Granger nedensellik testini kullanarak incelemiştir ve hipotezin Türkiye için geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Şahinöz ve Fotourehchi (2016), 26 OECD ülkesi için EKC Hipotezi’nin geçerliliğini 1994-2010 dönemi verileri ile panel birim kök testi kullanarak incelemişlerdir. Analizler sonucu elde ettikleri bulgular doğrultusunda Kişi başına GSYH ile CO_2 emisyonu ve nüfus yoğunluğu ile CO_2 emisyonu arasında N tipli ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Yardımcıoğlu ve Savaşan (2016), gelişmişlik seviyesine göre dört guruba ayrılmış ülkeler için ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ve bu ikisini birbirine bağlayan EKC Hipotezi’nin geçerliliğini sınamak için 1998-2013 dönemine ait veriler ile Pedroni ve Johansen Fisher eşbütünleşme testleri, Pedroni FMOLS, Pedroni DOLS, Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Granger Nedensellik yöntemleri kullanarak incelemişlerdir. Analizlerden elde ettikleri bulgulara göre EKC Hipotezi’nin gelişmişlik seviyesine göre dört guruba ayrılmış ülkeler için geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

Özokcu ve Özdemir (2017), iki ampirik model incelemişlerdir. Her iki model için de kişi başına gelir ve kişi başına CO_2 emisyonları arasındaki ilişki ve kişi başına gelir, kişi başına enerji kullanımı ve kişi başına CO_2 emisyonları arasındaki ilişki, Driscoll-Kraay Standart Hataları uygulama ile panel veri tahmin teknikleri kullanılarak sırasıyla 1980 ve 2010 yılları arasında analiz yapmışlardır. İlk model için yüksek gelir düzeyine sahip 26 OECD ülke verilerini, ikinci model için 52 gelişmekte olan ülke verilerini kullanmışlardır. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre her iki model için kübik fonksiyonel form için N-şekli ve ters çevrilmiş N-şekli ilişkisinin gözlemlendiği sonucuna varmışlardır.

Destek (2018), Türkiye için EKC Hipotezi’nin geçerliliğini 1990-2014 dönemlerini kapsayan veriler ile ve çevresel bozulma göstergesi olarak ekolojik ayak izi değişkeni kullanılması ve ampirik model olarak STIRPAT çevre modelini temel alarak ARDL sınır testi ve VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) Granger nedensellik yöntemi aracılığıyla incelemiştir. Çalışmadan elde ettiği bulgulara göre hem kısa hem de uzun dönem için EKC Hipotezi’nin geçerli olduğu ve ayrıca kentleşme düzeyindeki ve enerji yoğunluğundaki artışın Türkiye’de çevresel bozulmayı arttırdığı sonucuna varmıştır.

Fazli ve Abbasi (2018), seçilmiş gelişmekte olan D-8 ülkelerinde (İran, Türkiye, Malezya, Pakistan, Mısır, Bangladeş, Endonezya ve Nijerya) enerji yoğunluğunun Kuznets eğrisini 1990-2014 dönemlerini kapsayan veriler ile statik ve dinamik tahmin ediciler ve Panel-ARDL modelini kullanılarak incelemişlerdir. Analizden elde ettikleri bulgulara göre Kuznets eğrisini enerji yoğunluğu için kabul etmişler ve kişi başına gelir eşiğini 3931,25 dolar olarak tahmin etmişlerdir.

Shittu vd. (2018), Malezya'daki EKC Hipotezi'nin geçerliliğini 1981-2014 dönemini kapsayan veriler ile En Küçük Kareler (EKK), kantil regresyon ve ARDL yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Analizler sonucu elde ettikleri bulgulara göre kentleşmenin çevreyi olumlu ve olumsuz etkilediği; ormansızlaşma onu olumlu etkilediği; etkileşim değişkeni ise kentleşme ve ormansızlaşmanın her birinin çevre üzerindeki olumlu etkilerini arttırdığı sonucuna varmışlardır.

Mahjabeen vd. (2020), D-8 ülkeleri için 1990-2016 verileri ile sırasıyla Cobb Douglas üretim işlevi ve Diet ve Rosa çevre işlevini birleştirerek enerji-kurumsal istikrar-ekonomik büyüme bağını yanı sıra enerji-kurumsal istikrar-çevresel kalite bağı ARDL, Fully Modified Ordinary Least Square (FMOLS) ve Dynamic Ordinary Least Square (DOLS) testleri kullanarak analiz etmişlerdir. Yaptıkları testlerden elde ettikleri bulgulara göre Panel ARDL istatistikleri, her iki fonksiyonun tüm değişkenleri arasında önemli eşbütünlüşmeyi gösterdiği, FMOLS testi hem yenilenemeyen hem de yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme ve çevresel bozulma üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

2. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada Türkiye için çevresel kirlilik düzeyinin ekonomik büyüme ile ilişkisi incelenmek istenmektedir. Bu amaçla Dünya Bankası resmi veri tabanından elde edilen karbondioksit emisyonu (CO_2) ile kişi başı ekonomik büyüme ($GSYİH$) serileri kullanılmıştır. Karbondioksit emisyonları, fosil yakıtların yakılması ve çimento üretiminden kaynaklanan emisyonlardır. Bunlar, katı, sıvı ve gaz yakıtların tüketimi sırasında üretilen karbondioksiti ve gaz yakmayı içermektedir. Kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla değişkeninin doğal logaritması alınarak analizler yapılmıştır. Model aşağıdaki formda sınanmaktadır:

$$CO_2 = \beta_0 + \beta_1 GSYİH_t + \beta_2 GSYİH_t^2 + \beta_3 GSYİH_t^3 + u_t$$

1960-2016 dönemini kapsayan yıllık veriler ile yapısal kırılmalı Kapetanios (2005) birim kök testi ile yine yapısal kırılmaları dikkate alan Maki (2012) eşbütünlüşme sınamaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmada değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalam	Medya	Maksimu	Minimu	Çarpıklı	Basıklı	Standar	Normalli
	a	n	m	m	k	k	t Sapma	k
CO_2	0.346	0.362	0.416	0.193	-1.072	3.231	0.058	11.04 (0.004)
$GSYİH$	8.767	8.760	9.558	8.050	0.146	2.114	0.412	2.061 (0.356)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 1’deki Jarque-Bera normallik test sonuçlarına göre CO_2 değişkeni normal bir dağılım göstermez iken GSYİH serisi normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir.

2.1. Kapetanios (2005) Kırılmalı Birim Kök Testi

Kapetanios (2005) tarafından önerilen ve yapısal kırılmaların dikkate alındığı bu test ani değişikliklerin dinamiklerini yakalamaktadırlar. Bu testte en fazla 5 kırılmaya kadar izin verilmekte ve uygun kırılma sayıları ve kırılma tarihleri içsel olarak belirlemektedir. Yapısal kırılmalı testlerin öncüsü olan Perron (1989), serinin yapısal kırılma içermesi halinde bu değişimlerin yok sayılmasının temel hipotez olan birim kökün reddedilmesine yol açabileceğini vurgulamıştır. Perron’dan (1989) sonra birçok yapısal kırılmalı testler literatüre kazandırılmıştır. Diğer yapısal kırılmalı testler gibi Kapetanios (2005) yapısal değişimleri göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamış ve Banerjee vd. (1992) ve Zivot ve Andrews (1992) tarafından önerilen tek kırılmalı form için sıralı Dickey-Fuller t istatistiklerini önerdikleri teste uygulamışlardır. Test prosedürü aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \mu_0 + \mu_1 t + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \phi_i DU_{i,t} + \sum_{i=1}^m \psi_i DT_{i,t} + \epsilon_t \quad (1)$$

Burada $T_{b,i}$, i . ($i = 1, 2, \dots, m$) kırılma tarihini göstermektedir. $DU_{i,t}$ ve $DT_{i,t}$ sırasıyla sabit ve trend kırılma için kukla değişkenler olup $t > T_{b,i}$ d $DU_{i,t} = 1$ olup diğer durumlarda 0 değerini almaktadır. Benzer şekilde $t > T_{b,i}$ için $DT_{i,t} = t - T_{b,i}$ olmakta ve diğer durumlarda 0 değerini almaktadır. Kapetanios (2005), kırılma tarihlerini Bai ve Perron’u (1998) takiben belirlenmektedir. Öncelikle m maksimum kırılma sayısı belirlenmekte ve bunun için örneklem üzerinde bütün olası kısımların kümesi T_1^a ile gösterilerek y_{t-1} değişkeni için $\alpha = 1$ hipotezinin t istatistikleri tek kırılma için elde edilmektedir. Kapetanios (2005) bunu r^1 olarak göstermiştir. Ardından ilk kırılma tarihi için kalıntı kareler toplamınının (KKT) minimum olduğu yer kırılma tarihi olarak seçilmekte ve aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$KKT = \sum_{t=k+2}^T (y_t - \mu_0 - \mu_1 t + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta y_{t-i} + \phi_i DU_{i,t} + \psi_i DT_{i,t})^2 \quad (2)$$

Elde edilen kırılma tarihi modele eklenir ve y_{t-1} değişkeni için tekrar $\alpha = 1$ hipotezinin t istatistikleri elde edilir. Burada diğer tüm olası kısımların kümesi T_2^a olarak ifade edilmektedir. r^2 olarak tanımlanan test istatistikleri r^1 ile birleştirilir ve ilk iki kırılma için test istatistikleri $r_1^2 = r^1 \cup r^2$ şeklinde gösterilir. Sonra yine aynı şekilde minimum KKT elde edilerek bu işlem adımları tekrar etmektedir. m kırılma sayısı elde edilene kadar süreç devam etmektedir. $i = 3, \dots, m$ olmak üzere olası bütün kısımların sonuç kümeleri T_i^a olarak ifade edilmektedir. Kapetanios (2005) bütün kırılmalar için yapılan birleştirme sonucunda ($r_1^m = r^1 \cup r^2 \cup \dots \cup r^m$) elde edilen en küçük değeri en uygun test istatistiği olarak belirtmiştir.

2.2. Maki (2012) Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi

Maki (2012), eşbütünleşme testleri ile araştırılan ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönem denge ilişkileri genellikle siyasi değişimler, ekonomik faktörler ya da bazı şoklar yüzünden yapısal kırılmalara neden olabileceğinden, eşbütünleşme ilişkisindeki yapısal kırılmaları dikkate almanın öneminden bahsetmiş ve bilinmeyen sayıda kırılmaya izin veren eşbütünleşme testi önermiştir. Gregory'nin (1996a, 1996b), yapısal kırılmaları dikkate almayan Engle ve Granger (1987) ve Johansen (1988, 1991) gibi standart eşbütünleşme testleri kullanılarak yapılan analizlerin kötü performans gösterdiğini belirtmiştir. Dolayısıyla serilerde meydana gelen ani değişimler yüzünden bir eşbütünleşme ilişkisi bulamamaktadır. Bu dezavantajın üstesinden gelmek için Gregory ve Hansen (1996a, 1996b), tek kırılmalı ve Hatemi-J (2008) iki kırılmaya kadar izin veren testler geliştirmişlerdir. Fakat Maki (2012), genellikle kırılma sayısı hakkında ön bilgiye sahip olunmadığından bilinmeyen sayıda kırılmaya izin veren eşbütünleşme testini literatüre kazandırmıştır. Kalıntı temelli bir model olan bu test, eşbütünleşik vektörün belirtilmemiş kırılma sayısının maksimum kırılma sayısından daha küçük veya ona eşit olduğunu varsaymaktadır. Bai ve Perron (1998) tarafından önerilen yapısal kırılma testine ve Kapetanios (2005) tarafından geliştirilen birim kök testine dayanan bu yaklaşım modelde en fazla 4 açıklayıcı değişkene izin vermektedir. Diğer bildik eşbütünleşme testlerinde olduğu gibi Maki (2012) testinde de modeldeki değişkenlerin fark durağan yani $I(1)$ olması şartı vardır. Yapısal kırılmaların varlığı durumunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini araştırmak adına dört farklı model önerilmiştir. Önerilen model formları aşağıdaki gibidir:

Model 0: Sabit terimde kırılma var, trendsiz model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + u_t \quad (3)$$

Model 1: Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendsiz model. β'_i

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_t D_{i,t} + u_t \quad (4)$$

Model 2: Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendli model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_t D_{i,t} + u_t \quad (5)$$

Model 3: Sabit terimde, eğimde ve trendde kırılma var.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_t D_{i,t} + u_t \quad (6)$$

T_B yapısal kırılma tarihini göstermek üzere $t > T_B$ için $D_i = 1$ iken diğer durumlarda 0 değerini alan kukla değişkenler olarak ifade edilmektedir. Temel ve alternatif hipotez yapısal kırılmalar altında kurulmuş olup, temel hipotez eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı yönündedir.

3. Ampirik Bulgular

Türkiye için çevresel kirlilik düzeyi ile ekonomik büyüme ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada yapısal kırılmaları dikkate alan Kapetanios (2005) birim kök testi ile Maki (2012) eşbütünleşme test sonuçları aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır.

Tablo 2: Kapetanios (2005) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test sonuçları

		Test İst.	Kritik Değerler			Yapısal Kırılma Tarihleri
			%1	%5	%10	
Model A	CO2	-1.977	-5.338	-4.930	-4.661	2000
	ΔCO2	-10.091***	-5.338	-4.930	-4.661	-
	GSYİH	-3.707	-5.338	-4.930	-4.661	1978
	ΔGSYİH	-7.782***	-5.338	-4.930	-4.661	-
Model B	CO2	-3.646	-5.014	-4.495	-4.144	1989
	ΔCO2	-9.920***	-5.014	-4.495	-4.144	-
	GSYİH	-3.884	-5.014	-4.495	-4.144	2001
	ΔGSYİH	-7.586***	-5.014	-4.495	-4.144	-
Model C	CO2	-3.638	-5.704	-5.081	-4.820	1988
	ΔCO2	10.289***	-5.704	-5.081	-4.820	-
	GSYİH	-4.169	-5.704	-5.081	-4.820	1977
	ΔGSYİH	-7.721***	-5.704	-5.081	-4.820	-

Not: ***, %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 2’deki Kapetanios (2005) yapısal kırılmalı birim kök test sonuçlarına göre serilerin I (1) olduğu yani düzeyde değil de farkı alındıktan sonra durağan hale geldiği görülmektedir. Ayrıca kırılma tarihleri de raporlanmıştır ve karbondioksit emisyonu için Model A, Model B ve Model C için sırasıyla 2000, 1989 ve 1988 yılları olduğu görülmektedir. Kişi başı ekonomik büyüme serisi için de kırılma tarihleri sırasıyla 1978, 2001 ve 1977 olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Maki (2012) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test sonuçları

	Test İst.	Kritik Değerler			Yapısal Kırılma Tarihleri
		%1	%5	%10	
Model 0	-7.329***	-6.229	-5.704	-5.427	1971, 1984, 2000
Model 1	-6.738***	-6.472	-5.957	-5.682	1971, 1990, 2000
Model 2	-6.313**	-6.565	-6.035	-5.773	1988
Model 3	-7.392**	-7.737	-7.201	-6.926	1977, 2000

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3'ten elde edilen sonuçlara göre bütün model türleri için seriler arasındaki uzun dönemli eşbütünlük ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Model 0 ve Model 1 için %1 düzeyinde anlamlılık görülürken, Model 0 için kırılma tarihleri sırasıyla 1971, 1984 ve 2000 yıllarında iken Model 1 için 1971, 1990 ve 2000 yıllarında olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Model 2 ve Model 3 için %5 düzeyinde anlamlılık görülürken, Model 2 için tek kırılma ve 1988 yılında, Model 3 için 2 kırılma ve 1977 ve 2000 yılında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada uzun dönem eşbütünlük katsayıları DOLS yöntemiyle tahmin edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 4'de raporlanmıştır.

Tablo 4: Uzun Dönem Eşbütünlük Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık Değ.
GSYİH	38.672	3.734	0.000***
GSYİH²	-4.160	-3.557	0.001***
GSYİH³	0.149	3.379	0.002***
C	-119.461	-3.899	0.000***
K1	0.017	2.478	0.019**
K2	-0.006	-0.866	0.394

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 4, Model 3'ten elde edilen uzun dönem katsayılarını göstermektedir ve ikinci kırılma tarihi olan K2 hariç diğer katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre Dinda (2004)'ün belirtmiş olduğu çevre-büyüme ilişki türlerinden $\beta_1 < 0$, $\beta_2 > 0$ ve $\beta_3 < 0$ olan ters-N ilişkisine uyduğu görülmektedir. Yani kişi başı gelirdeki artış hava kirliliğini belli bir seviyeye kadar arttırdığını sonra bir azalış meydana geldiğini fakat kişi başına gelirdeki artış ile hava kirliliğinin tekrardan artış gösterdiği anlamına gelmektedir.

4. Sonuç ve Politika Önerileri

Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi, çevresel tahribat ile kişi başına düşen gelir arasındaki uzun vadeli ilişkiyi göstermektedir. Yani gelir arttıkça çevresel tahribat artmaktadır ve bu artış zirveye ulaştıktan sonra gelirdeki herhangi bir artış dönüm noktası olmakta ve çevresel kirliticilerin azalmasına neden olmaktadır. Politika yapıcılar da son zamanlarda çevresel kirlilik ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiye yoğun ilgi göstermişler ve yapılan bazı çalışmalarda çevresel kirlilik ve kişi başına düşen gelir arasında ters bir U ilişkisi bulmuşlardır. EKC hipotezine göre, ekonomik büyüme gelecekteki çevre sorunlarının çözümü olacaktır. EKC’nin çevre üzerine doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bir ekonominin gelişme aşamasında yapısı değişir, ekonomik yapıdaki değişikliklerle kirlilik artar. Ekonomik büyümenin sonraki aşamalarında ise yapı hizmet ve hafif imalat sanayilerine doğru hareket ettikçe kirlilik azalmaktadır. EKC, ayrıca ekonomik büyümenin artışıyla birlikte kirli ve modası geçmiş teknolojilerin yerine çevre kalitesini arttıran daha temiz ve yeni teknolojilerin almasını sağladığı teknik bir etkiye de sahiptir. Ekonomik büyüme için özellikle gelişmekte olan ülkelerde enerji, stratejik bir konumdadır. Gelişmekte olan ülkeler bir taraftan enerji kıtlığının üstesinden gelmek ve hızla artan enerji talebini karşılamakla uğraşırken bir yandan da meydana gelen çevresel tahribatın sürdürülebilir kalkınmayı tehdit etmemesi durumuyla mücadele etmek zorundadırlar.

Bu çalışmada, Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi temelinde 1960-2016 dönemini kapsayan veriler ile Türkiye için çevresel kirlilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Veriler Dünya Bankası resmi veri tabanından elde edilmiş olup bu veriler ile yapısal kırılmalı birim kök testlerinden Kapetanios (2005) birim kök testi ve bu teste dayanan Maki (2012) eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Çalışmanın analizden elde edilen ampirik bulgular doğrultusunda iki değişkenin de farkının alındıktan sonra durağan hale geldiği yani I(1) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla yapılan Maki (2012) kırılmalı eşbütünleşme sonucuna göre de seriler arasında bütün model formları için uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görülmektedir. Uzun dönem katsayılarının tahmininde ise ters-N ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buda gelirdeki artış ile hava kirliliğinin belli bir seviyeye kadar artışını sonra hava kirliliğinin azaldığını fakat gelirdeki artış ile hava kirliliğinin tekrardan artış göstereceğini ifade etmektedir. Bu nedenle çevresel tahribatı azaltmak ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı teşvik etmenin ve bu kaynakların çevresel uyumluluğu bilincinin yayılması için politika yapıcıların üzerine büyük iş düştüğü anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda hükümetler, çevresel sorunları azaltmaya yönelik

uygun politikalarını belirlemeli, sergazı salınımını ve kirliliği azaltma politikalarına daha fazla yatırım yapmalıdırlar.

Kaynakça

- Ahangari, Abdolmajid, ve Mahvash Moradi. "The possibility of environmental Kuznets curve for CO2 emission." *Journal of Economics and Sustainable Development* 5.27 (2014): 277-282.
- Albayrak, Emel Nur, ve Atilla Gökçe. "Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kirlilik İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye Örneği." *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 4.2 (2015): 279-301.
- Artan, Seyfettin, Pınar Hayaloğlu, ve Burak Seyhan. "Türkiye'de Çevre Kirliliği, Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi." *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 13.1 (2015): 308-325.
- Ayşe, Arı, ve Fatma Zeren. "CO2 emisyonu ve ekonomik büyüme: Panel veri analizi." *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18.2 (2011): 37-47.
- Atici, Cemal, ve Furat Kurt. "Türkiye'nin Dış Ticareti ve Çevre Kirliliği: Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımı." *Turkish Journal of Agricultural Economics* 13.2 (2007).
- Bai, Jushan, ve Pierre Perron. "Estimating and testing linear models with multiple structural changes." *Econometrica* (1998): 47-78.
- Banerjee, Anindya, Robin L. Lumsdaine, ve James H. Stock. "Recursive and sequential tests of the unit-root and trend-break hypotheses: theory and international evidence." *Journal of Business & Economic Statistics* 10.3 (1992): 271-287.
- Başar, Selim, ve M. Sinan Temurlenk. "Çevreye uyarlanmış Kuznets eğrisi: Türkiye üzerine bir uygulama." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 21.1 (2007): 1-12.
- Canpolat, Esra, ve Eda Fendoğlu. "Hava Kirliliği İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi." *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* (2018): 309-324.
- Dal, Mehmet Metin, Etem Karakaya, ve Şahin Bulut. "Çevresel Kuznets eğrisi ve Türkiye: Ampirik bir analiz." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2013): 85-96.
- Destek, Mehmet Akif. "Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin Türkiye için incelenmesi: STIRPAT modelinden bulgular." *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19.2 (2018): 268-283.
- Dinda, Soumyananda. "Environmental Kuznets curve hypothesis: a survey." *Ecological economics* 49.4 (2004): 431-455.
- Egli, Hannes. *The environmental Kuznets curve-evidence from time series data for Germany*. No. 03/28. Economics Working Paper Series, 2004.
- Engle, Robert F., ve Clive WJ Granger. "Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing." *Econometrica: journal of the Econometric Society* (1987): 251-276.
- Erdoğan, İbrahim, Kumru Türköz, ve Muhammed Şehid Görüş. "11. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Geçerliliği." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 44 (2015).
- Ergün, Suzan, ve Melike Atay Polat. "OECD ülkelerinde CO2 emisyonu, elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi." *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 45 (2015): 115-141.
- Fazli, Parto, ve Ebrahim Abbasi. "Analysis of the validity of kuznets curve of energy intensity among D-8 countries: Panel-ARDL approach." *International Letters of Social and Humanistic Sciences* 81 (2018).

- Fodha, Mouez, ve Oussama Zaghdoud. "Economic growth and pollutant emissions in Tunisia: an empirical analysis of the environmental Kuznets curve." *Energy policy* 38.2 (2010): 1150-1156.
- Gregory, Allan W., ve Bruce E. Hansen. "Practitioners corner: tests for cointegration in models with regime and trend shifts." *Oxford bulletin of Economics and Statistics* 58.3 (1996): 555-560.
- Gregory, Allan W., ve Bruce E. Hansen. "Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts." *Journal of econometrics* 70.1 (1996): 99-126.
- Grossman, Gene M., ve Alan B. Krueger. *Environmental impacts of a North American free trade agreement*. No. w3914. National Bureau of economic research, 1991.
- Grossman, Gene M., ve Alan B. Krueger. "Economic growth and the environment." *The quarterly journal of economics* 110.2 (1995): 353-377.
- Halicioglu, Ferda. "An econometric study of CO2 emissions, energy consumption, income and foreign trade in Turkey." *Energy policy* 37.3 (2009): 1156-1164.
- Hatemi-j, Abdunnasser. "Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration." *Empirical Economics* 35.3 (2008): 497-505.
- He, Jie, ve Patrick Richard. "Environmental Kuznets curve for CO2 in Canada." *Ecological Economics* 69.5 (2010): 1083-1093.
- Johansen, Søren. "Statistical analysis of cointegration vectors." *Journal of economic dynamics and control* 12.2-3 (1988): 231-254.
- Johansen, Søren. "Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models." *Econometrica: journal of the Econometric Society* (1991): 1551-1580.
- Kapetanios, George. "Unit-root testing against the alternative hypothesis of up to m structural breaks." *Journal of Time Series Analysis* 26.1 (2005): 123-133.
- Koçak, Emrah. "Türkiye’de Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Geçerliliği: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı." *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi* 2.3 (2014): 62-73.
- Kuznets, Simon. "International differences in capital formation and financing." *Capital formation and economic growth*. Princeton University Press, 1955. 19-111.
- Lebe, Fuat. "Çevresel Kuznets eğrisi hipotezi: Türkiye için eşbütünlük ve nedensellik analizi." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2016), 12(3), 117-136.
- Mahjabeen, N.; Shah, S.Z.; Chughtai, S.; Simonetti, B. "Renewable energy, institutional stability, environment and economic growth nexus of D-8 countries." *Energy Strategy Rev.* (2020), 29, 100484.
- Maki, Daiki. "Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks." *Economic Modelling* 29.5 (2012): 2011-2015.
- Ozturk, Ilhan, ve Ali Acaravci. "CO2 emissions, energy consumption and economic growth in Turkey." *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 14.9 (2010): 3220-3225.
- Özokcu, Selin, ve Özlem Özdemir. "Economic growth, energy, and environmental Kuznets curve." *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 72 (2017): 639-647.
- Perron, Pierre. "The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis." *Econometrica: journal of the Econometric Society* (1989): 1361-1401.
- Selden, Thomas M., ve Daqing Song. "Environmental quality and development: is there a Kuznets curve for air pollution emissions?." *Journal of Environmental Economics and management* 27.2 (1994): 147-162.
- Seppälä, Tomi, Teemu Haukioja, ve J. A. R. I. KAIvo-ojA. "The EKC hypothesis does not hold for direct material flows: environmental Kuznets curve hypothesis tests for direct material flows in five industrial countries." *Population and Environment* 23.2 (2001): 217-238.

- Shittu, Waliu Olawale, Hamed Musibau, ve Sallahuddin Hassan. "Revisiting the environmental Kuznets curve in Malaysia: the interactive roles of deforestation and urbanisation." *International Journal of Green Economics* 12.3-4 (2018): 272-293.
- Şahinöz, Ahmet, ve Zahra Fotourehchi. "Çevresel Kuznets Eğrisi: İndirgenmiş ve Ayrıştırılmış Modellerle Ampirik Bir Analiz." *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 31.1 (2013): 199-224.
- Yardımcıoğlu, Fatih, ve Fatih Savaşan. "Ekonomik büyüme çevre kirliliği ilişkisi: Çevresel Kuznets eğrisi hipotezini yeniden değerlendirmek." *3rd International Symposium on Environment and Morality (ISEM2016) 4-6 Nov 2016 Alanya/Antalya-Turkey*. 2016.
- Zivot, Eric, ve Donald W. K. Andrews. "Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis." *Journal of business & economic statistics* 20.1 (2002): 25-44.

ABD İÇİN YENİLENEBİLİR VE YENİLENEMEZ ENERJİ TÜKETİMİ DURAGANLIK SINAMASI: FOURIER TESTLERDEN KANITLAR

Renewable and Non-Renewable Energy for the USA Consumption Stationarity Test for the USA: Evidence from
Fourier Tests

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Eda FENDOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Yönetim
eda.fendoglu@ozal.edu.tr
0000-0003-4092-7137

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social Research, Sakarya/TURKEY

Fendoğlu, Eda. "ABD için Yenilenebilir ve Yenilenemez Enerji Tüketimi Duraganlık Sinaması: Fourier Testlerden Kanıtlar". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 9/1(2021), 123-141.

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 04.06.2021

Kabul Tarihi: 30.06.2021

Yayın Tarihi: 30.06.2021

ABD için Yenilenebilir ve Yenilenemez Enerji Tüketimi Durağanlık Sınaması: Fourier Testlerden Kanıtlar

Öz

Enerji, ekonomik faaliyet ve endüstriyel gelişme için itici bir güçtür. Yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketiminin durağanlığının birlikte araştırılması, enerji ekonomisinde önemli bir araştırma dalı haline gelmiştir. Yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimine yönelik şokların geçici veya kalıcı etkileri olup olmadığını birlikte araştıran çalışma ise literatürde çok fazla bulunmamaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada ABD için yenilenebilir (Nükleer elektrik, Hidroelektrik güç tüketimi, Jeotermal Enerji ve Biyokütle Enerjisi) ve yenilenemez (Kömür, Doğal Gaz, Petrol) enerji tüketiminin durağanlığı sınanmak istenmektedir. Bu amaçla Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) tarafından literatüre kazandırılan Fourier temelli birim kök testleri kullanılmıştır. 1960-2020 dönemini kapsayan yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi yıllık verilerine ABD Enerji Bilgi İdaresi (EIA) resmi veri tabanından ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ABD'nin hem yenilenebilir hem de yenilenemeyen enerji tüketiminin durağan olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Sadece doğrusal olmama durumunu dikkate alan test için petrol tüketiminin %10 düzeyinde durağan olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Yenilenemez Enerji, Fourier Foksiyon, FADF, FKSS

Renewable and Non-Renewable Energy Consumption Stationarity Test for the USA: Evidence from Fourier Tests

Abstract

Energy is a driving force for economic activity and industrial development. Researching the stationarity of renewable and non-renewable energy consumption together has become an important research branch in energy economics. There are not many studies in the literature investigating whether shocks to renewable and non-renewable energy consumption have temporary or permanent effects. In this context, in this study, it is desired to test the stationarity of renewable (Nuclear electricity, Hydroelectric power consumption, Geothermal Energy and Biomass Energy) and non-renewable (Coal, Natural Gas, Oil) energy consumption for the USA. For this purpose, Fourier-based unit root tests, which were brought to the literature by Christopoulos and Leon-Ledesma (2010), were used. Annual data on renewable and non-renewable energy consumption covering the period 1960-2020 were obtained from the official database of the US Energy Information Administration (EIA). According to the results obtained, it has been found that both renewable and non-renewable energy consumption of the USA is not stationary. For the test, which only takes into account the nonlinearity, it is seen that the oil consumption is stationary at the %10 level.

Keywords: Renewable Energy, Non-Renewable Energy, Fourier Function, FADF, FKSS

Giriş

Enerji, ekonomik ve sosyal kalkınma açısından politik etki olarak büyük öneme sahip makroekonomik faktörlerdendir. 21. yüzyılda uluslararası ilişkilerin ve ulus devletlerin gelişmişlik düzeylerini, dış politika stratejilerini belirleyici faktörlerin başında enerji kaynakları gelmektedir. Enerjiler; güneş, rüzgâr, petrol, hidrolik, jeotermal, nükleer enerji ve kömür olmak üzere doğal kaynaklardan elde edilen ve dönüşüme uğramamış olan enerji de denilebilen *birincil enerjiler* ve elektrik, termik (ısı), mekanik, kimyasal, elektromanyetik ve ışık enerjilerinden oluşan türetilmiş veya dönüştürülmüş enerjilerde denilebilen *ikincil enerjiler* olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Enerji, maddesine göre ise doğal çevreden sürekli veya tekrarlamalı olarak akan enerjiden elde edilen güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, hidrolik enerji, jeotermal enerji, dalga enerjisi, biyogaz enerjisi, biyokütle enerjisi gibi örnek verilebilen enerjiye *yenilenebilir (alternatif) enerji*, nükleer enerji ve fosil yakıtlardan (kömür, petrol, doğalgaz vs.) oluşan enerjiye *yenilenemez enerjiler* denilmek üzere ikiye ayrılmaktadırlar (Duran, 2020:5-9; Karhan, 2016:2-7, Kızılkaya ve Konat, 2019:56).

Dünya genelinde fosil yakıtlarının hâkim olduğu enerji yapısı nedeniyle ülkeler çok fazla miktarda kömür, petrol ve doğal gaz tüketmektedir. Fosil yakıttan temiz enerjiye geçiş, kömür, petrol ve diğer fosil yakıtların tüketiminden kaynaklanan iklim değişikliğinde artan endişe nedeniyle yoğun bir ilgi görmektedir. Buna karşılık, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin girişimiyle Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişmeler, bir yandan ekonomik büyümeyi sürdürürken, diğer yandan iklim değişikliğine karşı koymayı ve sürdürülebilir temiz enerji teknolojilerinin (Paris Anlaşması'nın 7. Kalkınma Hedefi) kullanımını ilerletmeyi amaçlamaktadır (Ivanovski ve vd., 2021:1).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) birincil ve ikincil, yenilenebilir ve yenilenemez ve fosil yakıtlar gibi genel kategorilerde gruplandırılabilen birçok farklı türde ve enerji kaynağı kullanmakta ve üretmektedir. Birincil enerji kaynakları arasında fosil yakıtlar (petrol, doğal gaz ve kömür), nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynakları yer alır. Elektrik, birincil enerji kaynaklarından üretilen (üretilen) ikincil bir enerji kaynağıdır. Enerji kaynağına göre ABD birincil enerji tüketimi, 2020 yılına göre %34 doğalgaz, %35 petrol, %9 nükleer elektrik gücü, %10 kömür ve %12 yenilenebilir enerjiden (%2 jeotermal, %11 güneş, %22 hidroelektrik, %26 rüzgar, %4 biyokütle atığı, %17 biyoyakıtlar, %18 odun) oluşmaktadır. Enerji kaynakları farklı fiziksel birimlerle ölçülmektedir; sıvı yakıtlar varil veya galon cinsinden, doğalgaz fit küp cinsinden, kömür kısa ton cinsinden ve elektrik kilovat ve kilovatsaat cinsinden olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nde, bir ısı enerjisi ölçüsü olan İngiliz ısı birimleri (Btu), farklı

enerji türlerini birbiriyle karşılaştırmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. 2020 yılında toplam ABD birincil enerji tüketimi yaklaşık 92.943.042.000.000.000 Btu'ya veya yaklaşık 93 katrilyon Btu'ya eşit olduğu tespit edilmiştir (EIA, 2021).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde enerji talebinde zıt bir eğilim vardır. Bunun temel nedeni kişi başına düzen enerji tüketimi seviyesidir. 2018 yılında gelişmiş ülkelerdeki kişi başına ortalama enerji tüketimi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerdekini üç katından fazlaydı ve ABD'deki bir kişi Hindistandaki bir kişiden 12 kat daha fazla enerji tüketmekteydi. ABD, dünya nüfusunun %4'ünü, dünya ekonomisinin %24'ünü oluşturmaktadır, dünya enerji kaynaklarının %16'sını üretmekte ve %16'sını tüketmektedir. Ayrıca ABD, dünyanın %17,9'u olmak üzere en büyük petrol üreticisi olarak son 3 yılda en yüksek artışı gösteren ülke olmuştur. Yine ABD dünyadaki petrolünde %20'sini tüketerek hem üretim ve hem de tüketimde lider konumundadır (BP, 2020; <https://www.dunyaenerji.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/BP-2020-Du%CC%88nya-Enerji-Raporu-O%CC%88zeti.pdf>). Petrol birincil enerji kaynakları arasında tüketimde dünyada ilk sırada yerini almaktadır. Bu nedenle birincil enerji kaynakları üretimi ve tüketimi bakımından dünyada önemli ülkeler arasında yer alan ABD, bu çalışmada ele alınarak incelenmek istenmiştir.

Bu bağlamda, bu çalışmada ABD için yenilenebilir (Nükleer elektrik, Hidroelektrik güç tüketimi, Jeotermal Enerji ve Biyokütle Enerjisi) ve yenilenemez (Kömür, Doğal Gaz, Petrol) enerji tüketiminin durağanlığı 1960-2020 dönemine ait yıllık veriler ile Fourier temelli birim kök testleri kullanılarak incelenmiştir. Bunun için öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Sonra çalışma da kullanılan veri seti, yöntem ve testler açıklanmıştır. Daha sonra ise analizler sonucu elde edilen ampirik bulgular paylaşılmış olup bu bulgular doğrultusunda elde edilen sonuç ifade edilmiştir.

1. Literatür Taraması

Narayan ve Smyth (2007)'in çalışması ile ilk defa enerji tüketiminin dinamik davranışı incelenmiş olup araştırmacılar tarafından önem kazanmıştır. Literatürde farklı ülkeler için farklı dönemlerde ve farklı enerji kaynakları tüketimi üzerine çok fazla sayıda yaklaşım bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların sonuçlarının genellikle büyük ölçüde yetersiz olduğu görülmektedir. Yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimine yönelik şokların geçici veya kalıcı etkileri olup olmadığını birlikte araştıran çalışma ise literatürde çok fazla bulunmamaktadır. Bu nedenle enerji tüketimi durağanlığını, yenilenebilir enerji tüketimi veya

yenilenemez enerji tüketimi durağanlığını ve ekonomik büyümeye etkilerini ayrı ayrı veya birlikte inceleyen literatürdeki bazı çalışmalar şöyledir;

Narayan ve Smyth (2007) yaptığı bu çalışmada, 182 ülke için enerji tüketiminin durağanlık sınamasını 1979-2000 dönemlerine ait veriler ile Augmented Dickey–Fuller (ADF) birim kök testi kullanarak incelemişlerdir. Yazarlar çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre ADF tek değişkenli testi ile ülkelerin yalnızca %31'i için kişi başına enerji tüketiminde bir birim kök bulmuşlar, bununla birlikte, ADF testinin panel versiyonunu uyguladıklarında, çeşitli paneller için kişi başına enerji tüketiminde birim kök olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Chen ve Lee (2007) yaptığı bu çalışmada, 104 ülke için kişi başına düşen enerji tüketiminin durağanlık sınaması 1971-2002 dönemlerine ait veriler ile Carrion-i-Silvestre ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilen çoklu yapısal kırılmalı panel birim kök testiyle incelenmiştir. Çalışmada elde ettikleri bulgulara göre modele getirilen yapısal kırılmalar ve kesitsel korelasyonlarla, tüm bölgesel bazlı kişi başına enerji tüketimi panellerinin durağan olduğu sonucuna varmışlardır.

Narayan ve diğerleri (2008) bu çalışmada, 60 ülke için ham petrol üretiminin birim kök özelliklerini 1971-2003 dönemi için bir dizi panel veri birim kök testi kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonucunda elde ettikleri bulgulara göre dünya paneli ve daha küçük bölgesel tabanlı paneller için ham petrol ve NGL üretiminin birlikte durağan olduğu sonucuna varmışlardır.

Hsu ve diğerleri (2008) yaptıkları bu çalışmada, 84 ülkeden oluşan beş bölge arasındaki enerji tüketimi durağanlığı hipotezinin bu bölgelerde desteklenip desteklenmediğini 1971-2003 dönemine ait veriler ile Dickey-Fuller (Panel SURADF) testini uygulayarak incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda enerji tüketiminin durağanlığının bu beş bölge arasındaki farklılıklardan etkileneceği sonucuna varmışlardır.

Mishra ve diğerleri (2009) bu çalışmada, 13 Pasifik Adası ülkeleri için kişi başına enerji tüketiminin durağanlığını sınamada 1980-2005 dönemine ait veriler ile bilinmeyen tarihlerde ülkeler arasında farklılık gösterebilen ve ülkeler arasındaki tüm kesitsel korelasyon biçimlerini açıklayabilen birden fazla yapısal kırılmaya izin veren Carrion-i-Silvestre ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilen panel durağanlık testini kullanarak incelemişlerdir. Yaptıkları analiz ile elde ettikleri bulgulara göre ülkelerin yaklaşık %60'ında kişi başına enerji tüketiminin sabit olduğu ve panelin tamamı için kişi başına enerji tüketiminin sabit olduğu şeklinde sonuca ulaşmışlardır.

Apergis ve Payne (2010a) bu çalışmada, 1985-2005 döneminde yirmi OECD ülkesinden oluşan bir panel için yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli kullanarak incelemiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre hem kısa hem de uzun vadede yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Apergis ve Payne (2010b) bu çalışmada, 1980-2005 dönemine ait veriler ile çok değişkenli bir panel çerçevesinde 25 OECD ülkesi için kömür tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre Panel eşbütünleşme testi, reel GSYİH, kömür tüketimi, reel gayri safi sabit sermaye oluşumu ve işgücü arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi olduğu ve panel vektör hata düzeltme modeline göre, hem kısa hem de uzun vadede kömür tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğu ancak kısa vadede çift yönlü nedenselliğin negatif olduğu sonucuna varılmıştır.

Apergis ve Payne (2010c) bu çalışmada, Avrasya'daki 13 ülke için 1992-2007 dönemine ait veriler ile yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi çok değişkenli bir panel veri çerçevesinde incelemiştir. Çalışmadan hata düzeltme modellerinden elde ettikleri bulgulara göre Hata düzeltme modellerinden elde edilen sonuçlar, hem kısa hem de uzun vadede yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna varmışlardır.

Apergis ve Payne (2011a) yaptıkları bu çalışmada, çok değişkenli bir panelde 16 yükselen piyasa ekonomisi için yenilenebilir ve yenilenemez elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1990-2007 dönemine ait veriler ile panel testler kullanarak incelemiştir. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre panel eşbütünleşme testleri, reel GSYİH, yenilenebilir elektrik tüketimi, yenilenemez elektrik tüketimi, reel brüt sabit sermaye oluşumu ve işgücü arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğunu, yenilenebilir elektrik tüketimi için uzun vadeli esneklik tahmininin pozitif, ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğu ve panel hata düzeltme modeline göre, kısa dönemde ekonomik büyümeden yenilenebilir elektrik tüketimine doğru tek yönlü, uzun dönemde ise çift yönlü nedensellik olduğu ayrıca, hem kısa hem de uzun vadede yenilenemeyen elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır.

Apergis ve Payne (2011b) bu çalışmada, altı Orta Amerika ülkesinden oluşan 1980-2006 dönemine ait panel veri ile yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Heterojen panel eşbütünleşme testi, reel GSYİH, yenilenebilir enerji tüketimi, reel brüt sabit sermaye oluşumu ve ilgili katsayılar pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olan

işgücü arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğu, panel hata düzeltme modelinden elde edilen bulgulara göre, hem kısa hem de uzun vadede yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Aslan (2011) yaptığı bu çalışmada, 1960-2008 dönemini kapsayan veriler ile doğrusal olmayan birim kök testi kullanarak 50 ABD eyaleti için doğal gaz tüketiminin durağanlığını araştırmışlardır. Eyaletlerin yaklaşık %60'undan fazlasında doğal gaz tüketiminin doğrusal olmayan bir davranış izlediği sonucuna varmışlardır. 27 ABD eyaleti için doğal gaz tüketimi durağan olmayan bir süreç iken, doğal gaz tüketimine yönelik herhangi bir şokun kalıcı olmasının muhtemel olacağı, geri kalan 23 eyalet için doğal gaz tüketimi durağan bir süreçte olduğu ve doğal gaz tüketimine yönelik herhangi bir şokun geçici olması gerektiği sonucuna varmışlardır.

Aslan ve Kum (2011) bu çalışmada, doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri kullanarak Türkiye'deki ayrıştırılmış 1970-2006 dönemine ait veriler ile enerji tüketiminin durağanlığını araştırmışlardır. Analiz sonucundan elde ettikleri bulgular doğrultusunda 7 Türk sektöründe 4 durumda doğrusallığın reddedildiği ayrıca, enerji tüketiminin doğrusal bir davranış izlediği konut, sanayi ve tarım için en fazla iki yapısal kırılmayı hesaba katan LM (Lagrange çarpanı) testleri dikkate alındığında, sıfır birim kök reddedildiği ve diğer taraftan ulaşım, enerji dışı kullanımlar ve diğer, nihai enerji tüketimi ile çevrim ve enerji sektörünün enerji tüketiminin durağan olmadığı, bu da enerji tüketimine yönelik herhangi bir şokun muhtemelen kalıcı olacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Hasanov ve Telatar (2011) yaptıkları bu çalışmada, 178 ülke için kişi başına toplam birincil enerji tüketiminin stokastik davranışını 1980-2006 yıllarına ait veriler ile doğrusal olmayan birim kök testi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmalardan elde ettikleri bulgular doğrultusunda karma sonuçlar bulmuşlar ve enerji politikalarının her zaman aynı etkiye sahip olmayacağına ve bu nedenle hükümetlerin enerji politikalarını çok dikkatli tasarımları gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Tiwari (2011) bu çalışmada yazar, 1970-2007 döneminde Hindistan için birincil enerji tüketimi, gayri safi yurtiçi hasıla ve CO2 emisyonları arasındaki statik ve dinamik nedensel ilişkileri incelemiştir. Çalışmadan elde ettiği bulgulara göre GSYİH, birincil enerji tüketiminin tahmin hata varyansının %75,9'unu açıklarken, birincil enerji tüketimi GSYİH'nın tahmin hata varyansının yalnızca %0,96'sını açıkladığı için, Hindistan'ın enerji tüketimini azaltan politikalar benimsemesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Apergis ve Payne (2012) bu çalışmada, 1990–2007 döneminde çok değişkenli bir panel çerçevesinde 80 ülke için yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel testler ile incelemiştirlerdir. Analizlerden elde ettikleri panel hata düzeltme modeli bulgularına göre, hem kısa hem de uzun vadede yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna varmışlardır.

Lean ve Smyth (2013) bu çalışmada yenilenebilir elektrikle ilgili zaman serisi verilerine panel birimi kök ve durağanlık testleri uygulayarak yenilenebilir elektrik üretimini teşvik eden politikaların etkili olup olmayacağını incelemiştirlerdir. 115 ülke için 1980-2008 dönemine ait verileri kullanmışlardır. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre yenilenebilir portföy standartları gibi yenilenebilir elektrik üretimini teşvik edecek, yenilenebilir enerjide yıllık artışlara neden olan ve bu nedenle yenilenebilir elektrik üretiminin uzun vadeli büyüme yolunda kalıcı pozitif şokları temsil eden politikaların daha fazla olacağı anlamına gelen sonuca ulaşmışlardır.

Shahbaz ve diğerleri (2014a) bu çalışmada, 47 adet gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için kişi başına kömür tüketimini 1965–2010 dönemine ait veriler ile birim kök özelliklerini incelemiştirlerdir. Kişi başına kömür tüketiminin durağan özelliklerini incelemek için bir kırılma ve iki kırılma ile Lagrange çarpanı (LM) birim kök testi Crash modeli kullanmışlardır. Analizden elde ettikleri bulgulara göre hemen hemen tüm ülkelerde kömür tüketiminin durağan olduğu sonucuna varmışlardır.

Shahbaz ve diğerleri (2014b) yaptıkları bu çalışmada, 48 ülkenin doğal gaz enerji tüketiminin özelliklerini 1971-2010 dönemine ait veriler ile panel birim kök testleri kullanarak incelemiştirlerdir. Analizden elde edilen bulgulara göre doğal gaz tüketiminin durağanlığının ülkelerin %60'ından fazlası için reddedilemeyeceğini yani doğal gaz tüketimine yönelik herhangi bir şokun, hemen hemen tüm ülkeler için geçici bir etkiye sahip olduğunu ve enerji tüketiminin zaman trendine döneceği sonucuna varmışlardır.

Destek ve Aslan (2017) yaptıkları bu çalışmada, gelişmekte olan 17 ekonomide yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki performansını incelemek için 1980-2012 yıllık verileri ile ülkeler arasında hem yatay kesit bağımlılığına hem de ülkeye özgü heterojenliğe izin veren önyüklemeli paneli nedenselliği kullanılarak incelemiştirlerdir. Çalışmanın analizinden elde edilen bulgulara göre yenilenebilir enerji tüketimi durumunda, sonuçlar büyüme hipotezinin sadece Peru için doğrulandığını; koruma hipotezi Kolombiya ve Tayland için desteklendiği, geri besleme hipotezi Yunanistan ve Güney Kore için bulunurken tarafsızlık

hipotezi diğer 12 yükselen ekonomi için geçerli olduğu yönünde, yenilenemeyen enerji tüketiminde ise Çin, Kolombiya, Meksika ve Filipinler için büyüme hipotezi; koruma hipotezi Mısır, Peru ve Portekiz için doğrulanmış olup geribildirim hipotezi sadece Türkiye için desteklenirken, tarafsızlık hipotezi diğer 9 gelişmekte olan ekonomi için geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

İzgi ve Destek (2017) bu çalışmada, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ve MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) ülkeleri için hem yenilenebilir ve hem de yenilenemeyen enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkinliklerini 1992-2014 dönemine ait veriler ile panel eşbütünleşme ve panel nedensellik yöntemlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Yaptıkları bu analizler sonucu elde ettikleri bulgulara göre hem yenilenebilir hem de yenilenemeyen enerji tüketimlerinin ekonomik aktiviteleri pozitif yönde etkilediği ayrıca, yenilenemeyen enerji tüketiminin, yenilenebilir enerji tüketimine göre ekonomik büyüme üzerinde daha etkin olduğu sonucuna varmışlardır.

Burakov (2019) bu çalışmada, 15 seçilmiş ülke için ham petrol üretiminin birim kök özelliklerini 1990-2017 dönemine ait veriler ile bir yapısal kırılmalı (ve kırılmasız) Lagrange çarpanı (LM) panel birim kök testi kullanarak incelemiştir. Yapılan analizlere göre yapısal bir kırılma olmadan LM tek değişkenli testin uygulanması durumunda, sonuçları belirsiz ve durağanlık için orta düzeyde destek ile sonuçsuz bulmuş olup yapısal kırılmalı LM paneli birim kök testinin sonuçları, örneklenmiş bir panel için ham petrol üretiminin durağan olduğunu belirterek önemli ve kesin olduğu sonucuna varmıştır.

Yasar (2020) yaptığı bu çalışmada, yenilenebilir enerji tüketim serilerinin stokastik yapısını 1990-2015 yıllarına ait veriler ile 11 Bağımsız Devletler Topluluğu için geleneksel durağanlık analizi ve birim kök testleri ile incelemiştir. Analizlerden elde ettiği bulgulardan regresyon sürecinde doğrusal olmamanın dikkate alınmasının, durağanlığın sıfır hipotezinin daha sık reddedilmemesine neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Destek ve Sarkodie (2020) bu çalışmada, 1970-2018 dönemi için 16 Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkesinin kişi başına kömür, petrol ve doğal gaz tüketiminin durağanlık özelliklerini incelemiştir. Çalışmada yazarlar kömür, petrol ve doğal gaz tüketimindeki kalıcı veya geçici şokları değerlendirmek için doğrusal ve doğrusal olmayan seriler için Fourier ADF ve Fourier KSS birim kök testleri kullanmaktadır. Ampirik bulgular, kömür tüketiminin 16 ülkeden 6'sında durağan olduğunu göstermektedir. Buna karşılık 16 ülkenin 4'ünde petrol tüketimi durağan bulunurken, 16 ülkenin 5'inde doğal gaz tüketimi durağan bulunmuştur.

Derrick ve diğeri (2021) yaptıkları bu çalışmada, Kamerun'daki ekonomik büyüme için yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketiminin etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada, 1971 - 2016 dönemini kapsayan zaman serisi verilerinden ve bir hata düzeltmesinden yararlanılmışlardır. Gayri safi yurtiçi hasıla, yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenebilir olmayan enerji tüketimi, gayri safi sermaye oluşumu ve devlet harcamaları arasında uzun vadeli bir ilişki bulmuşlardır. Ayrıca, yenilenemeyen enerji hariç, bu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde uzun vadeli olumlu ve önemli etkiler kaydettiğini ve yenilenebilir enerjinin Kamerun'da kısa ve uzun vadede ekonomik büyümenin önemli bir itici gücü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Lee ve diğeri (2021) yaptıkları bu çalışmada, yenilenebilir enerji tüketiminin stokastik yapısını ABD ekonomisi ve 50 eyalet ve Columbia Bölgesi için 1960-2017 yıllarına ait veriler ile yumuşak kırılmalı kantil birim kök testi uzantısı ile incelemiştir. Analiz bulgularına göre ABD'nin yenilenebilir enerji tüketim serileri ve 32 eyalet için birim kök hipotezinin reddedildiği sonucuna ulaşmışlardır.

Ivanovski ve diğeri (2021) bu çalışmada, yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki zamanla değişen etkisini incelemek için parametrik olmayan bir modelleme tekniği kullanmışlardır. Kullandıkları özel parametrik olmayan yöntem, 1990-2015 dönemi için OECD ve OECD dışı panellere uygulanan yerel doğrusal kukla değişken tahmini (LLDVE) yöntemidir. Çalışmada analiz sonucu elde ettikleri bulgulara göre yenilenemeyen enerji tüketiminin, zaman içinde yukarı yönlü bir yörünge sergileyen katsayı fonksiyonu ile OECD ülkeleri genelinde ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve önemli bir etki yarattığı ve yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, bu ülkelerde çalışma süresinin çoğu için istatistiksel olarak sıfırdan farksız olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada ABD için yenilenebilir (Nükleer elektrik, Hidroelektrik, Jeotermal Enerji ve Biyokütle Enerjisi) ve yenilenemez (Kömür, Doğal Gaz, Petrol) enerji tüketiminin durağanlığı sınanmak istenmektedir. Dolayısıyla hem yenilenebilir enerji tüketiminin hem de yenilenemez enerji tüketim birim kök içerip içermediği araştırılmaktadır. Bu amaçla Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) tarafından literatüre kazandırılan Fourier temelli birim kök testleri (FADF ve FKSS) kullanılmıştır. 1960-2020 dönemini kapsayan yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi yıllık verilerine ABD Enerji Bilgi İdaresi (EIA) resmi veri tabanından ulaşılmıştır. Çalışmada hem yenilenebilir enerji tüketimi için hem de yenilenemez enerji tüketimi değişkenleri için tanımlayıcı istatistiklere ait değerler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>Kömür</i>	<i>Dgaz</i>	<i>Petrol</i>	<i>Nükl</i>	<i>Hidro</i>	<i>Jeo</i>	<i>Bio</i>
<i>Ortalama</i>	16.513	21.546	33.012	4.879	2.704	0.115	2.838
<i>Medyan</i>	17.071	21.732	34.173	6.104	2.689	0.162	2.908
<i>Maksimum</i>	22.797	32.197	40.217	8.459	3.640	0.214	5.032
<i>Minimum</i>	9.182	12.386	19.874	0.006	1.608	0.0003	1.295
<i>Standart Sapma</i>	4.212	4.273	5.118	3.280	0.449	0.082	1.181
<i>Çarpıklık</i>	-0.041	0.273	-1.096	-0.335	-0.353	-0.237	0.399
<i>Basıklık</i>	1.662	3.252	3.549	1.495	3.163	1.368	2.213
<i>Jarque – Bera</i>	4.568 (0.101)	0.918 (0.631)	12.973 (0.001)	6.897 (0.032)	1.334 (0.513)	7.341 (0.025)	3.196 (0.202)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 1'deki Jarque-Bera normallik test sonuçlarına göre yenilenebilir enerji tüketimi değişkenlerinden Nükleer Elektrik ve Jeotermal Enerji hariç diğerlerinin normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Yenilenemez enerji tüketimi değişkenlerinden Petrol hariç diğerlerinin normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca tüketilen kaynaklardan en çok Petrol değişkeninin olduğu, en az ise Nükleer Elektrik ve Jeotermal Enerji değişkenlerinin olduğu görülmektedir. Tüketilen enerji açısından yaklaşık olarak %70'inin yenilenemez enerji kaynaklarının olduğu ifade edilebilir.

2.1. Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) Fourier ADF ve Fourier KSS Birim Kök Testi

Serilerde yapısal kırılmalar olduğunda bunları dikkate almamanın birim kökün reddedilmesine yol açabileceği fikri ilk olarak Perron (1989) tarafından vurgulanmış ve ardından literatüre birçok ani yapısal değişimleri dikkate alan birim kök testleri kazandırılmıştır (Lumsdaine ve Papell, 1997; Zivot ve Andrews, 2002; Lee ve Strazicich, 2003, Kapetanios, 2005; Carrion-i-Silvestre vd. 2009; Narayan ve Popp, 2010). Fakat daha sonra bu kırılmaların ani değil de yumuşak değişimlere sahip olabileceği belirtilmiş ve bu yumuşak geçişleri yakalamak adına Fourier fonksiyonlarının kullanılması önerilmiştir. Bunlardan biriside Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) tarafından önerilen serilerde keskin olmayan yumuşak geçişlerin ve değişimlerin yakalanabilmesi için bilinmeyen fonksiyonel yapıyı yapısal kırılmalarının sayısının bilinmediği duruma izin veren Fourier tabanlı birim kök testleridir. Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010), yapısal kırılmaları ve doğrusal olmayan formları birlikte dikkate alarak birim kök testleri geliştirmişlerdir. Model yapısı aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \delta(t) + v_t \quad (1)$$

Burada $v_t \sim N(0, \sigma)$ 'dir ve $\delta(t)$ zamanla değişen deterministik bir bileşendir. Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010), $\delta(t)$ için aşağıdaki gibi bir Fourier fonksiyonlarını kullanmayı önermişlerdir:

$$\delta(t) = \delta_0 + \sum_{k=1}^G \delta_k^1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^G \delta_k^2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (2)$$

Burada k frekans sayısını, t zaman terimini, T ise örneklem sayısını belirtmektedir.

$\delta_k \neq 0$ temel hipotezi altında en az bir frekans ($k = 1, 2, \dots, K$) için reddedilmesi durumunda doğrusal olmayan fonksiyon, y_t 'nin deterministik bileşenini yeterince açıkladığı ifade edilmiştir. Bu yüzden veri üretme sürecinde en az bir yapısal değişimden bahsedilebilmektedir.

$$\delta(t) = \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (3)$$

Uygun frekans sayısı olan k değeri genelde bilinmediği için 1 ile 5 arasındaki her bir tamsayı değeri için (1) nolu eşitlik tahmin edilmektedir ve en küçük kalıntılar kareler (EKK) toplamının minimum olduğu değer uygun frekans sayısı olarak belirlenmektedir. $H_0: \delta_1 = \delta_2 = 0$ temel hipotezi altında F istatistiği kullanılarak Fourier terimlerin anlamlılığı sınanmaktadır. Christopoulos ve León-Ledesma (2010) iki aőamalı bir prosedür ile veri oluşturma sürecini aşağıdaki gibi ifade etmektedirler:

$$y_t = \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + u_t \quad (4)$$

Kısıtlı (geçici) yapısal kırılmalar için yapılan bu test, kırılmalar geçici olduğunda ve kırılmalar zıt yönlerde olma eğiliminde olduğunda diğer testlere göre özellikle iyi bir performans göstermektedir. Testin ikinci aşamasında (4) nolu eőitlięin EKK kalıntıları aşağıdaki gibi elde edilmektedir:

$$\hat{u}_t = y_t - (\delta_0 + \delta_1 \sin(2\pi \hat{k}t/T) + \delta_2 \cos(2\pi \hat{k}t/T)) \quad (5)$$

Christopoulos ve León-Ledesma (2010) (5) nolu eőitlikte elde edilen EKK kalıntılarına birim kök testi uygulamışlardır ve birim kök testi için doğrusal ve doğrusal olmayan formda aşağıdaki gibi üç farklı model önermişlerdir:

$$\Delta u_t = \alpha_1 u_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta u_{t-j} + e_t \quad (6)$$

$$\Delta u_t = \lambda u_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta u_{t-j} + e_t \quad (7)$$

(6) ve (7) nolu eşitlikler sırasıyla Fourier ADF (FADF) ve Fourier KSS (FKSS) birim kök testi olarak isimlendirmişlerdir. Burada FADF bildik ADF regresyonudur ve FKSS ise Üstel Yumuşak Geçişli Otoresif (ESTAR) süreç izleyen Kapetanios vd. (2003) tarafından kazandırılan birim kök testidir. Eğer birim kök temel hipotezi reddedilirse (4) nolu eşitlik için $F_{\mu}(\tilde{h})$ F testi yardımı ile $H_0: \delta_1 = \delta_2 = 0$ temel hipotezi $H_1: \delta_1 = \delta_2 \neq 0$ alternatif hipoteze karşı sınanarak temel hipotez reddedilmesi halinde incelenen serinin kırılmalı deterministik bir fonksiyon etrafında durağan yapı sergilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

3. Ampirik Bulgular

ABD için yenilenebilir enerji tüketimi ve yenilenemez enerji tüketiminin durağanlığının sınıandığı bu çalışmada FADF ve FKSS birim kök test sonuçları Tablo 2’de aşağıdaki gibi raporlanmıştır.

Tablo 2: ABD için Fourier ADF ve Fourier KSS Birim Kök Test Sonuçları

	Min. KKT	k	FADF Test İst.	FKSS Test İst.	Kritik Değerler			$F_{\mu}(\tilde{h})$
					%1	%5	%10	
Kömür	111.867	1	-2.302	-2.802 (8)	-4.43	-3.85	-3.52	246.99 8
Dgaz	791.175	3	0.474	-0.298 (9)	-3.70	-3.06	-2.71	11.155
Petrol	943.144	1	-2.878	-3.580 (10)*	-4.43	-3.85	-3.52	19.321
Nükl	147.740	1	-0.917	-0.250 (3)	-4.43	-3.85	-3.52	97.694
Hid	7.066	1	-2.989	-2.133 (10)	-4.43	-3.85	-3.52	20.657
Jeo	0.103	1	-0.822	0.995 (4)	-4.43	-3.85	-3.52	83.226
Bio	46.928	1	-2.458	-1.408 (7)	-4.43	-3.85	-3.52	22.750

Not: k uygun frekans değerlerini ifade etmektedir. $F_{\mu}(\tilde{h})$ ise F test istatistiğini göstermektedir. Parantez içindeki ifadeler uygun gecikme uzunluklarıdır. F testi için kritik değerler %1, %5 ve %10 için sırasıyla 6.730, 4.929 ve 4.133’tür. Bkz. Becker vd. (2006). *, %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

ABD için Kömür, Doğalgaz, Petrol, Nükleer Elektrik, Hidroelektrik, Jeotermal ve Biokütle Enerji tüketim serilerinin frekans değerleri sırasıyla 1, 3, 1, 1, 1, 1 ve 1 bulunmuştur. Tablo 2’deki FADF birim kök test sonuçlarına ABD için hem yenilenebilir hem de yenilenemez enerji tüketiminin durağan olmadığı görülmektedir. FKSS birim kök test sonuçlarına göre ise sadece petrol tüketiminin %10 düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Diğer enerji tüketimleri olan Kömür, Doğalgaz, Nükleer Elektrik, Hidroelektrik, Jeotermal ve Biokütle Enerji

değişkenlerinin ise birim köklü bir yapı sergilediği yani durağan olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Son elli yılda hızla gelişen teknoloji ve gelişmekte olan ülke sayısındaki artışlar sebebiyle küresel enerji talebi giderek artmaktadır ve bu artışın her geçen gün daha da fazlaşacağı öngörülmektedir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından enerji tüketiminin durağanlığını inceleyen çalışmalar da günden güne çoğalmaktadır. Politika yapıcılar da bu çalışmalara ilgi göstermektedirler. Enerji tüketimi durağanlık analizinde eğer seri birim kök içeriyorsa durağan değil, yani şoklar kalıcı etki göstermekte ve enerji tüketiminin gelecekteki davranışını geçmiş değerler kullanılarak tahmin etmek mümkün olmayacak ve enerji tüketimini kalıcı olarak etkilemeyi hedefleyen enerji talep yönetimi politikaları etkili olacaktır. Eğer seri birim kök içermiyorsa durağandır ve şoklar geçici etki göstermektedir. Yani enerji tüketimi durağan ise geçmiş değerler kullanılarak gelecekteki enerji tüketimi değerlerini tahmin etmek mümkün olacaktır ve enerji tüketimini kalıcı olarak etkilemeyi hedefleyen enerji talep yönetimi politikaları etkili olmayacaktır.

Bu çalışmada 1960-2020 dönemi yıllık veriler kullanılarak, ABD için hem yenilenebilir hem de yenilenemez enerji tüketiminin durağanlığı araştırılmıştır. Çalışmada, ADF geleneksel birim kök testi ile Christopoulos ve León-Ledesma (2010) Fourier ADF ve Fourier KSS birim kök test prosedürleri kullanılmıştır. Elde edilen birim kök testi sonuçlarına göre hem FADF ve hem de FKSS için ABD’de yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketiminin durağan bir yapı sergilemediği görülmektedir. Bu da hem yenilenebilir hem de yenilenemez enerji tüketimindeki şokların kalıcı olduğunu göstermektedir Sadece FKSS test sonucuna göre petrol tüketiminin %10 düzeyinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani petrol tüketimi için şoklar geçicidir. Dolayısıyla ABD için Kömür, Doğalgaz, Nükleer Elektrik, Hidroelektrik, Jeotermal ve Biokütle Enerji tüketim durağan olmadığını ve serilerindeki şokların kalıcı olduğunu göstermektedir. Yani enerji tüketimine yönelik şokların kalıcı olması demek enerji tüketiminin geçmiş değerleri kullanılarak gelecekteki değerlerinin tahmin edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Hem doğrusal hem de doğrusal olmama durumu dikkate alınarak yapılan Fourier temelli birim kök test sonuçlarına göre ABD için hem yenilenebilir hem de yenilenemez enerji tüketiminin birim kök içerdiği için şoklar kalıcı etkiye sahip olup geçmiş değerler kullanılarak gelecekteki davranışını tahmin etmek mümkün olmayacaktır, sadece petrol için FKSS testinde şoklar geçici etkiye sahiptir. Yani petrol tüketimi için geçmiş değerler kullanılarak gelecekteki tüketim değerlerini tahmin etmek mümkün olacaktır.

Ülkelerde enerji verimliliğini arttırmak enerji tüketimini azaltmaktadır. Son yıllarda özellikle ABD’de enerji verimliliğinin iyileştirilmesinde önemli bütçeler ayrılmış olup diğer ülkelerde bu şekilde teknolojinin öncülüğünde enerji verimliliğini daha da artırıcı ve destekleyici politikalar belirlemeleri gerekmektedir. Ayrıca, ABD’de ve diğer birçok ülkede fosil yakıtlar birincil enerji kaynağı olduğundan, enerji tüketimi iklim değişikliği içinde itici bir güç olmaktadır. Bu nedenle dünyada tüm sektörlerdeki enerji tüketimi azaltılarak çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına da önem verilmelidir.

Kaynakça

- Apergis, Nicholas, and James E. Payne. "Renewable energy consumption and economic growth: evidence from a panel of OECD countries." *Energy policy* 38.1 (2010): 656-660.
- Apergis, Nicholas, and James E. Payne. "Coal consumption and economic growth: Evidence from a panel of OECD countries." *Energy Policy* 38.3 (2010): 1353-1359.
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2010). Renewable energy consumption and economic growth: evidence from a panel of OECD countries. *Energy policy*, 38(1), 656-660.
- Apergis, Nicholas, and James E. Payne. "Renewable and non-renewable electricity consumption–growth nexus: evidence from emerging market economies." *Applied Energy* 88.12 (2011): 5226-5230.
- Apergis, Nicholas, and James E. Payne. "The renewable energy consumption–growth nexus in Central America." *Applied Energy* 88.1 (2011): 343-347.
- Apergis, Nicholas, and James E. Payne. "Renewable and non-renewable energy consumption-growth nexus: Evidence from a panel error correction model." *Energy economics* 34.3 (2012): 733-738.
- Aslan, Alper. "Does natural gas consumption follow a nonlinear path over time? Evidence from 50 US States." *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 15.9 (2011): 4466-4469.
- Aslan, Alper, and Hakan Kum. "The stationary of energy consumption for Turkish disaggregate data by employing linear and nonlinear unit root tests." *Energy* 36.7 (2011): 4256-4258.
- Becker, Ralf, Walter Enders, and Junsoo Lee. "A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks." *Journal of Time Series Analysis* 27.3 (2006): 381-409.

BP Statistical Review of World Energy (2020). <https://enerji.mmo.org.tr/wp-content/uploads/2020/07/bp-stats-review-2020-full-report.pdf> Erişim Tarihi: 23/05/2021.

Burakov, Dmitry. "Are oil shocks permanent or temporary? Panel data evidence from crude oil production in 15 countries." *International Journal of Energy Economics and Policy* 9.2 (2019): 295.

Carrion-i-Silvestre, Josep Lluís, Dukpa Kim, and Pierre Perron. "GLS-based unit root tests with multiple structural breaks under both the null and the alternative hypotheses." *Econometric theory* (2009): 1754-1792.

Chen, Pei-Fen, and Chien-Chiang Lee. "Is energy consumption per capita broken stationary? New evidence from regional-based panels." *Energy Policy* 35.6 (2007): 3526-3540.

Christopoulos, Dimitris K., and Miguel A. León-Ledesma. "Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates." *Journal of International Money and Finance* 29.6 (2010): 1076-1093.

Derrick, F. O. S. S. O. N. G., NDAMSA Dickson Thomas, and BAYE Menjo Francis. "The Implications of Renewable and Non-Renewable Energy Consumption for Economic Growth in Cameroon." *Energy Economics Letters* 8.1 (2021): 29-41.

Destek, Mehmet Akif, and Alper Aslan. "Renewable and non-renewable energy consumption and economic growth in emerging economies: Evidence from bootstrap panel causality." *Renewable Energy* 111 (2017): 757-763.

Destek, Mehmet Akif, and Samuel Asumadu Sarkodie. "Are fluctuations in coal, oil and natural gas consumption permanent or transitory? Evidence from OECD countries." *Heliyon* 6.2 (2020): e03391.

Duran, Mahmut Sami. "BRICS-T ülkelerinde enerji tüketiminin belirleyicileri: Ekonometrik bir uygulama." (2020). *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi*.

EIA (Energy Information Administration), 2021. <https://www.eia.gov/energyexplained/us-energy-facts/>, Erişim Tarihi: 03/06/2021.

ABD için Yenilenebilir ve Yenilenemez Enerji Tüketimi Durağanlık Sınaması: Fourier Testlerden Kanıtlar

- Hasanov, Mübariz, and Erdinc Telatar. "A re-examination of stationarity of energy consumption: evidence from new unit root tests." *Energy Policy* 39.12 (2011): 7726-7738.
- Hsu, Yi-Chung, Chien-Chiang Lee, and Chi-Chuan Lee. "Revisited: are shocks to energy consumption permanent or temporary? New evidence from a panel SURADF approach." *Energy Economics* 30.5 (2008): 2314-2330.
- Ivanovski, Kris, Abebe Hailemariam, and Russell Smyth. "The effect of renewable and non-renewable energy consumption on economic growth: Non-parametric evidence." *Journal of Cleaner Production* 286 (2021): 124956.
- İzgi, Berna Balcı, and Gamze Destek. "BRICS ve Mist Ülkelerinde Yenilenebilir Ve Yenilenemeyen Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri." *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi* 4.9: 14-23.
- Kapetanios, George, Yongcheol Shin, and Andy Snell. "Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework." *Journal of econometrics* 112.2 (2003): 359-379.
- Kapetanios, George. "Unit-root testing against the alternative hypothesis of up to m structural breaks." *Journal of Time Series Analysis* 26.1 (2005): 123-133.
- Karhan, Gökhan. "Enerji yoğunluğu ve ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin analizi: BRICS-T ülkeleri üzerine bir araştırma." (2016). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kizilkaya, Oktay, and Gökhan Konat. "Elektrik Tüketimindeki Dalgalanmalar Geçici mi Yoksa Kalıcı mı? Türkiye İçin Amprik Bir Analiz." *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics* 31 (2019): 53-62.
- Lean, Hooi Hooi, and Russell Smyth. "Will policies to promote renewable electricity generation be effective? Evidence from panel stationarity and unit root tests for 115 countries." *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 22 (2013): 371-379.
- Lee, Chien-Chiang, Omid Ranjbar, and Chi-Chuan Lee. "Testing the persistence of shocks on renewable energy consumption: evidence from a quantile unit-root test with smooth breaks." *Energy* 215 (2021): 119190.
- Lee, Junsoo, and Mark C. Strazicich. "Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks." *Review of economics and statistics* 85.4 (2003): 1082-1089.

- Lumsdaine, Robin L., and David H. Papell. "Multiple trend breaks and the unit-root hypothesis." *Review of economics and Statistics* 79.2 (1997): 212-218.
- Mishra, Vinod, Susan Sharma, and Russell Smyth. "Are fluctuations in energy consumption per capita transitory? Evidence from a panel of Pacific Island countries." *Energy Policy* 37.6 (2009): 2318-2326.
- Narayan, Paresh Kumar, and Russell Smyth. "Are shocks to energy consumption permanent or temporary? Evidence from 182 countries." *Energy policy* 35.1 (2007): 333-341.
- Narayan, Paresh Kumar, Seema Narayan, and Russell Smyth. "Are oil shocks permanent or temporary? Panel data evidence from crude oil and NGL production in 60 countries." *Energy Economics* 30.3 (2008): 919-936.
- Narayan, Paresh Kumar, and Stephan Popp. "A new unit root test with two structural breaks in level and slope at unknown time." *Journal of Applied Statistics* 37.9 (2010): 1425-1438.
- Ozcan, Burcu, and Ilhan Ozturk. "A new approach to energy consumption per capita stationarity: Evidence from OECD countries." *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 65 (2016): 332-344.
- Perron, Pierre. "The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis." *Econometrica: journal of the Econometric Society* (1989): 1361-1401.
- Shahbaz, Muhammad, Tiwari Aviral Kumar, Jam Farooq Ahmed and Ozturk Ilham "Are fluctuations in coal consumption per capita temporary? Evidence from developed and developing economies." *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 33 (2014): 96-101.
- Shahbaz, Muhammad, Khraief Naceur, Mahalik Mantu Kumar and Zaman Khair Uz. "Are fluctuations in natural gas consumption per capita transitory? Evidence from time series and panel unit root tests." *Energy* 78 (2014): 183-195.
- Tiwari, Aviral. "Primary energy consumption, CO2 emissions and economic growth: Evidence from India." *South East European Journal of Economics and Business* 6.2 (2011): 99-117.
- Yasar, Nermin. "Stationarity Properties of Renewable Energy Consumption in the Commonwealth of Independent States." *International Journal of Energy Economics and Policy* 10.1 (2020): 155.

ABD için Yenilenebilir ve Yenilenemez Enerji Tüketimi Durağanlık Sınaması: Fourier Testlerden Kanıtlar

Zivot, Eric, and Donald W. K. Andrews. "Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis." *Journal of business & economic statistics* 20.1 (2002): 25-44.

<https://www.dunyaenerji.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/BP-2020-Du%CC%88nya-Enerji-Raporu-O%CC%88zeti.pdf>, Erişim Tarihi: 23/05/2021.

Yazım Kuralları

- Dergimize ISNAD Metiniçi Atıf Sistemi (2. Edisyon) ile hazırlanan çalışmalar kabul edilmektedir.
- Her makalenin başına 150-250 kelime aralığında Türkçe ve İngilizce özet konulmalıdır.
- Özetle birlikte 5 adet anahtar kelime verilmelidir.
- Dergiye gönderilen makaleler kaynakça dahil 10 bin kelimeyi geçmemelidir.
- Makaleler, tüm tablolar, şekiller, kaynakça ve ekler dâhil 20 sayfayı aşmamalıdır.
- Makaleler, A4 kâğıdı boyutunda ve MS Word programında Dergipark üzerinden gönderilir.
- Ana metin Sağ ve Sol'dan 3 cm girintili olacak şekilde hizalanmalıdır.
- Ana metin, Times New Roman yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır.
- Ana başlıklar 14 punto bold, alt başlıklar 12 punto bold olarak düzenlenmelidir.

Submission Requirements

- Studies prepared with the ISNAD In-Text Citation System (2nd Edition) are accepted for our journal.
- Turkish and English abstracts in the range of 150-200 words should be included at the beginning of each article.
- Keywords not exceeding 5-6 words should be given together with the summary.
- Articles submitted to the journal should not exceed 10 thousand words including references.
- Articles should not exceed 20 pages, including all tables, figures, references and appendices.
- Articles are sent in A4 paper size and MS Word program via dergipark. The main text should be prepared using Times New Roman font.
- Main headings should be 14 point bold, subheadings should be 12 point bold.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Yayın sürecinin başlangıç aşaması olan çalışmanın dergi sayfasına yüklenmesi ile sayılarda yayınlanması süreci içerisinde yer alan tüm safhalarda yer alan başta editör olmak üzere, editör yardımcıları, yayın ve danışma kurulları, son okuyucular, hakemler, yazarlar ve diğer dergi çalışanları, gizlilik ve tarafsızlık politikasına uygun olarak etik kurallar çerçevesinde hareket etmelidirler. Bu noktadan hareketle, yazın çalışmasını hazırlanması aşamasından itibaren, çalışmanın dergi sayısında yayınlanması safhasına kadar olan süreç içerisinde yer alan herkesin, aşağıda yer alan etik ilkeler uyması beklenmektedir.

Aşağıda yer alan etik ilkelere ilişkin yönerge COPE tarafından yayınlanan rehber ve politikalar referans alınarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgiler için, <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines> sayfasını inceleyebilirsiniz.

Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörlerinin Sorumlulukları

- Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörleri, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, ön değerlendirme sürecinde, makalelerin ve diğer çalışmaların dergi politikasına, amacına ve kapsamına uygunluğuna ilişkin incelemeleri tam ve doğru olarak, makale değerlendirme süreci öncesinde kontrol etme hakkına sahiptir.
- Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörleri, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, başta fikri mülkiyet hakkı olmak üzere gerekli etik olmayan davranışlara yönelik önlemleri almak zorundadır.
- Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörleri, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, olumsuz karar verilmesi durumunda, çalışmanın özgün değeri, yöntemi, amacı ve kapsamı, alan yazınına katkısı göz önünde bulundurularak gerekçeli mektup ile yazarın şahsına yazılı olarak bildirmek zorundadır.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, kabul veya reddettiği çalışmalar veya yazar(lar) ile ilgili olarak, çıkar çatışması içerisinde bulunmamalıdır.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, yazarların ve hakemlerin kişisel bilgilerini, etik ilkeler kapsamında korumakla yükümlüdür.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, makale değerlendirme sürecinde yansızlık kuralına riayet etmelidir. Hakemlerin ve yayın sürecinde yer alan diğer kişilerin yönlendirilmesine engel olmalıdır. Değerlendirme sürecinin zamanında tamamlanmasını sağlamalıdır.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, değerlendirme sürecinde çalışmaları, uzmanlık alanları ve çalışma konusu ile ilgili olarak en az bir çalışma sahibi iki hakeme göndermektedir.
- Editör, çalışmaları değerlendirecek olan hakemlerin belirlenmesinde tam yetkiye sahiptir. Çalışmalar ile ilgili olarak nihai kararı vermekle yetkilidir.
- Editörler ve diğer yayıncı organları, çalışmaların intihal içerip içermediğini, veri sahteciliği veya manipüle edilmiş atıfların olup olmadığı konusunda, inceleme yapmak, hakemlerin önerilerini veya değerlendirmelerini dikkate alarak gerekli durumlarda, ilgili yazarlar hakkında gerekli kurum veya kuruluşları bilgilendirmekle yükümlüdür. Ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan doğan zarar ve tazminatların sorumluluğu yazar(lar)ın şahsına aittir.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, çalışmaların intihal sorunu olup olmadığını, ön kontrol sırasında tespit ederek gerekli bilgilendirmeleri yazarlara yapmalıdırlar.
- Editörler ve yayın kurulu gerekli gördüğü durumlarda, hakemler tarafından istenilen gerekli düzeltmelerin ölçülü ve yerinde olup olmadığının kontrolünün yapmak, istenilen düzeltmelerin yapılıp yapılmadığını kontrol etmelidir.

Hakemlerin Sorumlulukları

- Çalışmaların ön değerlendirmesi yapılması sonrasında hakemlerin görüşleri önceliklidir.
- Hakemler kendilerine gönderilmiş olan çalışmaları, zamanında değerlendiremeyecekse veya çalışma konusunun başka bir hakem tarafından değerlendirilmesinin daha uygun olduğunu düşünüyor ise derhal editöre bilgi vermelidir.
- Hakemler, çalışmaları yansız ve tarafsız bir biçimde değerlendirmelidir.
- Hakemler, değerlendirme yapılan çalışmalara ilişkin verileri, herhangi bir şekilde üçüncü kişiler ile paylaşmamalıdır. Bu durumdan doğan sorumluluk hakemin şahsına aittir.
- Hakemler çalışmaları objektif bir biçimde değerlendirmelidirler. Değerlendirmeler yapılırken, yapıcı nitelikte olunmalı ve değerlendirme süreci bitiminde ilgili dosyayı yok etmelidirler.
- Hakemler değerlendirme aşamasında, çalışmaların uygun metodoloji kapsamında olup olmadığı, aksi halde uygun yöntemin önerilmesinden sorumludurlar. Çalışmaları ölçülü bir biçimde yapıcı nitelikte eleştirmeli, küçümseyici ve hakaret içerikli eleştirilerden uzak durmalıdır.
- Hakemler değerlendirme işlemini, kendilerine tanınan değerlendirme süresi içerisinde yapmalıdırlar.
- Hakemler gerekli gördükleri takdirde, çalışmanın kalitesini arttırmak amacı ile çeşitli diğer çalışmalardan, alıntı yapılmasını isteyebilme hakkına sahiptir. Ancak bu durumda gereklilik ve ölçülülük açısından, hakemlerin taleplerinin değerlendirmesi editöre aittir.

Yazarların Sorumlulukları

- Çalışmalar özgün, alan yazınına katkı sağlayacak nitelikte olmalıdır.
- Yazarlar, çalışmalarında yazım kurallarına, atıf ve kaynakça gösterimine özen göstermelidir. İntihal ile ilgili sorumluluk yazar(lar)a aittir. İntihal ile ilgili bir zarar ortaya çıktığında gerekli tazminatlar yazar(lar)ın şahsına aittir.
- Çalışmalar, sadece hakem değerlendirmesi öncesinde, editör ve yayın kuruluna bildirilmesi koşulu ile geri çekilebilir.
- Yazarlar çalışmalarında, dil, din, ırk, cinsiyet, mezhep, yaş, siyasi düşünce vb. gibi herhangi bir ayrımcı dil kullanmamalıdır. Yazarlar çalışmalarında, değerlendirmelerini ve önerilerini, tarafsızlık ve akademik etik içerisinde yapmalıdır.
- Çalışmalara, emeği olmayan üçüncü kişilerin yazar olarak isimleri yazılmamalıdır.
- Çalışmalar değerlendirme sürecine alınmasından itibaren, yazarlara ilişkin varsa eksik bilgiler tamamlanmalı ancak herhangi bir yazar ekleme veya çıkarma isteğinde bulunulmamalıdır.
- Çalışmalar bilimsel toplantı veya tezlerden çıkarılmış makaleler ise çalışmanın ilk sayfasında dip not olarak belirtilmelidir.
- Çalışmanın değerlendirilmesi sürecinde, hakemler tarafından veri ve bilgi istenmesi durumunda, editörler aracılığı ile gerekli bilgiler ilgili kişilere iletilmelidir. Yazarlar değerlendirme sürecinde veya yayınlanmış olunan çalışmalarda, değişiklik yapılmasını gerekli gördüğü durumlarda, ivedilik ile Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörlük ofisi ile iletişime geçmelidir.
- Dilimlenmiş şekilde olan çalışmalar Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi (SEYAD) tarafından kabul edilmemektedir. Yazarlar Dilimlenmiş şekilde çalışma hazırlamamalı ve paralel zamanlar içerisinde farklı dergilere , değerlendirilmek üzere gönderilmemelidir.
- Değerlendirme aşamasında, yazar(lar) çalışmaları ile bir yanlışlık olduğunu fark ederse ivedilik ile editör ile iletişime geçmelidir. Uydurma veriler ile ortaya koyulan sonuçlardan doğan zararlar, yazarların şahsına aittir.

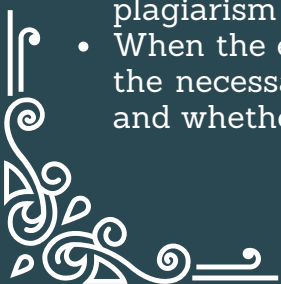
Ethical Principles and Publication Policy

Following the policy of confidentiality and impartiality, especially the editor, assistant editors, editorial and advisory boards, end readers, referees, authors, and other journal employees, who are involved in all stages of the process of uploading the work, which is the initial stage of the publication process, to the journal page and publishing in the issues. Should act within the framework of ethical rules. From this point of view, everyone involved in the process, from preparing the literature study to the publication of the study in the journal issue, is expected to comply with the following ethical principles.

The directive on ethical principles below has been prepared regarding the guidelines and policies published by COPE. For detailed information, you can visit <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>.

Editors / Assistant Editors / Issue Editors Responsibilities

- Research Journal of Politics, Economics and Management, Editors, Assistant Editors, Issue Editors have the right to check the review of articles and other studies regarding their compliance with the journal's policy, purpose, and scope completely and accurately before the article evaluation process.
- Journal of Politics, Economics and Management Studies, Editors, Assistant Editors, Issue Editors must take precautions against necessary unethical behaviors, especially intellectual property rights.
- Journal of Politics, Economics and Management Studies, Editors, Assistant Editors, Issue Editors, in case of a negative decision, must notify the author in writing, with a reasoned letter, taking into account the original value, method, purpose, and scope of the study, and its contribution to the field.
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors should not have a conflict of interest regarding accepted or rejected works or author(s).
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors are obliged to protect the personal information of authors and referees within the scope of ethical principles.
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors must comply with the impartiality rule in the article evaluation process. It should prevent the referrals of referees and other people involved in the publication process. Ensure timely completion of the evaluation process.
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors send their work to two referees who have at least one study in the evaluation process related to their fields of expertise and study subject.
- The editor has full authority to determine the referees who will evaluate the studies. It is authorized to make the final decision regarding the studies.
- Editors and other publisher bodies are obliged to examine whether the studies contain plagiarism, data fraud, or manipulated citations and inform the necessary institutions or organizations about the relevant authors, when necessary, considering the suggestions or evaluations of the referees. Responsibility for damages and compensations arising from negativities that may arise belongs to the author(s).
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors should determine whether the studies have plagiarism problems during the pre-check and inform the authors.
- When the editors and editorial board deem it necessary, they should check whether the necessary corrections requested by the referees are measured and appropriate and whether the desired corrections have been made.

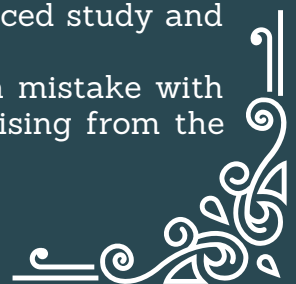
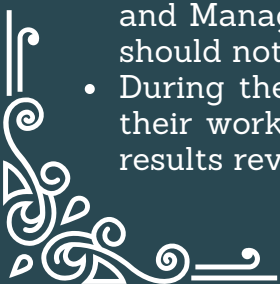

Referees Responsibilities

- After the preliminary evaluation of the studies, the opinions of the referees are prioritized.
- If the referees cannot evaluate the studies sent to them promptly or think it is more appropriate to evaluate the study subject by another referee, they should inform the editor immediately.
- The referees should evaluate the studies impartially and impartially.
- The referees should not share the data of the evaluated studies with third parties in any way. The responsibility arising from this situation belongs to the referee.
- Reviewers should evaluate the studies objectively. While making assessments, they should be constructive and destroy the relevant file during the assessment process.
- During the evaluation phase, the referees are responsible for whether the studies are within the scope of the appropriate methodology, and otherwise, they are responsible for recommending the appropriate method. They should criticize their work in a moderately constructive manner and avoid condescending and insulting criticism.
- The referees must do the evaluation process within the evaluation period given to their cats.
- If the referees deem it necessary, they have the right to request citations from various other studies to increase the study's quality. However, in this case, in terms of necessity and proportionality, the evaluation of the requests of the referees belongs to the editor.

Authors Responsibilities

- Studies should be original and contribute to the literature.
- Authors should pay attention to spelling rules, citation, and bibliography in their works.
- Responsibility for plagiarism belongs to the author(s). In case of damage related to plagiarism, the necessary compensations belong to the author(s).
- Studies can only be withdrawn, provided that they are notified to the editor and editorial board before the referee evaluation.
- In their works, the authors do not use language, religion, race, gender, sect, age, political thought, etc. should not use any discriminatory language such as
- Authors should make their evaluations and suggestions in their studies with objectivity and academic ethics.
- The names of third parties who do not contribute to the studies should not be written as authors.
- After the studies are included in the evaluation process, any missing information about the authors should be completed, but no request should be made to add or remove any authors.
- If the studies are articles published in scientific meetings or theses, they should be indicated as footnotes on the study's first page.
- If the referees request data and information during the evaluation process of the study, the necessary information should be conveyed to the relevant persons through the editors. The authors should immediately contact the Editorial Office of the Journal of Politics, Economics, and Management Research when they deem it necessary to make changes in the evaluation process or the studies published.
- Studies in the sliced form are not accepted by the Journal of Politics, Economics, and Management Studies (SEYAD). Authors should not prepare a sliced study and should not be sent to different journals for evaluation in parallel.
- During the evaluation phase, if the author(s) realizes that there is a mistake with their work, they should immediately contact the editor. Damages arising from the results revealed by fabricated data belong to the authors.

SEYAD Siyaset,
Ekonomi ve
Yönetim
Araştırmaları
Dergisi

Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2 Serdivan/Sakarya

+90 (532)769 5899

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyad>

e-posta: seyad@sakarya.edu.tr